

**Strategia Rozwoju Gminy Zagórz
na lata 2023 - 2032**

**Załącznik 1: Diagnoza sytuacji
przestrzennej, gospodarczej
i społecznej Gminy Zagórz**

Spis treści

I. CZĘŚĆ 1: DIAGNOZA SYTUACJI PRZESTRZENNEJ GMINY	2
1.1. Informacje ogólne	2
1.2. Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne	4
1.3. Walory przyrodnicze i kulturowe	7
II. CZĘŚĆ 2: DIAGNOZA SYTUACJI GOSPODARCZEJ GMINY	27
2.1. Gospodarka lokalna i rynek pracy	27
2.2. Infrastruktura i środowisko	32
<i>Infrastruktura drogowa</i>	32
<i>Urządzenia sieciowe</i>	34
<i>Internet</i>	36
<i>Gospodarka odpadami</i>	36
<i>Jakość powietrza atmosferycznego</i>	37
<i>Pozostała działalność w zakresie ochrony środowiska</i>	38
2.3. Stan finansów samorządowych	38
<i>Wykonanie budżetu</i>	38
<i>Struktura dochodów i wydatków</i>	42
<i>Potencjał inwestycyjny</i>	43
III. CZĘŚĆ 3: DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNEJ GMINY	45
3.1. Demografia	45
3.2. Kapitał społeczny	48
<i>Przedszkola i żłobki</i>	48
<i>Edukacja szkolna</i>	49
<i>Dowożenie uczniów niepełnosprawnych</i>	52
<i>Dożywianie uczniów</i>	52
<i>Kultura i sport</i>	52
3.3. Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	57

I. CZĘŚĆ 1: DIAGNOZA SYTUACJI PRZESTRZENNEJ GMINY

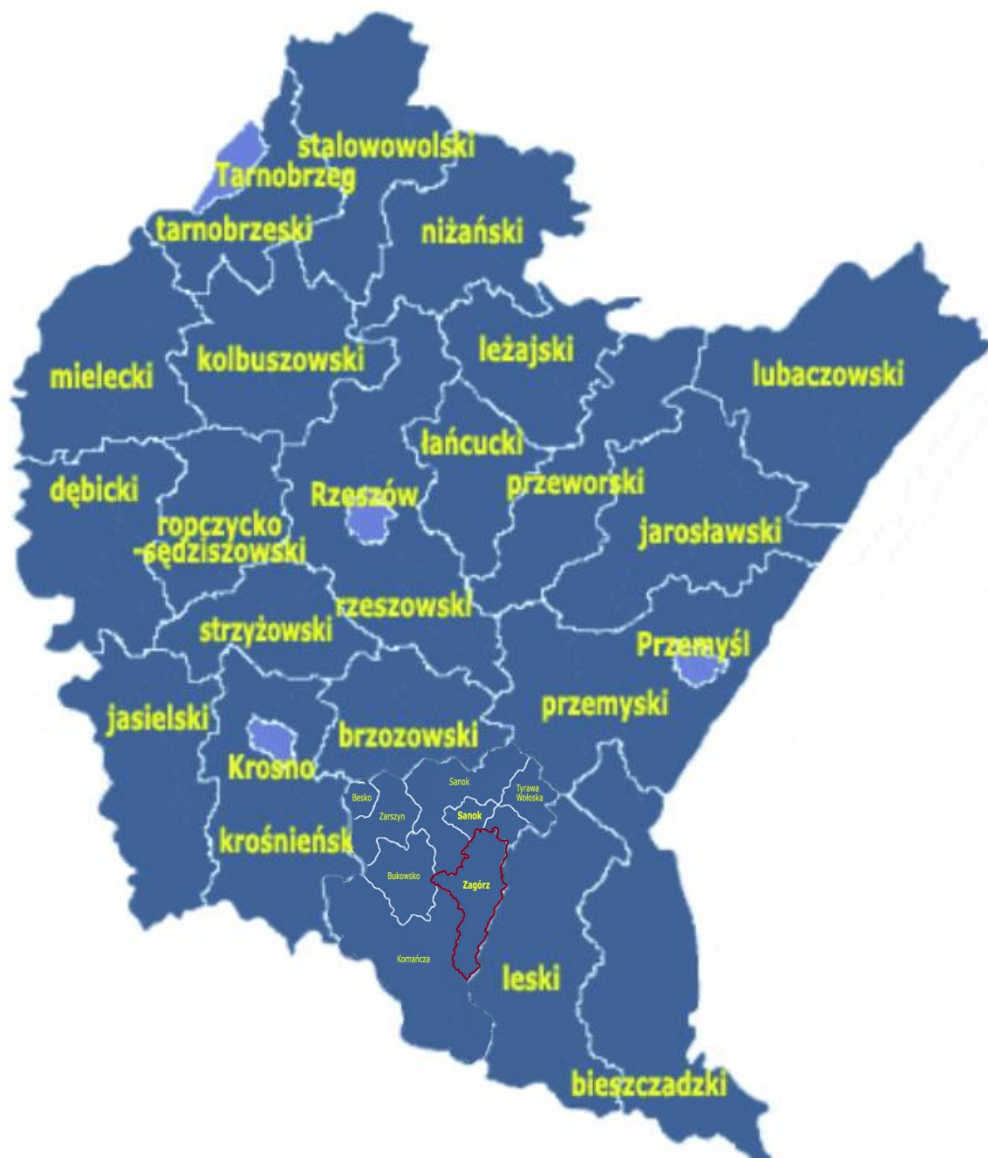
1.1. Informacje ogólne

Gmina Zagórz jest gminą miejsko-wiejską, położoną w południowej części województwa podkarpackiego. Administracyjnie Gmina Zagórz należy do powiatu sanockiego. Miasto Zagórz (siedziba władz gminy) znajduje się w odległości 7,40km na południe od Sanoka, 46,60km na południowy wschód od Krosna, 80,50km na południe od Rzeszowa i 76,21km na południowy zachód od Przemyśla. Gmina zajmuje 13,84% powierzchni powiatu sanockiego.

Gmina Zagórz sąsiaduje z następującymi gminami:

- od północy graniczy z Miastem Sanok i gminą wiejską Sanok,
- od zachodu graniczy z gminami: Sanok, Bukowsko, Komańcza,
- od południa graniczy z gminą Baligród i Komańcza,
- od wschodu graniczy z gminą Baligród i Lesko.

Rysunek 1. Położenie Gminy Zagórz w województwie podkarpackim i powiecie sanockim

Źródło: opracowanie własne

Gmina jako jednostka administracyjna została utworzona w 1977 r. i obejmuje swoim zasięgiem: miasto Zagórz (Osiedla: Dolina, Leska Góra – Żabnik, Nowy Zagórz, ODJ, Pod Klasztorem – Skowronówka, Stary Zagórz, Wielopole i Zasław) i 12 miejscowości: Brzozowiec, Czaszyn, Łukowe, Mokre, Morochów, Olchowa, Poraż, Tarnawa Dolna, Tarnawa Górna, Średnie Wielkie, Zahutyń i Kalnica, które tworzą 11 sołectw. Miejscowości już nieistniejące już wskazane na poniższej mapie to:

Chocień – podlega pod Średnie Wielkie, Kamionki i Sukowate – podlegają pod Kalnicę oraz Zawadka Morochowska.

Rysunek 2. Szczegółowy podział administracyjny Gminy Zagórz

Źródło: opracowanie własne

Gmina Zagórz zlokalizowana jest na styku ważnych szlaków komunikacyjnych regionu Podkarpacia, w odległości 50 km od przejść granicznych na Słowację i Ukrainę. Przez Zagórz wiedzie główna trasa prowadząca z Sanoka w Bieszczady w kierunku Ustrzyk Dolnych bądź Cisnej, a także do przejścia granicznego z Ukrainą (droga krajowa nr 84 relacji Sanok – Lesko – Ustrzyki Dolne – Krościenko – granica państwa). Tędy biegnie też droga do Komańczy, Łupkowa i przejścia granicznego ze Słowacją (droga wojewódzka nr 892 relacji Zagórz – Komańcza).

Zagórz pełni również rolę ważnego węzła kolejowego, łączącego trasy: Jasło-Zagórz-Łupków, prowadzące przez Przełęcz Łupkowską na Słowację oraz Jasło-Zagórz-Chyrów, wiodącą na Ukrainę.

Publiczna komunikacja zbiorowa PKS zapewnia dostęp do większości miejscowości w gminie. W ostatnich latach została znacznie rozbudowana zbiorowa komunikacja prywatna, charakteryzująca się powszechną dostępnością i konkurencyjnymi cenami.

Transport publiczny na terenie Gminy Zagórz w 2021 roku realizowany był na kilku liniach, tj. Sanok - Zagórz – Zasław i Sanok – Zagórz – Wielopole (MKS Sanok, komunikacja miejska, na mocy porozumienia międzygminnego) oraz Kalnica – Zagórz – Sanok, Czaszyn – Zagórz – Sanok, Mokre – Zagórz – Sanok (TARZAN S.C., przewozy regularne).

W zakresie przelotów lotniczych, w odległości 90 km od Gminy Zagórz funkcjonuje lotnisko Jasionka (Rzeszów).

Gmina Zagórz leży na styku Karpat Wschodnich i Zachodnich, Dołów Jasielsko-Sanockich i Bieszczadów. Gmina Zagórz leży w zlewni rzeki San. Przez tereny Gminy Zagórz przepływają rzeki San i Oślawa oraz potok górski Tarnawka (zwany potocznie Kalniczką) wraz z szeregiem innych cieków wodnych. Cechą charakterystyczną sieci rzecznej gminy jest wiele odcinków o dużych spadkach. W dolinie rzek Oślawa i San występują surowce mineralne w postaci piasków i żwirów.

Gmina Zagórz jest trzecią (po Gminie Komańcza i Gminie Sanok) co do wielkości gminą w powiecie sanockim i zajmuje obszar 16 005 ha (16,005km²), w tym 1 747,22ha jej powierzchni zajmują lasy i grunty leśne (blisko 11% powierzchni gminy - powierzchnia lasów mienia gminnego wynosi 779,5237 ha). Zagórz jest gminą o dobrze rozwiniętej komunikacji, infrastrukturze drogowej i kolejowej o czym wspomniano powyżej. Gmina ma charakter rolniczo-przemysłowy, a funkcjami uzupełniającymi są usługi rekreacji i wypoczynku.

1.2. Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne

Tereny zajmowane obecnie przez Gminę Zagórz zostały ukształtowane w wyniku wielowiekowej działalności człowieka. Na obecny jej charakter decydujący wpływ miało położenie geograficzne, walory klimatyczne i budowa geologiczna. Sieć osadnicza Gminy Zagórz wykształciła się stosunkowo wcześniej. Prawie wszystkie miejscowości powstały w XV w., a znaczna ich część być może jeszcze w XIV w. Można domniemywać, że część wsi założono na prawie niemieckim, część zaś na wołoskim. Analizując zachowane do dzisiaj układy wsi można przypuszczać, że wszystkie większe wsie tego rejonu mają tzw. układ łańców leśnych. Pasy pól nadziałów biegnące od drogi do rzeki w jedną stronę aż po granice wsi względnie rozchodzące się od drogi (rzeki) „żebrowato” na dwie strony ciągnęły się od żyznej doliny aż po nienadające się do uprawy partie grzbietowe. Taki układ można odnosić do Olchowej, Tarnawy, Łukowego, Poraża, Średniego Wielkiego, Zagórza i Zahutynia. W części z nich łatwo można jeszcze wskazać obszar nawsia (Poraż, Łukowe, Tarnawa Dolna).

Osady związane były przez wiele wieków głównie z ludnością pochodzenia ruskiego. Polski w większości charakter miała wieś Poraż, która była również siedzibą jednej z najstarszych parafii na tym terenie. Przejawem tej struktury ludnościowej są zachowane po dzień dzisiejszy cerkwie, cerkwiska oraz cmentarze społeczności grekokatolickiej w większości miejscowości: Czaszynie, Kalnicy, Łukowem, Morochowie, Tarnawie Górnej i Zagórz. Świątynie ludności polskiej zostały wybudowane w Porażu, Tarnawie Górnej i Zagórz. Natomiast jedynym, ale bardzo ważnym przykładem sakralnego budownictwa zakonnego na terenie gminy jest zespół kościelno-klasztorny Karmelitów Bosych w Zagórz.

Właściciele ziemscy również zaznaczyli swoją bytność na analizowanym terenie w postaci swoich siedzib, które w różnym stanie zachowania znajdują się w Dolinie, Tarnawie Górnej, Zagórz, Zasławiu. Na terenie Gminy Zagórz istniały niegdyś jeszcze dwie miejscowości (Kamionki i Sukowate). Jedną z nich jest Zawadka Morochowska położona na zachód od Morochowa. Natomiast druga to wieś Chocień zlokalizowana na południe od miejscowości Średnie Wielkie. Zawadka i Chocień były niewielkimi wsiami o prawdopodobnie XVI wiecznej proveniencji, które przed II wojną światową były zamieszkane głównie przez ludność ukraińską. W wyniku krwawych wydarzeń w okresie po zakończeniu II Wojny Światowej w obu wsiach część ludności zginęła, a część została wywieziona. Zabudowa tych miejscowości została zniszczona, ale mimo tego dalej istnieją w krajobrazie kulturowym tego terenu.

Ukształtowanie tego regionu miało duży wpływ na przeprowadzenie przez Zagórz ważnej dla Cesarstwa Austro-Węgierskiego linii Transwersalnej. Przeprowadzenie tej linii oraz połączenie Zagórza w kierunku południowym do Przełęcz Łupkowskiej spowodowało utworzenie w miejscowości ważnego węzła kolejowego. Przyczyniło się to do rozwoju Zagórza oraz do dużego napływu ludności. Budowa całej infrastruktury kolejowej: dworców, lokomotywni, nastawni, warsztatów oraz elementów linii kolejowych jakimi były sztuczne wawozy, mosty i przepusty, nasypy trwale zmieniła krajobraz gminy. Na terenie gminy na przełomie XIX i XX w. rozwinęło się również górnictwo naftowe. Infrastruktura techniczna związana z tą gałęzią przemysłu była jeszcze do niedawna jednym z elementów bardzo widocznej ingerencji człowieka w naturalne ukształtowanie terenu.

Jednym z najciekawszych zachowanych zespołów zabudowy na terenie gminy jest osiedle kolejowe wzniesione w Zagórz w latach 1872-1880 przez prywatną Pierwszą Węgiersko-Galicyską Kolej Żelazną (EUGE) dla zapewnienia podstawowych warunków socjalnobytowych dla służby kolejowej i warsztatowej taboru kolejowego. Osiedle to usytuowane jest w pobliżu miejscowej lokomotywni, niedaleko dworca kolejowego. Wzniesione tutaj domy mieszkalne wraz z usytuowanymi na ich osi wzdłużnej budynkami gospodarczymi tworzą dwie linie zabudowy o symetrycznym układzie. Osiedle to wzniesiono zasadniczo w dwóch etapach w latach 1872-1880, a rozbudowano je w 1922 r. o piętrowy budynek usytuowany na południowym skraju osiedla. W pierwszym powstało sześć prostokątnych w planie, drewnianych domów dla rodzin robotniczych. W drugim etapie wzniesiono dla robotników sześć kolejnych domów, tym razem jednak już murowanych, nieco dłuższych (na planie wydłużonego prostokąta), o bardziej rozbudowanym układzie wnętrza. Do każdego mieszkania przynależała działka o pow. ok. 300 m². Na granicy działek, na osi symetrii każdego budynku mieszkalnego wzniesiono po dwa budynki gospodarcze (każdy z dwoma ustępami oraz czterema pomieszczeniami na opał i hodowlę inwentarza) w taki sposób, że każdy budynek gospodarczy obsługiwał dwa mieszkania. Osiedle to zachowało się do dzisiaj w stosunkowo dobrym stanie. Istnieje 11 budynków mieszkalnych oraz mocno przekształcony piętrowy budynek usytuowany na południowym skraju osiedla. Część budynków została w niewielkim stopniu przekształcona, jeden murowany dom

mieszkalny, położony na skraju osiedla w drugiej linii zabudowy rozebrano. Rozebrano również część budynków gospodarczych a część przekształcono.

Aktualnie w strukturze funkcjonalno-przestrzennej Gminy Zagórz wyodrębnione są trzy zasadnicze strefy:

- **Strefa A** - o dominującej funkcji mieszkaniowo-usługowej, obejmująca rejon północny gminy. Obszar ten określić można jako obszar przyspieszonego rozwoju, strefę budowy, modernizacji i rozbudowy istniejących systemów infrastruktury technicznej zarówno o znaczeniu krajowym jak i miejscowym. W strefie tej zlokalizowane jest centrum miasta i centrum obsługi gminy, centrum zatrudnienia i główne skupisko miejsc zamieszkania.
- **Strefa B** - o dominacji funkcji rolniczej oraz uzupełniającej funkcji mieszkaniowej i usługowej, obejmująca rejon środkowy gminy.
- **Strefa C** - o uzupełniających się funkcjach rolnictwa i leśnictwa oraz turystyczno-wypoczynkowej, obejmująca rejon południowy gminy. Duże obszary przestrzeni chronionych w tej strefie mają za zadanie umożliwić zarówno nowoczesną produkcję czystej żywności, jak i rozwój funkcji turystycznych i rekreacyjnych w zgodzie ze środowiskiem.

Powierzchnia Gminy Zagórz to w sumie 16 005 ha, z których tereny zabudowane i zainwestowane wynoszą 346,3859 ha i komunikacyjne (drogi) 284,8404 ha.

Obszar Gminy Zagórz charakteryzuje zmienność glebowa. Ma to związek ze zróżnicowaną rzeźbą tego terenu. Występują tu:

- gleby nizinne typu mad i mad górski, występujące w dolinach rzek,
- gleby górskie – brunatne i pseudobielicowe na stokach i płaszczynach wierzchniowych.

Wg danych klasyfikacji bonitacyjnej najlepszych gleb klas III jest 8% (563,71 ha, w tym na terenie miasta 164,84ha i 398,87ha na pozostałym obszarze gminy), klas IV jest 60% (4250,40 ha, w tym na terenie miasta 612,69ha i 3637,71ha na pozostałym obszarze gminy), klas V - 28% (1976,66ha, w tym na terenie miasta 274,64ha i 1702,02ha na pozostałym obszarze gminy), klas VI - 4% (380,41ha, w tym 69,86ha na terenie miasta i 310,55ha na pozostałym obszarze gminy).

Powierzchnia użytków rolnych w Gminie Zagórz wynosi 5062,2126 ha, co stanowi 43,12% jej powierzchni ogółem.

Tabela 1. Powierzchnia gruntów w rozbiciu na poszczególne miejscowości

Wyszczególnienie	Ogółem	Użytki rolne (w ha)					Grunty leśne	Pozostałe grunty
		Razem	w tym					
			Grunty orne	Sady	Łąki trwałe	Pastwiska trwałe		
Zagórz	992,9536	424,5949	311,7443	3,0877	7,9703	101,7926	378,3205	190,0382
Czaszyn	1113,6408	592,6606	359,1829	0,00	33,4437	200,034	314,7631	206,2171
Łukowe	1478,551	687,0739	493,7597	0,9713	18,4986	173,8443	561,468	230,0091
Mokre	852,3409	247,3807	83,5286	0,00	43,1656	120,6865	470,8851	134,0751
Morochów	811,1844	463,8008	396,4228	0,00	25,108	42,27	242,1731	105,2105
Olchowa	458,8719	208,6851	176,6155	0,00	6,3743	25,6953	211,9944	38,1924
Poraż	945,0556	566,7704	494,5804	0,8264	19,7459	51,6177	224,6368	153,6484
Tarnawa Dolna	575,5857	272,3764	150,862	0,00	5,0108	116,5036	145,2796	157,9297
Tarnawa Górna	753,3471	414,6175	349,3117	1,7098	20,4123	43,1837	282,1686	56,561
Średnie Wielkie	1527,7328	474,8587	58,2598	0,8227	21,0773	394,6989	932,1442	120,7299
Zahutyń	1038,7375	387,3084	143,9905	0,3689	28,2237	214,7253	531,176	120,2531
Kalnica	1191,741	322,0852	122,324	0,00	21,7906	177,9706	774,609	95,0468

Źródło: Dane Starostwa Powiatowego w Sanoku za 2021 rok

Powierzchnia ta systematycznie się zmniejsza, stąd wydaje się, że sektor rolny i działalność okołorolnicza nie mają już takiego znaczenia społeczno-gospodarczego jak kilkanaście czy kilkadziesiąt lat temu. Dodatkowo rolnictwo w Gminie Zagórz jest w znacznym stopniu rozdrobnione.

Tabela 2. Powierzchnia gospodarstw rolnych z podziałem wg wielkości

L.p.	Wielkość gospodarstw	Ilość gospodarstw rolnych będących własnością osób prawnych [szt.]	Ilość gospodarstw rolnych będących własnością osób fizycznych [szt.]	Łączna powierzchnia gospodarstw rolnych [ha]
1	do 1ha	0	32	39,31
2	1 – 5 ha	0	750	2 214,87
3	5 – 10 ha	2	116	959,98
4	10 – 15 ha	0	39	558,36
5	powyżej 15 ha	3	23	1 197,70

Źródło: dane GUS

W 2021 roku w Gminie Zagórz funkcjonowało 965 gospodarstw rolnych, w tym: 5 stanowiły gospodarstwa osób prawnych i 960 to gospodarstwa osób fizycznych. Powierzchnia użytków rolnych w przedmiotowych gospodarstwach wyniosła 4 970,22ha.

Na terenie gminy nadrzędnym dokumentem planistycznym jest „Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Zagórz”, uchwalone 22 stycznia 1999 r. uchwałą Nr IV/27/99 Rady Miejskiej w Zagórz, które w kolejnych latach, kilkakrotnie było zmieniane dla różnych części gminy, celem dostosowania do pojawiających się potrzeb rozwojowych. W celu oceny aktualności studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, burmistrz dokonuje analizy zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy, ocenia postępy w opracowaniach planów miejscowych i opracowuje wieloletnie programy ich sporządzania w nawiązaniu do ustaleń studium, z uwzględnieniem decyzji zamieszczonych w rejestrach oraz wniosków w sprawie sporządzenia lub zmiany planu. Obowiązek taki nakłada art. 32 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Ostatnia analiza w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Zagórz, została przeprowadzona w 2017 roku i obejmowała okres od listopada 2011 r. do grudnia 2016 r. Wykazała ona nieaktualność Studium w zakresie braku zgodności z przepisami odrębnymi, a także brak spójności dokumentu przyjętego w roku 1999 z późniejszymi jego zmianami. Fragmenty Studium, które zostały zmieniane w 2021r. przyjęto Uchwałą Nr XXXI/227/2021 Rady Miejskiej w Zagórz z dnia 17 czerwca 2021 r. w sprawie uchwalenia zmian Nr 9, 10, 11, 12, 13 Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Zagórz. Teren zmian objął miejscowości Zagórz, Tarnawa Dolna i Zahutyń. Ponadto Uchwałą Rady Miejskiej w Zagórz Nr XXIX/209/2021 z dnia 18 marca 2021r. przystąpiono do sporządzenia Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Zagórz w granicach administracyjnych gminy.

Ponadto Gmina Zagórz posiada 41 planów miejscowych o łącznej pow. ok. 737 ha, co stanowi zaledwie 4,6% powierzchni całej gminy. Dotyczą one przeznaczenia terenów pod budownictwo mieszkaniowe i usługowe oraz infrastrukturę elektroenergetyczną. Aktualnie na terenie Gminy Zagórz istnieje możliwość zabudowy terenu na podstawie decyzji o warunkach zabudowy lub ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego (o ile są one zgodne z przepisami odrębnymi). Taka sytuacja sprawia, że niewielkie jest zainteresowanie opracowaniem planów miejscowych dla pozostałego obszaru gminy. W Gminie Zagórz, podobnie jak w gminach całej Polski ww. decyzje stały się podstawowym instrumentem planowania przestrzennego, głównie ze względu na znaczne koszty opracowania zmian Studium dostosowujących ten dokument do wymogów przepisów prawnych, w przypadku podjęcia prac nad nowymi planami miejscowymi, co znacznie podnosi koszty ich opracowania.

Tabela poniżej przedstawia liczbę wydanych decyzji o warunkach zabudowy w Gminie Zagórz w latach 2017-2021. Analizując zawarte w niej dane można zauważyć utrzymującą się rosnącą tendencję w zakresie liczby wydawanych decyzji o warunkach zabudowy do 2019 roku, a następnie jej spadek w kolejnych latach. Jednocześnie liczba wydawanych decyzji w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców kształtowała się na poziomie wyższym niż w powiecie sanockim o 2020 roku, a w 2021 osiągnęła niższy poziom od notowanego w powiecie – m.in. ze względu na uchwalenie w 2021 roku nowych 2 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także aktualną niestabilną sytuację na rynku materiałów budowlanych i usług budowlanych wydanych zostało mniej niż w poprzednich latach decyzji dotyczących budowy budynków jednorodzinnych i zagrodowych.

Tabela 3. Liczba decyzji o warunkach zabudowy wydanych w latach 2017-2021

Wyszczególnienie		2017	2018	2019	2020	2021
Decyzje o warunkach zabudowy ogółem	Gmina Zagórz	80	86	87	59	57
	powiat sanocki	434	538	483	412	587
Decyzje o warunkach zabudowy w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców	Gmina Zagórz	6,1	6,5	6,6	4,5	4,4
	powiat sanocki	4,6	5,7	5,1	4,4	6,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Pomimo spadku wydanych w ostatnich dwóch latach decyzji o warunkach zabudowy, zebrane dane świadczą o rosnącym ruchu inwestycyjnym w zakresie budownictwa na terenie Gminy Zagórz. W wyżej wymienionych latach zauważono tendencję wzrostową budowy budynków rekreacji indywidualnej na podstawie zgłoszenia. Na podstawie przeprowadzonej analizy wydanych decyzji administracyjnych, w tym pozwoleń na budowę, oraz obserwacji terenowych stwierdza się, że największy ruch inwestycyjny w analizowanym okresie 2017-2021 odnotowano w miejscowości Zagórz (łącznie 70). Ruch budowlany ukierunkowany jest na rozwój zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej, w mniejszym stopniu w zakresie zabudowy usługowej i handlowej, produkcyjnej czy zagrodowej. Inwestycje celu publicznego koncentrowały się na poprawie warunków życia mieszkańców gminy w

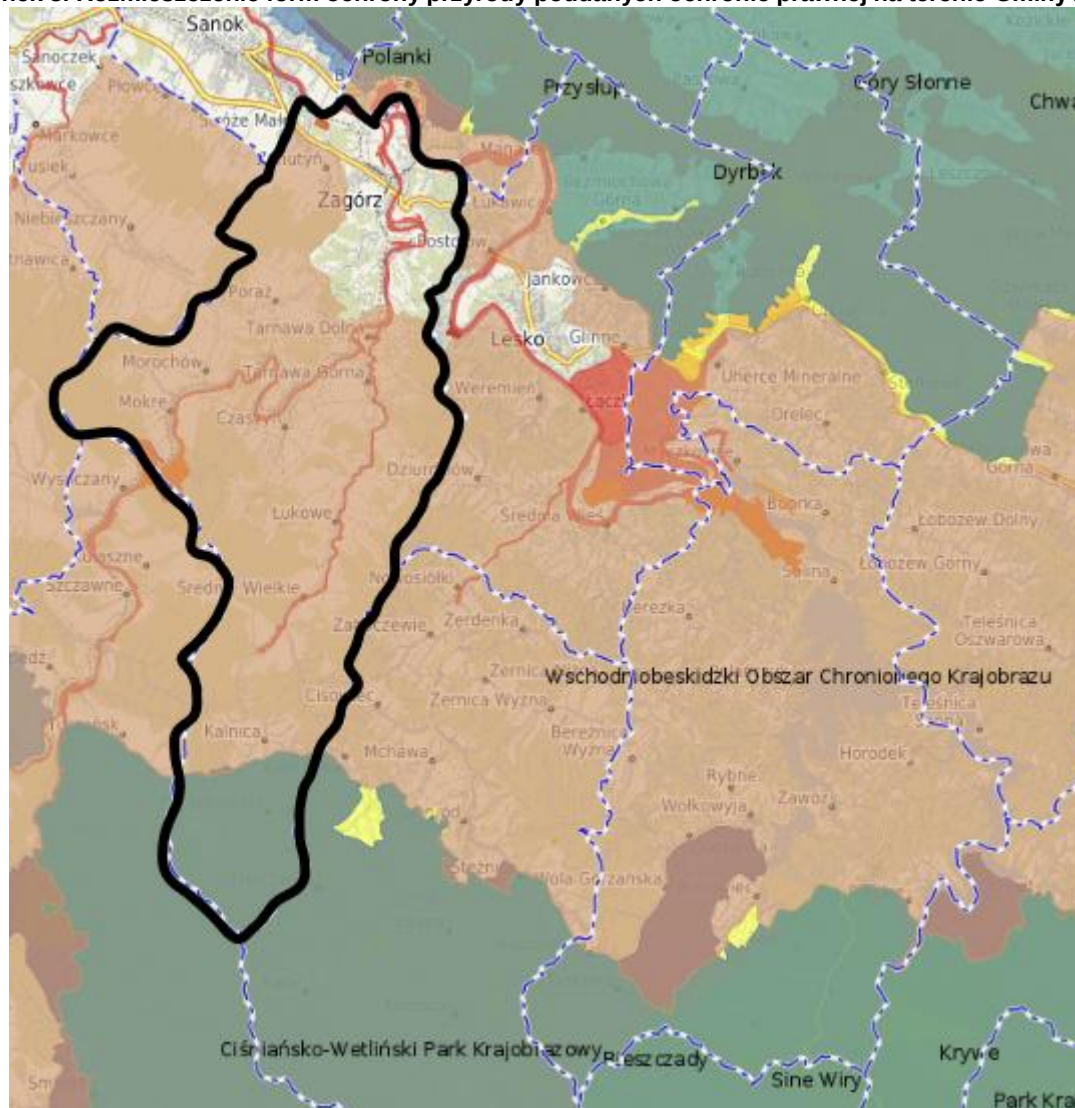
zakresie infrastruktury technicznej, w tym rozbudowy sieci kanalizacyjnej, wodociągowej, gazowej oraz oświetlenia ulicznego.

1.3. Walory przyrodnicze i kulturowe

O pięknie gminy i jej bogatych walorach turystycznych stanowią malownicze krajobrazy, które można obserwować z licznych wzniesień, bogactwo fauny i flory zwłaszcza w południowej części gminy, jak również zabytki architektury sakralnej i ludowej o bogatych walorach artystycznych. Blisko 11% gminy zajmują kompleksy leśne, znajdujące się głównie w jej południowej części (pierwotne lasy stanowiła puszcza jodłowo-bukowa, która ocalała tylko w nielicznych miejscach). Stanowią one siedlisko dla wielu gatunków ptaków i zwierząt. Bogactwem naturalnym Gminy Zagórz są złoża ropy (w XIX w. zaczęto prowadzić badania i prace w zakresie poszukiwania ropy naftowej), na jej źródła natrafiono w Wielopolu, gdzie powstały kopalnie tego surowca, a jego wydobywanie prowadzono do lat 90. XX wieku oraz w miejscowości Mokre, w której nadal istnieją liczne pokłady tego surowca.

Ponad 85% powierzchni Gminy Zagórz objęta jest ochroną przyrody.

Rysunek 3. Rozmieszczenie form ochrony przyrody poddanych ochronie prawnej na terenie Gminy Zagórz

Źródło: <https://zagorz.e-mapa.net/>

Na terenie Gminy Zagórz występują następujące formy ochrony przyrody:

- **obszary chronionego krajobrazu:**
 - Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu, powierzchnia w granicach Gminy Zagórz: 7907.0 ha
 - Obszar Chronionego Krajobrazu Beskidu Niskiego, powierzchnia w granicach Gminy Zagórz: 3907.0 ha
- **park krajobrazowy**
 - Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy, powierzchnia w granicach Gminy Zagórz: 1839.0 ha
- **specjalny obszar ochrony (SOO)**
 - Bieszczady, powierzchnia w granicach Gminy Zagórz: 1851.0 ha

- Dorzecze Górnego Sanu, powierzchnia w granicach Gminy Zagórz: 452.0 ha
- Sanisko w Bykowcach, powierzchnia w granicach Gminy Zagórz: 16.0 ha
- **użytek ekologiczny**
 - "Stanowisko języcznika zwyczajnego w lesie Huteńskim", powierzchnia w granicach Gminy Zagórz: 26.0 ha
 - "Stanowisko języcznika zwyczajnego i tojadu wiechowatego w lesie Zahutyńskim", powierzchnia w granicach Gminy Zagórz: 9.1 ha
- **stanowisko dokumentacyjne**
 - Progi skalne i przełom na potoku Tarnawka w Łukowem, powierzchnia w granicach Gminy Zagórz: 0.39 ha
- **rezerwat**
 - Przełom Oslawy Pod Mokrem, powierzchnia w granicach Gminy Zagórz: 84.0 ha
- **obszar specjalnej ochrony (OSO)**
 - Bieszczady, powierzchnia w granicach Gminy Zagórz: 1851.0 ha
- **pomniki przyrody** (na terenie gminy występuje łącznie 16 pomników przyrody, w tym: z gatunku dęb szypułkowy – 9 szt., z gatunku lipa drobnolistna – 4 szt., z gatunku modrzew europejski – 1 szt., jesion wyniosły – 1 szt. oraz buk zwyczajny – 1 szt.).

W granicach Gminy Zagórz wyróżnić można 4 Jednolite Części Wód Powierzchniowych. Ich charakterystykę zaprezentowano w tabeli nr 4.

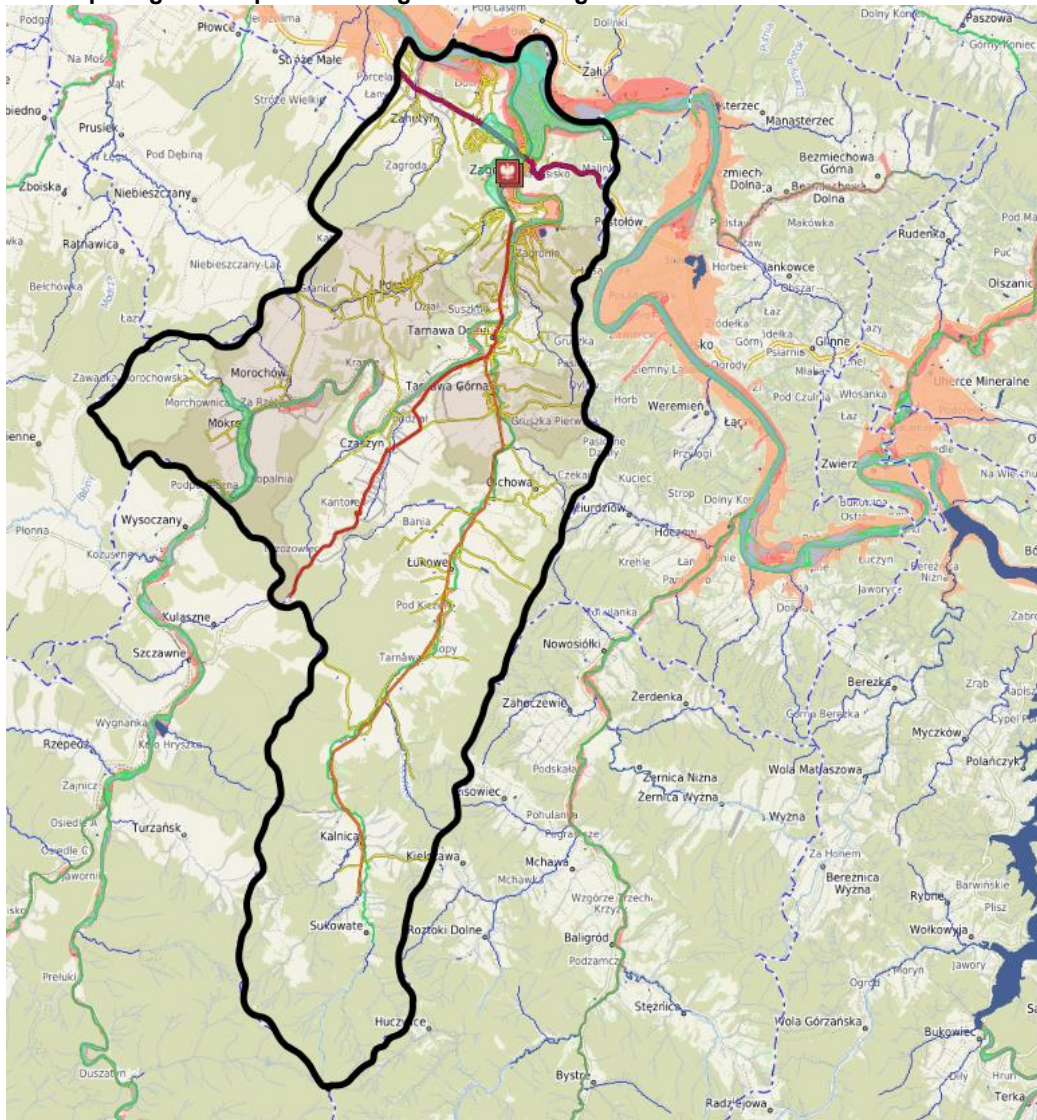
Tabela 4. Charakterystyka JCWP na terenie Gminy Zagórz

Nazwa JCWP	Oslawa od Rzepedki do ujścia	Kalnica	San od zbiornika Myczkowce do Tyrawki	Poraż
Europejski kod JCWP	PLRW20001422299	PLRW20001222289	PLRW200015223319	PLRW20001222294
Długość JCWP	35,24km	24,24km	53,41km	7,99km
Powierzchnia JCWP	97,12km ²	75,21km ²	168,20km ²	10,21km ²
Obszar dorzecza	obszar dorzecza Wisły	obszar dorzecza Wisły	obszar dorzecza Wisły	obszar dorzecza Wisły
Region wodny	region wodny Górnej Wisły	region wodny Górnej Wisły	region wodny Górnej Wisły	region wodny Górnej Wisły
Scalona Część Wód	GW0806	GW0806	GW0804	GW0806
Zlewnia bilansowa	San z Wisłokiem	San z Wisłokiem	San z Wisłokiem	San z Wisłokiem
Właściwe RZGW	RZGW w Krakowie	RZGW w Krakowie	RZGW w Krakowie	obszar dorzecza Wisły
Typ JCWP	mała rzeka fliszowa (14)	Potok fliszowy (12)	średnia rzeka wyżynna – wschodnia (15)	Potok fliszowy (12)
Status JCWP	naturalna część wód (NAT)	naturalna część wód (NAT)	Silnie zmieniona część wód	naturalna część wód (NAT)
Ocena stanu	dobry	dobry	dobry	dobry
Ocena zagrożenia	niezagrożona	niezagrożona	niezagrożona	niezagrożona
Cel środowiskowy - stan/potencjał ekologiczny	dobry stan ekologiczny; możliwość migracji organizmów wodnych na odcinku cieków istotnego - Oslawa od ujścia do Rzepedki	dobry stan ekologiczny	dobry potencjał ekologiczny; możliwość migracji organizmów wodnych na odcinku cieków istotnego - San od Tyrawki do Zbiornika Myczkowce	dobry stan ekologiczny
Cel środowiskowy - stan chemiczny	dobry stan chemiczny	dobry stan chemiczny	dobry stan chemiczny	dobry stan chemiczny
Ekoregion wg. Kondrackiego	Karpaty (10)	Karpaty (10)	Karpaty (10)	Karpaty (10)

Źródło: https://wody.isok.gov.pl/imap_kzgw/?gpm=gpPGW

Zgodnie z danymi Wód Polskich obszary zagrożone podtopieniami na terenie Gminy Zagórz przedstawia rysunek nr 5.

Rysunek 4. Mapa zagrożenia powodziowego w Gminie Zagórz

Legenda:

Granica Gminy Zagórz

☐ raz na 10 lat
☐ raz na 100 lat
☐ raz na 500 lat

Obszary zagrożenia powodziowego

Źródło: https://wody.isok.gov.pl/imap_kzgw/?gpmmap=gpmZP

Ze względu na zagrożenie powodziowe jakie stwarzają rzeki San i Ośława, w zlewniach których zlokalizowana jest Gmina Zagórz w projekcie aktualizacji Planu Zarządzania Ryzykiem Powodziowym obowiązującym w II okresie planistycznym, tj. w latach 2022-2027, na terenie Gminy Zagórz przewidziano do realizacji następujące inwestycje.

- Budowa suchego zbiornika na cieku Ośława w miejscowości Czaszyn.
- Budowa lewego wału o długości 597m na cieku Ośława (km modelu 2+034 - 2+646).
- Budowa lewego wału o długości 366m na cieku Ośława (km modelu 2+656 - 2+950).
- Budowa lewego wału o długości 219m na cieku Ośława (km modelu 20+737 - 20+878).
- Budowa lewego wału o długości 544m na cieku Ośława (km modelu 29+526 - 29+909).
- Budowa prawego wału o długości 360m na cieku Tarnawa (km modelu 6+419 - 6+712).
- Budowa lewego wału o długości 541m na cieku Tarnawa (km modelu 2+507 - 3+050).
- Budowa lewego wału o długości 466m na cieku Tarnawa (km modelu 2+058 - 2+506).

Teren Gminy Zagórz leży w Jednolitej Części Wód Podziemnych o numerze 152. Charakterystykę tych wód podziemnych przedstawia poniższa tabela.

Tabela 5. Charakterystyka Jednolitych Części Wód Podziemnych obejmujących Gminę Zagórz

Europejski kod JCWPd	PLGW2000152
Powierzchnia JCWPd	2043.9km ²

Obszar dorzecza	obszar dorzecza Wisły
Region wodny	region wodny Górnej Wisły
Właściwe RZGW	RZGW w Krakowie
Ocena stanu ilościowego	dobry
Ocena stanu chemicznego	dobry
Cel środowiskowy - stan ilościowy	dobry stan ilościowy
Cel środowiskowy - stan chemiczny	dobry stan chemiczny
Ocena ryzyka nieosiągnięcia Celów środowiskowych	niezagrożona

Źródło: https://wody.isok.gov.pl/imap_kzgw/?gmap=gpPGW

Mapy zagrożenia suszą w Planie Przeciwdziałania Skutkom Suszy (PPSS) klasyfikują Gminę Zagórz w sposób następujący:

- zagrożenie suszą rolniczą na terenach rolnych i leśnych – Klasa I – tereny słabo zagrożone;
- zagrożenie suszą hydrologiczną – Klasa III – tereny silnie zagrożone;
- zagrożenie suszą hydrogeologiczną w JCWPd – Klasa II – tereny umiarkowanie zagrożone.

W związku z powyższym mapa PPSS dotycząca łącznego zagrożenia suszą wskazuje, że klasa łącznego zagrożenia suszą dla Gminy Zagórz to umiarkowane zagrożenie suszą.

Gmina dysponuje walorami środowiska naturalnego, których utrzymanie jest niezwykle istotne, ponieważ stanowią razem z zabytkami najważniejszy atut podnoszący atrakcyjność turystyczną regionu. Zróżnicowany krajobraz pokryty kompleksami leśnymi, sprawia, że dobrze się tutaj mieszka i aktywnie spędza wolny czas.

Charakterystykę najcenniejszych zabytków zlokalizowanych w Gminie Zagórz prezentuje poniżej zamieszczony opis.

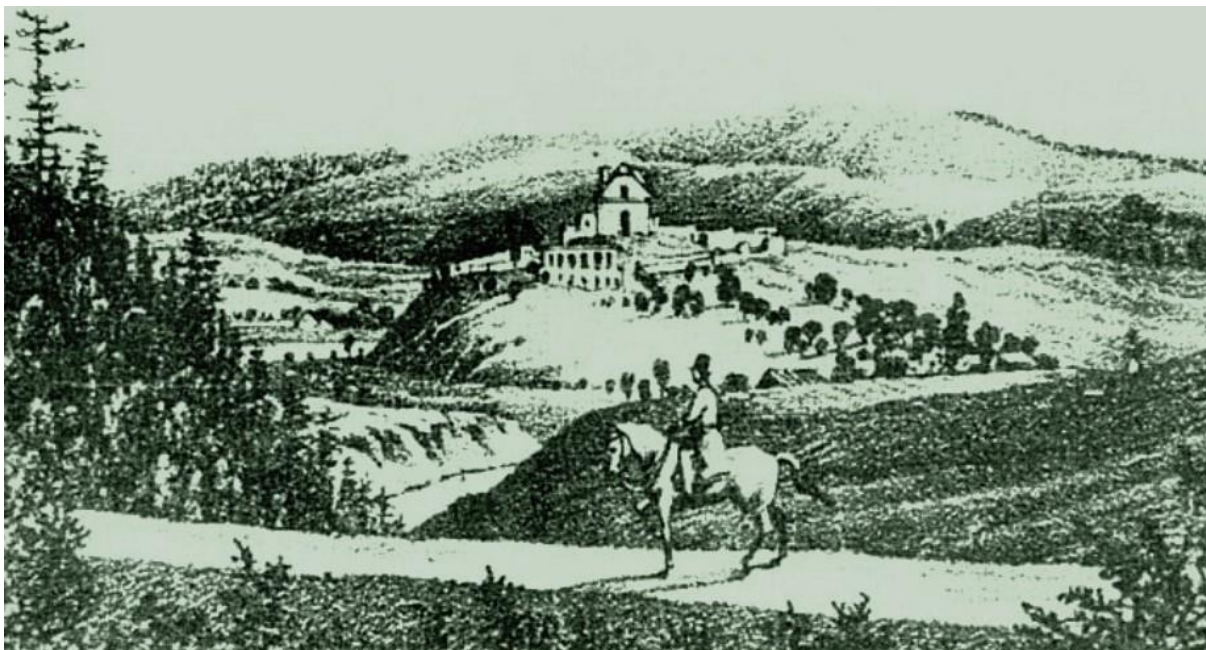
Zagórz

Perłą w krajobrazie architektury sakralnej znajdującej się na terenie Gminy Zagórz są pozostałości **założenia kościelno-klasztornego Karmelitów Bosych w Zagórz**.

Obiekt zajmuje łącznie 1,75ha powierzchni i znajduje się na wzgórzu o wysokości 400 m, niegdyś nazywanym Marymontem. Dostępu do obiektu broniły strome stoki wzniesienia. W obrębie murów znajdował się kościół, klasztor, dwie baszty, piętrowa kordegarda z 12 pokojami przy bramie wjazdowej, budynki gospodarcze, trójkątny filar z figurą patronki kościoła, budynek dla furtiana przy bramie z pokojami gościnnymi. Od strony płn.- wsch. stał budynek niewiadomego przeznaczenia. Już poza murami stał budynek szpitalny dla 12 żołnierzy-inwalidów. Od zachodu, przy murze obronnym, znajdowały się budynki gospodarcze i głęboka, kamienna studnia. Od strony północnej był park, zaś od wschodu ogrody warzywne.

Źródło: <https://www.zamkipolskie.com/zagorz/zagorz.html>

Źródło: <https://www.zamkipolskie.com/zagorz/zagorz.html>

Oprócz samego założenia, niezwykle istotne oraz warte podkreślenia i eksponowania są jego walory krajobrazowo-przestrzenne (wniesienie w zakolu rzeki Osławy). W dzisiejszych czasach owo położenie stanowi o unikatowym, malowniczym charakterze tego miejsca. Wartości architektoniczno-historyczno-artystyczno-krajobrazowo-przestrzenne zagórskiego klasztoru wykraczają poza granice Zagórza i gminy. Stanowią one bardzo cenny zabytek w skali województwa podkarpackiego, jeden z nielicznych w swoim charakterze. Obecnie były zespół klasztorny Karmelitów Bosych w Zagórzu jest trwałą ruiną. Zachowała się zasadnicza bryła świątyni, pozbawiona jednak sklepień, istnieją również obwodowe partie murów klasztornych w partii przyziemia. W dość dobrym stanie znajdują się także mury obronne, natomiast po pozostałych obiektach pozostały tylko niewielkie partie murów. Pod koniec lat 90. XX w. i na początku obecnej dekady przeprowadzono prace mające na celu zabezpieczenie obiektu przed dalszą degradacją.

Od 2000 roku Gmina Zagórz będąca właścicielem obiektu odnowiła poszczególne części klasztoru. Wybudowano między innymi wieżę widokową, zabezpieczono mury i stworzono ogród z kwiatami i ławkami. Oczyszczono mury kościoła i klasztoru z drzew i krzewów, uporządkowano teren w obrębie murów obronnych. Wyremontowano i ponownie ustawiono na obelisku przed kościołem figurę Matki Bożej z Dzieciątkiem. Odbudowano dwie znacznie zrujnowane baszty (wieże) kościoła. Ponadto w kolejnych latach w wyniku realizacji prac konserwatorskich zabezpieczone zostały trzy elewacje kościoła (południowa, zachodnia i północna (frontowa)). W 2021 roku otwarto nowoczesne Centrum Kultury Foresterium. Centrum mieści w dawnym foresterium - czyli miejscu przyjmowania gości na terenie byłego zespołu klasztorno-zakonnego Karmelitów Bosych. W oddanym do użytku Centrum znajdują się m.in. sala wirtualnej rzeczywistości, sala projekcyjno-filmowa, sala ekspozycyjno-konferencyjna, punkt informacji turystycznej, pracownie artystyczne i pomieszczenia do promocji produktów regionalnych.

Dla odwiedzających przygotowano też inne atrakcje. Jest tu możliwe wirtualne zwiedzanie ruin Klasztoru. Przygotowano też salę ruchomych obrazów, która umożliwi obejrzenie najważniejszych epizodów związanych z historią obiektu i słynnych walk konfederatów. Atrakcją jest również sala mnicha, wzorowana na XVIII-wiecznej celi, w której będzie można zapoznać się z życiem mnichów.

Źródło: <https://zagorz.pl/s/83/ruiny-klasztoru-oo-karmelitow-bosych-pochodzace-z-xviii#pid=18>

Obecną **cerkiew filialną pw. św. Michała na osiedlu Wielopole** zaczęto wznosić w 1938 r. jednak jej budowy nie ukończono przed wojną. W latach 60. XX w. użytkowana była przez wyznawców prawosławia a w 1991 r. oddana została grekokatolikom, którzy ją odnowili i otynkowali. Cerkiew jest filią parafii w Mokrem.

Jest to cerkiew murowana, otynkowana, trójdzielna, na rzucie krzyża, z półkoliście zamkniętym sanktuarium, przy którym od północy jest prostokątna zakrystia, z kwadratową nawą i krótkimi prostokątnymi kaplicami transeptowymi dostawionymi do nawy od południa i północy. Od zachodu znajduje się prostokątny babiniec. Nad nawą założona jest cebulasta kopuła poszyta blachą, na wysokim kolistym tamburze, zwieńczona ośmioboczną latarnią. W tamburze znajduje się osiem prostokątnych otworów okiennych zamkniętych półkoliście. W sanktuarium dwa okulusy (od wschodu i od południa), w zakrystii okno prostokątne, w ramionach transeptu od południa i północy, po jednym wydłużonym oknie prostokątnym, na osi, zamkniętym półkoliście, w zachodniej ścianie babinca prostokątny otwór wejściowy na osi, nad nim prostokątne okno zamknięte półkoliście. Dachy pobite są blachą, nad ramionami transeptu i babiniec dwuspadowe, nad sanktuarium założono dach wielopołaciowy, nad zakrystią pulpitowy, dwupołaciowy.

Źródło:

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_%C5%9Bw._Archanio%C5%82a_Micha%C5%82a_w_Wielopolu#/media/Plik:Wielopole,_cerkiew_%C5%9Bw._Archanio%C5%82a_Micha%C5%82a_\(HB4\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_%C5%9Bw._Archanio%C5%82a_Micha%C5%82a_w_Wielopolu#/media/Plik:Wielopole,_cerkiew_%C5%9Bw._Archanio%C5%82a_Micha%C5%82a_(HB4).jpg)

Obecnie **prawosławna cerkiew filialna w Zagórz** w momencie budowy była świątynią parafii grekokatolickiej pw. św. Michała, wzniesiona została w 1836 r. z fundacji Franciszka Truskołaskiego. Gruntownie odnowiono ją w 1925 r. Po wojnie do 1956 r. była nieużytkowana, a od 1956 r. użytkowana jako filialna parafia prawosławnej w Sanoku. Cerkiew jest orientowana, murowana z kamienia, częściowo otynkowana (wieża), dwudzielna, z sanktuarium zamkniętym od wschodu nieco spłaszczonym półkolem, wydzielonym od nawy (równej mu szerokością) kulisowymi pilastrami oraz architektonicznym ikonostasem. Do sanktuarium i nawy od północy przylega prostokątna zakrystia, do nawy od zachodu prostokątna wieża. Korpus nakryty jest dachem dwuspadowym nad sanktuarium przechodzącym w sferyczny o wspólnej kalenicy, nad nawą sześcioboczna wieżyczka na sygnaturkę z baniastym hełmem z latarnią. Nad zakrystią założony jest dach namiotowy. Wieża trzykondygnacyjna – pierwsza kondygnacja murowana, druga drewniana o zredukowanej podstawie osłoniętej daszkiem okapnikowym, trzecia kondygnacja drewniana, sześcioboczna o zredukowanej podstawie osłoniętej daszkiem namiotowym zwieńczona baniastym hełmem z latarnią. Wewnątrz, przy zachodniej ścianie nawy usytuowany jest chór muzyczny z wybrzuszonym parapetem, wsparty na dwóch drewnianych kolumnach. Wnętrze przekryte jest stropem płaskim z polichromią o motywach roślinnych. Ściany pokryte są polichromią o motywach architektoniczno-ornamentalnych.

Źródło:

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_%C5%9Bw._Micha%C5%82a_Archanio%C5%82a_w_Zag%C3%B3rzu_\(prawos%C5%82awna\)#/media/Plik:Zag%C3%B3rz,_cerkiew_%C5%9Bw._Micha%C5%82a_Archanio%C5%82a_\(HB1\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_%C5%9Bw._Micha%C5%82a_Archanio%C5%82a_w_Zag%C3%B3rzu_(prawos%C5%82awna)#/media/Plik:Zag%C3%B3rz,_cerkiew_%C5%9Bw._Micha%C5%82a_Archanio%C5%82a_(HB1).jpg)

Kościół p.w. Wniebowzięcia NMP w Zagórz jest późnobarokową świątynią murowaną z kamienia, tynkowaną, krytą dwuspadowym dachem. Posiada plan wydłużonego prostokąta o trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Skromny jest detal architektoniczny w postaci belkowania, które wieńczy ściany elewacji. Trzyosiowa fasada kościoła ma dekoracyjny charakter. Ozdobiona jest zdwojonymi pilastrami oraz wydatnym, gierowanym belkowaniem; całość wieńczy prosty trójkątny szczyt. Skromność zewnętrznego wyglądu świątyni skonstrastowana została bogactwem wystroju, jakie jest w jej wnętrzu. Świątynia sklepiona jest kolebką z lunetami. Świątyni, od północy, towarzyszy dwukondygnacyjna murowana dzwonnica powstała najprawdopodobniej w 2 ćw. XVIII w. Pierwotnie jednokondygnacyjna, natomiast druga kondygnacja została dodana podczas prac prowadzonych w 1983 r.

Źródło: <http://parafia-zagorz.pl/>

Drewniany kościół filialny p.w. Najświętszej Marii Panny w Zagórz - Dolinie został wybudowany w 1836 r. Pod koniec XIX w. świątynia, którą wybudowano jako kościół rzymskokatolicki, została zamieniona na cerkiew grekokatolicką p.w. Opieki Matki Bożej. Po drugiej wojnie światowej z powrotem

służyła jako kościół. Obecnie pełni ona funkcję kościoła filialnego parafii p.w. Matki Bożej Królowej Polski w Zahutyniu – Dolinie. Jest to świątynia drewniana na podmurówce, wybudowana w konstrukcji zrębowej o oszalowanych ścianach. Kościół jednonawowy, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium poprzedzony jest kruchtą. Do prezbiterium, od południa, dobudowano niższe pomieszczenie zakrystii. Dachy dwuspadowe, nad zakrystią trzypadowy - pokryte są blachą.

Źródło:

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_Narodzenia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_i_%C5%9Bw._Eugeniusza_de_Mazenod_w_Dolinie_%28Zaq%C3%B3rz%29#/media/Plik:Zaq%C3%B3rz_\(Dolina\),_ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_Narodzenia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_i_%C5%9Bw._Eugeniusza_de_Mazenod_\(HB1\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_Narodzenia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_i_%C5%9Bw._Eugeniusza_de_Mazenod_w_Dolinie_%28Zaq%C3%B3rz%29#/media/Plik:Zaq%C3%B3rz_(Dolina),_ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_Narodzenia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_i_%C5%9Bw._Eugeniusza_de_Mazenod_(HB1).jpg)

„**Zamek Gubrynowiczów**” w Zagórzcu został wybudowany w 1928 r. na pograniczu Poraża i Zagórzca. Skromna, ale jednocześnie monumentalna w swoim wyrazie budowla została wybudowana przez barona Adama Gubrynowicza. Budynek murowany o planie zbliżonym do litery „L”. W południowo-wschodnim narożniku „zamku”, została wybudowana wyniosła wieża, częściowo wtopiona w bryłę budynku. Wschodnie narożniki budynku zostały podparte wysokimi przyporami. Kamienne przypory oraz taki sam cokół, który kończy się na poziomie okien parteru, sprawiają wrażenie monumentalności i solidności siedziby rodu Gubrynowiczów. Nad wejściem został umieszczony płaskorzeźbiony kartusz herbowy fundatora. Elewacje budynku zwieńczone są gzymsem koronującym natomiast parawanowy szczyt krótszego skrzydła dekorowany jest blendami. Zamek przekryty dachem czterospadowym krytym blachą. Akcent dekoracji architektonicznej został położony na zwieńczeniu wieży. Zwieńczenie zostało wydzielone gzymsem kordonowym, powyżej którego ściany ozdobione są fryzem z ostrołukowych arkadek. Nad fryzem pozorne blanki, całość przekryta czterospadowym dachem. Wieża, jej dekoracja oraz rozwiązanie szczytu nadają budowli neogotycki rys.

Źródło: https://pl.m.wikipedia.org/wiki/Plik:Zamek_baron%C3%B3w_Gubrynowicz%C3%B3w_w_Pora%C5%BCu.JPG

Pałac w Dolinie, która obecnie jest częścią Zagórza wybudowany został na początku XX w. przez ówczesnego właściciela wsi Romana Małachowskiego. W czasie II wojny światowej na terenie pałacu stacjonowały jednostki Wehrmachtu. W latach 1948-1950 obiekt został gruntownie wyremontowany. Obecnie pałac jest własnością prywatną i pilnie wymaga gruntownego remontu. Jest to budynek murowany, piętrowy, wybudowany na planie litery „L”. Jego charakterystyczną cechą jest dominująca w sylwecie pałacu ośmioboczna wieża. Została ona wybudowana przy wschodniej elewacji budynku, przekryta ośmiopłóciowym dachem, zwieńczonym dwiema sterczynami. Jest to budynek o skromnym detalu architektonicznym, wyrażonym w profilowanych opaskach okiennych oraz dekoracyjnie wykonanym drewnianym gzymsie koronującym. Dachy kryte w większości dachówką urozmaicone są niewielkimi lukarnami oraz ceglаныmi kominami.

Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Dw%C3%B3r_w_Dolinie_\(Zag%C3%B3rz\)#/media/Plik:Manor_house_in_Dolina-Zag%C3%B3rz_1.jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Dw%C3%B3r_w_Dolinie_(Zag%C3%B3rz)#/media/Plik:Manor_house_in_Dolina-Zag%C3%B3rz_1.jpg)

Dwór w Zasławiu (obecnie część Zagórza) powstał pod koniec XIX w. dla ówczesnych właścicieli Zasławia – zasłużonej rodziny Łępkowskich. Niestety z licznych zabudowań dworsko-folwarcznych znajdujących się w Zasławiu jeszcze do 1944 r. pozostał jedynie budynek spichlerza oraz dwór. Jednak ten ostatni w wyniku licznych funkcji jakie pełnił po II wojnie światowej został gruntownie przebudowany do tego stopnia, iż po części zatracił cechy zabytku. W czasach powojennych dwór w Zasławiu przystosowywano pod różnorodną działalność gospodarczą. Produkowano w nim płótno, watę izolacyjną. Ostatni właściciel, który użytkuje obiekt, czyli Sanocka Spółdzielnia Inwalidów prowadzi Zakład Opakowań Tekturowych.

Źródło: http://pop.zagorz.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=57

Dworzec w Zagórz jest jednym z najstarszych budynków kolejowych. Wzniesiony został ok. 1872 roku, a jego bryła szczęśliwie przetrwała zasadniczo nienaruszona do dzisiaj.

Drugi zagórski dworzec kolejowy – w Nowym Zagórz – zbudowany został ok. 1884 r. przez C.K. Galicyjską Kolej Transwersalną. Początkowo był to budynek piętrowy, siedmioosiowy, z parterowymi krótkimi skrzydłami i długim zadaszeniem na słupach od strony torów. Część piętrową budynku krył naczółkowy dach dwuspadowy, natomiast parterowe skrzydła krył prosty dach dwuspadowy. Był on typowym budynkiem dworcowym, jakie w tym czasie wznoszono wg urzędowych planów austriackich. Budynek ten został częściowo zniszczony podczas I wojny światowej. W okresie międzywojennym dworzec został odbudowany i uzyskał nietypową monumentalną formę bardziej przypominającą pałac niż budynek dworca. Odbudowano go, a właściwie rozbudowano jako budynek dwupiętrowy z piętrowymi skrzydłami, od wschodu i zachodu ujęty parterowymi, poprzecznymi przybudówkami

wysuniętymi od północy w kierunku torów kolejowych. Od strony północnej (od torów) wzdłuż całego budynku wprowadzono zadaszenie na słupach. Wszystkie dachy pokryte są dachówką ceramiczną. Środkowy człon budynku nakryty jest dachem czterospadowym, piętrowe skrzydła przekryto formą dachu półszczytowego a poprzeczne przybudówki dachem dwuspadowym. Od strony południowej (od ul. Dworcowej) szerokie wejście do budynku uzyskało formę dwuwieżowej fasady obejmującej cztery środkowe osie dworca. Obok dworca w Nowym Zagórzu zachował się piętrowy budynek, obecnie mieszkalny, wzniesiony ok. 1884 r. niewątpliwie jako budynek kolejowy (ul. Dworcowa 4). Budynek ten prawdopodobnie pełnił początkowo funkcję administracyjną. Jego forma, dekoracja i zastosowane materiały przypominają inne zachowane w Zagórzu budynki kolejowe.

Z innych budynków kolejowych warto jeszcze wspomnieć o zachowanym niedaleko dworca w Nowym Zagórzu (przy ul. Chopina) budynku nastawni wykonawczej, budynku dawnej wieży ciśnień (prawdopodobnie) oraz zapewne kolejowym, niestety nieco przekształconym, obecnie mieszkalnym budynku przy ul. Dworcowej 2.

Największymi obiektami są częściowo zachowane mosty kolejowe na Oslawie między Zagórzem a Zasławiem oraz na Sanie między Zasławiem a Załużem. Obydwa mosty zbudowano w 1872, obydwie też były wysadzone podczas I i II wojny światowej. Z mostu na Sanie zachowały się skrajne, murowane z ciosów kamiennych filary. Przy odbudowie mostu wykorzystano zapewne również stalową, nitowaną konstrukcję przęsła. O tym, że był to most dwutorowy świadczy szerokość zachowanego kamiennego filaru od strony ul. Filtrowej. Most na Oslawie był kiedyś dwutorowy i posiadał konstrukcję stalową o gęstej kratownicy [systemu Schifkorna]. Konstrukcję tę, jako niestabilną i niebezpieczną, zmieniono jednak jeszcze przed I wojną światową. Przy odbudowie mostu na Oslawie wykorzystano zapewne jedynie jego stalową, nitowaną konstrukcję.

Czaszyn

Kościół parafialny rzymsko-katolicki pw. św. Mikołaja w Czaszynie to pierwotnie była grekokatolicka cerkiew (druga lub nawet trzecia w tej miejscowości) pod tym samym wezwaniem, wzniesiona została w 1835 r.

Jest to cerkiew murowana z kamienia łamanego i otynkowana, orientowana, dwudzielna z sanktuarium zamkniętym trójbocznie, nieznacznie węższym od prostokątnej, wydłużonej nawy. Do nawy i sanktuarium przylega niewielka zakrystia na rzucie zbliżonym do kwadratu. Od zachodu do nawy przylega wieża na rzucie prostokąta. Wnętrze jednoprzestrzenne, z sufitem w nawie i sanktuarium na tej samej wysokości. Na ścianach znajduje się polichromia wykonana głównie w 1982 r. przez Zofię Ożóg i Bolesława Szpechta z Krakowa. Dachy kryte są blachą – nad sanktuarium i nawą jest to dach dwuspadowy, nad wieżą dach będący przedłużeniem dachu korpusu zakończony czworoboczną wieżyczką na sygnaturkę nakrytą dachem namiotowym. Na kalenicy dachu nad nawą małą, wysmukłą wieżyczką. Jest to cerkiew tzw. józefińska, posiada zwartą bryłę o równej wysokości ścian nawy i sanktuarium oraz nieznacznie wyższą wieżę. Oryginalny ikonostas nie przetrwał do naszych czasów, w kościele znajduje się jedynie ołtarz Matki Bożej w nawie bocznej.

Źródło: <http://wikimapia.org/8797372/pl/Cerkiew-%C5%9Bw-Miko%C5%82aja-Kaplica-pogrzebowa#/photo/387058>

Przystanek kolejowy w Czaszynie wzniesiony zapewne w I połowie lat 50. XX. wieku.

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Czaszyn_%28przystanek_kolejowy%29

Łukowe

Świątynia w Łukowem pierwotnie była grekokatolicką, filialną cerkwią pw. św. Dymitra wzniesioną z fundacji Franciszka Truskolaskiego, a od 1970 r. pełni funkcję kościoła rzymsko-katolickiej parafii pw. Matki Boskiej Królowej Polski. Cerkiew została zbudowana w 1829 r., jako druga w miejscowości.

Świątynia jest orientowana, murowana i otynkowana, dwudzielna z prostokątnym sanktuarium zamkniętym trójbocznie, nieznacznie węższym od prostokątnej nawy. Na przedłużeniu zamknięcia sanktuarium od wschodu usytuowana jest zakrystia. Od zachodu do nawy przylega wieża na rzucie prostokąta, dłuższym bokiem dostawiona i częściowo wtopiona w zachodnią ścianę nawy. W przyziemiu wieży znajduje się kruchta. We wnętrzu są stropy płaskie z fasetą. Ściany wnętrza rozczłonkowane są pilastrami sięgającymi do połowy wysokości ścian. W wieży urządzono chór muzyczny otwarty do nawy arkadą. Elewacja frontowa (zachodnia ściana wieży) ujęta jest parami pseudopilastrów, których głowice tworzy gierowanie bogato profilowanego gzymsu wieńczącego. Nieco skromniejszy gzyms wieńczący obiega pozostałe ściany cerkwi. Wieża posiada trójkondygnacyjną (trójkondygnacyjną) bryłę. Człony poszczególnych kondygnacji o coraz mniejszej szerokości i głębokości wydzielone są daszkami okapnikowymi (między drugą a trzecią kondygnacją znajdują się okapniki zdwojone). Człon środkowej kondygnacji jest bardzo niski. Człon górnej kondygnacji najwyższy i wysmukły, wyniesiony znacznie ponad kalenicę dachu nawy, z wydłużonym otworem okiennym zamkniętym odcinkowo na osi ściany zachodniej oraz takimiż płycinami na osi ścian południowej i północnej. Okna w nawie i sanktuarium są prostokątne, zamknięte półkoliście. Dachy są pobite blachą, dwuspadowe, nad sanktuarium i nawą o wspólnej kalenicy, z ośmioboczną wieżyczką na sygnaturkę. Na wieży jest dach namiotowy z baniastą latarnią. Obok cerkwi znajduje się kamienna, arkadowa dzwonnica-brama wejściowa z 1936 r. z rozbudowaną stalową konstrukcją zawieszenia dzwonów i zadaszenia.

Źródło:
[https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_%C5%9Bw._Dymitra_w_%C5%81ukowem#/media/Plik:%C5%81ukowe,_cerkiew_%C5%9Bw._Dymitra_\(HB3\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_%C5%9Bw._Dymitra_w_%C5%81ukowem#/media/Plik:%C5%81ukowe,_cerkiew_%C5%9Bw._Dymitra_(HB3).jpg)

Morochów

Dawna cerkiew parafialna grekokatolicka pw. Matki Boskiej Gromnicznej w Morochowie, od 1961 r. prawosławna pw. Spotkania Pańskiego wzniesiona została w 1837 r. Cerkiew jest drewniana, konstrukcji zrębowej z wieżą konstrukcji słupowej, trójdzielna, z babińcem niewyodrębnionym w bryle. Sanktuarium na planie zbliżonym do kwadratu, przy sanktuarium. Od strony południowej i północnej dwie zakrystie na planie zbliżonym do kwadratu. Nawa na planie wydłużonego prostokąta jest znacznie szersza od sanktuarium. Od zachodu do nawy dostawiona jest węższa od niej wieża na rzucie prostokąta, z kruchtą w przyziemiu. Ściany sanktuarium i nawy są równej wysokości, nieznacznie wyższa wieża przedzielona jest na dwie kondygnacje daszkiem okapowym. W dolnej części wieży założony jest wydłużony fartuch z desek. Cerkiew jest oszalowana pionowo deskami. Ściany wzmocnione są lisicami na zewnątrz i w środku. Dachy kryte są blachą: nad nawą i sanktuarium dach jest dwuspadowy o wspólnej kalenicy (nad sanktuarium trzypołaciowy), nad zakrystiami dachy pulpitowe, dwupołaciowe, dach wieży namiotowy z cebulastym hełmem z pseudolatarniami. Analogiczne cebulaste hełmy znajdują się także nad nawą i nad sanktuarium. Wewnątrz sanktuarium wydzielone jest od nawy ścianą architektonicznego, trójstrefowego ikonostasu. Sufit w nawie i sanktuarium założono na tej samej wysokości. Nawę podzielono na przęsła ramowymi konstrukcjami z belek, utworzonymi poprzez zespolenie pionowych lisic i poziomych tragarzy usztywnionych dodatkowo zastrzałami i symetrycznie usytuowanymi ściągaczami zastrzałów. Przestrzeń pomiędzy lisicami, tragarzami, zastrzałami i ściągaczami dekorowana jest ażurową wycinanką o motywach kwiatowych, wyrżniętą w deskach. Na pd.-wsch. od cerkwi usytuowana jest drewniana, wolnostojąca dzwonnica nakryta baniastym hełmem z latarnią, wzniesiona w 2000 r. Od strony pd. znajduje się wysoka, kamienna brama wejściowa w kształcie arkady, nakryta blaszanym daszkiem czterospadowym.

Źródło: <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/3213,morochow-drewniana-cerkiew-z-xix-w-.html>

Przystanek kolejowy w Morochowie wzniesiony zapewne w I połowie lat 50. XX. wieku.

Mokre

Dwa budynki stacyjne w Mokrem (jeden zapewne z ok. 1872 r. oraz drugi z 1953 r.).

Interesującym zabytkiem techniki jest wiadukt kolejowy zachowany w Mokrem, jego przyczółki zbudowano z rustykowanych ciosów kamiennych a na jednym z ciosów starannie wykuto datę „1907”. Stalowa, nitowana konstrukcja mostu z zachowanymi kratownicami wzmocnień posiada tabliczkę z napisem „WITKOWITZ 1888.” Wiadukt ten był przez jakiś czas jednotorowy, następnie, ok. 1907 r. poszerzono go w celu założenia drugiego toru, po czym znów zdemontowano jedno przęsło (starsze). Można to odczytać po zachowanych śladach na przyczółkach – m. in. wyraźnym prostopadłym odcięciu ciosów kamiennych w połowie szerokości przyczółków i innym sposobie obróbki kamienia.

Olchowa

Cerkiew filialna grekokatolicka pw. Soboru Matki Boskiej w Olchowej, obecnie nieużytkowana, częściowo w ruinie zbudowana została ok. 1840 r. jako kolejna w miejscowości. Cerkiew usytuowana jest na wschód od zabudowań wiejskich, na grzbiecie niewielkiego wzgórza. Jest to cerkiew murowana z kamienia łamanego na zaprawie glinianej, otynkowana, dwudzielna. Sanktuarium i nawa niewydzielone, na rzucie wydłużonego prostokąta zamkniętego od wschodu półkoliście. Od zachodu do korpusu przylega prostokątny babiniec otwarty do nawy szeroką, półkolistą arkadą. Babiniec dostawiony jest do korpusu bez złączy. We wnętrzu znajduje się strop płaski, deskowy. Dach pobity blachą, dwuspadowy (nad sanktuarium zamknięty wielobocznie), z ośmioboczną wieżyczką na sygnaturkę z

baniastym hełmem z pseudolatarnią. Szczyt dachu kryty jest blachą a okap dachu podszałowany deskami. Ściany korpusu i babińca są silnie odspojone, narożnik południowo -zachodni runął, struktura całej ściany zachodniej jest naruszona, ściany nawy i sanktuarium spękane, zerwane poszycie dachowe. Konieczne jest natychmiastowe zabezpieczenie obiektu.

Źródło: http://www.twojebieszczady.net/st_cerkwie/cerkiew_olchowa.php

Kaplica w Olchowej została ufundowana przez właściciela miejscowego dworu Wiktora Schramma w 1926 r. Przekazana w 1929 r. przez fundatorów na rzecz parafii w Tarnawie Górnej pełniła funkcję kaplicy półpublicznej. Pierwotnie niewielki obiekt został w latach 1981-85 rozbudowany, aby mógł lepiej służyć miejscowej ludności. Świątynia jest murowana, otynkowana z dachem pokrytym blachą. Na zewnętrznej ścianie kaplicy widnieją dwie tablice inskrypcyjne. Wewnątrz świątyni znajdują się obrazy.

Źródło: [http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/14719,olchowa-kaplica-\(1926\).html](http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/14719,olchowa-kaplica-(1926).html)

Pozostałością założenia dworskiego w Olchowej są relikty parku oraz kaplica fundowana przez właściciela dworu (opisana w akapicie powyżej). Oba przykłady są świadkami ponad półwiecznego władania majątkiem w Olchowej przez rodzinę Schrammów.

Poraz

Kościół p.w. Matki Bożej Gromnicznej w Porażu, już jako trzecia świątynia w tej miejscowości wzniesiona została w 1784 r., a konsekrowana w 1854 roku. Kościół w Porażu jest budowlą murowaną, jednonawową, z węższym, zakończonym półkoliście prezbiterium, po bokach którego dobudowano skarbiec i zakrystię. Świątynia jest kryta dachem dwuspadowym z wydatną sygnaturką. Wejście główne prowadzi poprzez niewielką kruchtę. Elewacje poraskiego kościoła artykułowane są pilastrami a zwieńczone wydatnym, mocno profilowanym gzymsem koronującym. Elewacja frontowa zakończona jest trójkątnym szczytem z umieszczoną na osi półkoliście zamkniętą wnęką, w której umieszczono figurę NMP Niepokalanie Poczętej. W skład zespołu kościelnego w Porażu wchodzi również dzwonnica utrzymana w stylistyce architektonicznej kościoła oraz położona na północny-zachód od świątyni stara plebania. Budynek ten powstały w 1 poł. XIX w., został usytuowany wzdłuż stoku. Wykonany w konstrukcji mieszanej murowano-drewnianej, na planie wydłużonego prostokąta.

Źródło: <http://www.dioblina.eu/Poraz>

Tarnawa Górna

Cerkiew parafialna grekokatolicka pw. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny w Tarnawie Górnej obecnie nieużytkowana (częściowo w ruinie) zbudowana została w 1817 r. jako trzecia z kolei w tej miejscowości.

Cerkiew jest orientowana, murowana z kamienia i cegły, otynkowana, jednoprzestrzenna, na rzucie wydłużonego prostokąta o zaokrąglonych narożach w części zachodniej i półkolistym zamknięciem sanktuarium od wschodu. Od północy do korpusu przylega prostokątna zakrystia. Od zachodu do nawy przylega nieco od niej węższa wieża na rzucie wydłużonego prostokąta, dostawiona do zachodniej ściany nawy dłuższym bokiem. Ściany sanktuarium od strony wschodniej wzmocnione są dwiema przyporami. Bryła cerkwi jest zwarta, ściany nawy i sanktuarium tej samej wysokości. Elewacja frontowa (zachodnia ściana wieży) ujęta została parami pseudopilastrów, których głowice tworzy gierowanie bogato profilowanego gzymsu wieńczącego. Nieco skromniejszy gzyms wieńczący obiega pozostałe ściany cerkwi. Wieża trójczłonowa (trójkondygnacyjna). Człony poszczególnych kondygnacji o coraz mniejszej szerokości i głębokości wydzielone były daszkami okapnikowymi. Człon środkowej kondygnacji bardzo niski, w formie cokołu dla górnej kondygnacji z okulusem i śladami „tympanonu” w elewacji zachodniej. Człon górnej kondygnacji najwęższy i wysmukły, wyniesiony znacznie ponad kalenicę dachu nawy, z otworami okiennymi zamkniętymi łukiem odcinkowym, po jednym w każdej ścianie. Okna w nawie i sanktuarium prostokątne i zamknięte półkoliście. Dachy pobite są blachą. Dach nad zakrystią pulpitowy, przyczółkowy, nad sanktuarium i nawą o wspólnej kalenicy, dwuspadowy, z namiotowym zamknięciem nad sanktuarium, z czworoboczną wieżyczką na sygnaturkę krytą dachem namiotowym o wygiętych połaciach. Na wieży brak zadaszenia. Wnętrze zdewastowane, w nawie sufit z fasety, w zakrystii sklepienie żaglaste.

Źródło:

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_Za%C5%9Bni%C4%99cia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_w_Tarnawie_G%C3%B3rnej#/media/Plik:Tarnawa_G%C3%B3rna,_cerkiew_Za%C5%9Bni%C4%99cia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_\(HB1\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_Za%C5%9Bni%C4%99cia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_w_Tarnawie_G%C3%B3rnej#/media/Plik:Tarnawa_G%C3%B3rna,_cerkiew_Za%C5%9Bni%C4%99cia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_(HB1).jpg)

Kościół w Tarnawie Górnej wybudowany został w latach 1924-1933 w typie pseudobazyliki transeptowej na planie krzyża łacińskiego. W południowym narożniku fasady wybudowano, górującą nad świątynią, trzykondygnacyjną wieżę. Świątynia jest otynkowana, przekryta dachem miedzianym; ściany wewnątrz pokryte są współczesną polichromią. Półkoliście zakończone otwory okienne, arkadkowe fryzy, rozwiązanie fasady stylizują świątynię na neoromańską.

Źródło: <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/14732,tarnawa-gorna-kosciol-%281924-1933%29.html>

Jeden z zachowanych na terenie gminy **dworów** znajduje się w Tarnawie Górnej. Wzniesiony został w 1 poł. XIX w. a zapewne już na początku XX w. nie był siedzibą właściciela. W 1909 r. ówczesny właściciel wsi Władysław Podwapiński przeznaczył dwa pomieszczenia w dworze na szkołę. Pod koniec I. 50 XX w. budynek pełnił wielorakie funkcje będąc posterunkiem Milicji Obywatelskiej, w części sklepem a w części magazynem. Obecnie jest to budynek murowany, parterowy, częściowo podpiwniczony; przekryty dachem czterospadowym krytym blachą. Założony na planie prostokąta. Na osi elewacji wschodniej drewniany ganek wsparty na dwóch słupach, kryty dachem dwuspadowym. Obecnie dekoracja elewacji ogranicza się do drewnianego obramienia drzwi wejściowych

(profilowanego z uszakami) oraz wieńczącego elewację gzymsu koronującego. Jeszcze w pod koniec I. 50 XX w. ściany zewnętrzne posiadały skromną dekorację ramową.

Źródło: <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/10613,tarnawa-dwor-%281784%29-.html>

Obok budynków i innych obiektów związanych z koleją należy wspomnieć o zachowanych zabytkowych budynkach szkolnych. Obiekty takie zachowały się nielicznie. Są to murowane szkoły: w Zagórz przy ul. Piłsudskiego 70 (wzniesiona w 1927 r.), Zahutyniu (wzniesiona w I. 30. XX w.) oraz drewniany budynek, który kiedyś pełnił funkcję szkoły podstawowej w Czaszynie (zbudowany w I ćw. XX w.). Nieliczne są również inne budynki użyteczności publicznej związane z powszechnymi w pocz. XX w. stowarzyszeniami i organizacjami społecznymi. Do takich obiektów zaliczyć należy duży murowany, parterowy budynek Kółka Rolniczego w Porażu wzniesiony w 1908 r. Zasób drewnianego budownictwa mieszkalnego i gospodarczego Gminy Zagórz, podobnie jak w innych regionach, z roku na rok ulega uszczupleniu, głównie przez rozbiórki starych budynków, a nierzadko poprzez ich częściowe przekształcenie w czasie remontów, co wiąże się często ze zmianą funkcji budynku na całkowicie gospodarczą. Najstarsze zachowane ludowe budownictwo drewniane Gminy Zagórz charakteryzuje się znaczną różnorodnością z uwagi na położenie na styku trzech grup etnograficznych – Bojków, Dolinian i Łemków, zamieszkujących te tereny do końca II wojny światowej.

Wśród nielicznie występujących na terenie gminy kapliczek, warto wymienić dwie zlokalizowane w Czaszynie. Jedna, usytuowana naprzeciw domu nr 81, reprezentuje rzadki przykład obiektu na planie ośmioboku. Druga z figurą św. Jana Nepomucena zlokalizowana jest na pagórku górującym nad drogą. Na wysokim cokole, dekorowana pilastrami oraz gzymsem, kryta dachem czterosпадowym przechodzącym w ostrosłup. Wewnątrz umieszczono, pochodzącą z ludowego warsztatu rzeźbę św. Jana Nepomucena. Kapliczki znajdujące się w Gminie Zagórz w większości należą do typu kapliczek słupowych, dwu-, trzysegmentowych z niszą, w których umieszczano obiekt kultu. Niestety w większości przypadków nie zachowało się pierwotne wyposażenie tych kapliczek.

Na terenie gminy istnieje szereg obiektów zabytkowych o wyjątkowych wartościach historycznych, artystycznych i naukowych, które zostały wpisane do rejestru zabytków.

Tabela 6. Obiekty ujęte w rejestrze zabytków mieszczące się na terenie Gminy Zagórz

Obiekt	Miejscowość	Numer w wojewódzkim rej. zabytków	Datowanie
Dawna murowana cerkiew greckokatolicka p.w. św. Mikołaja, obecnie kościół parafialny rzymskokatolicki	Czaszyn	A-34 z 14.12.2000 r	1835 rok
Cerkiew greckokatolicka p.w. MB Gromnicznej, obecnie prawosławna, drewniana	Morochów	A-72 z 31.01.1985 r.	1837 rok
Dzwonnica		A-72 z 31.01.1985 r.	1837 rok
Dawna filialna cerkiew greckokatolicka p.w. Soboru MB	Olchowa	A-14 z 26.06.2001 r.	1840 rok
Pozostałości parku dworskiego		A-352 z 28.04.2009 r.	pocz. XX w.
Kościół parafialny p.w. Oczyszczenia Marii	Poraz	A-170 z 2.11.1989 r.	druga połowa XVIII w.
Plebania		A-170 z 2.11.1989 r.	druga połowa XVIII w.
Cerkiew greckokatolicka p.w. Zaśnięcia NMP	Tarnawa Górna	A-298 z 23.07.1993 r.	1917 rok
kościół par. p.w. Wniebowzięcia NMP		A-70 z 27.11.1952 r.	1697 rok
Dzwonnica		A-70 z 27.11.1952 r.	1697 rok
Cerkiew greckokatolicka, obecnie prawosławna p.w. św. Michała		A-198 z 30.09.1959 r.	1836 rok
Starodrzew w Zagórz - Wielopolu	Zagórz	A-198 z 30.09.1959 r.	1836 rok
Cerkiew greckokatolicka, p.w. św. Michała (Osiedle Wielopole)		A-335 z 16.03.2009 r.	1939 rok
Ruiny klasztoru Karmelitów Bosych: – ruiny kościoła, – ruiny klasztoru,		A-69 z 11.12.1967 oraz A-161 z 24.08.1989 r., obecnie pod nr A-803	1700 rok

- ruiny budynku bramnego, - pozostałości kordegardy, - ruiny wozowni - ruiny murów obronnych - obelisk - pozostałości budynku szpitala		
Kaplica grobowa Truskolaskich	A-700 z 15.02.2012r.	1840 rok

Źródło: dane Urzędu Miasta i Gminy Zagórz

Z terenu Gminy Zagórz w Gminnej Ewidencji Zabytków zewidencjonowanych zostało 164 obiekty nieruchome o charakterze zabytkowym oraz 185 stanowisk archeologicznych. Zabytki te obejmują zabudowania o charakterze sakralnym, świeckie budynki mieszkalne i użytku publicznego, założenie pałacowo-parkowe, cmentarze wyznaniowe, oraz tzw. małą architekturę obejmującą kapliczki, pomniki i figury przydrożne, a nadto stanowiska archeologiczne.

W związku z istnieniem bardzo dużej liczby obiektów zabytkowych na terenie Gminy Zagórz zdefiniowano też 5 stref ochrony konserwatorskiej:

- **Strefa „A”** – strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej – wyznaczona w obrębie obiektów i zespołów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków;
- **Strefa „B”** – obejmująca historyczne układy przestrzenne lub obszary gdzie obiekty zabytkowe dominują bezwzględnie wraz z ochroną ogólnego układu rozplanowania, skali i bryły zabudowy;
- **Strefa „W”** - wyznaczona w obrębie zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych;
- **Strefa „K”** – obejmująca ochroną zachowane historyczne elementy przyrodnicze jako naturalne tło dla historycznej zabudowy;
- **Strefa „E”** – obejmująca ochroną otwarte tereny zielone – naturalne i kulturowe, będące wypełnieniem układów i otoczenia zespołów osadniczych oraz założeń zabytkowych.

Teren Gminy Zagórz obfituje w trasy do uprawiania turystyki pieszej i rowerowej. Coraz bardziej popularne staje się również uprawianie turystyki konnej. Bogatą ofertę w tym zakresie posiada znajdujący się na terenie Gminy **Ośrodek Jeździecki ŁUKORAJ** w Łukowem, dysponujący m.in. krytą ujeżdżalnią i oferujący możliwość nauki jazdy konnej. Staje się on nowoczesnym centrum dialogu międzykulturowego, którego właściciele przy wsparciu finansowym Unii Europejskiej zrealizowali innowacyjne na skalę ogólnopolską przedsięwzięcie budowy **chutoru kozackiego**. Są tu również bardzo dobre warunki do rozwoju wędkarstwa, łowiectwa oraz turystyki ekologicznej, rowerowej i pieszej.

Niewątpliwym atutem Gminy Zagórz jest również wielokulturowość i bogate dziedzictwo tradycji. Niezwykłą urodę krajobrazu Gminy Zagórz można podziwiać z **punktów widokowych**: Skowronówki, Spod Krzyża, Gruszki, Góry Leskiej i Wzgórza Klasztorne, skąd widać także panoramę Bieszczad.

Szlak rowerowy „Wzgórze Gruszka”:

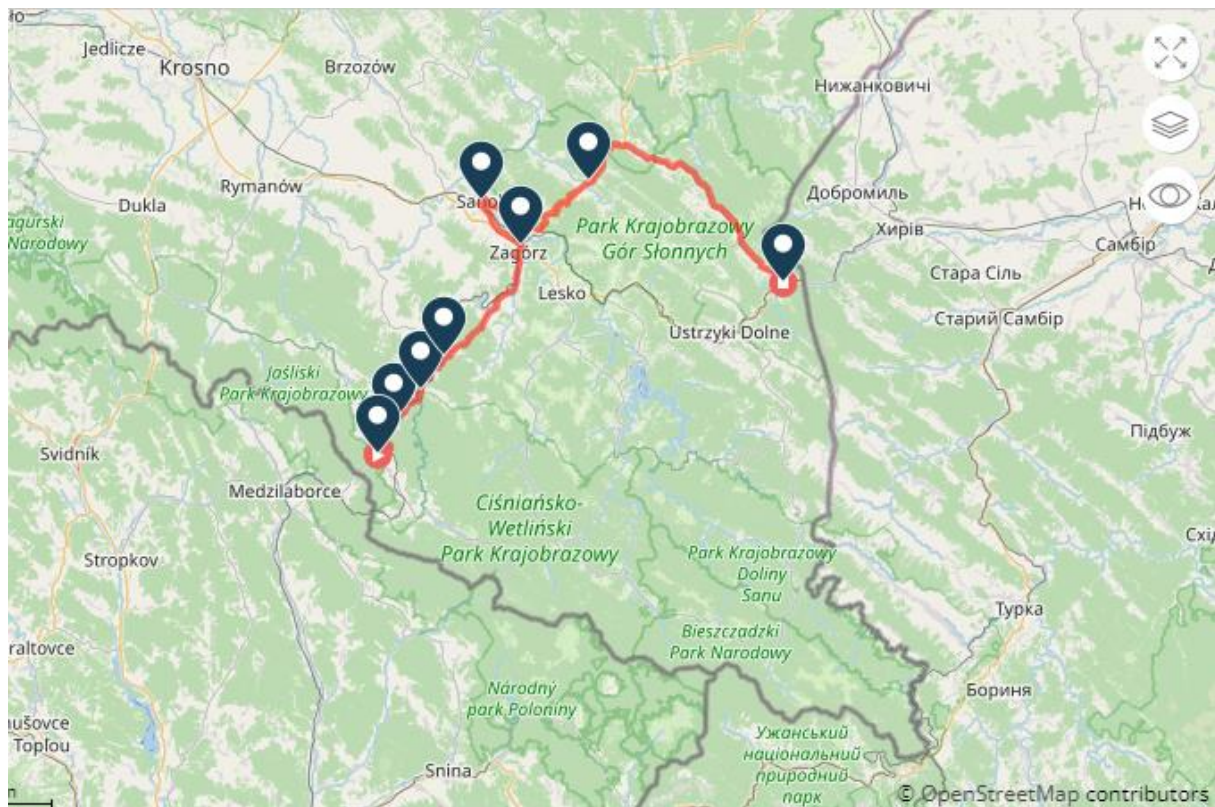
- wariant od Leska przez Huzele w kierunku Wzgórza Gruszka (583 m n.p.m.), przez Wzgórze Makówka (497 m n.p.m.) do Tarnawy Górnej, dalej doliną potoku Tarnawka przez Łukowe, Kalnicę w kierunku Mchawy, szlak rowerowy „Wzgórze Gruszka” – modyfikacja trasy;
- wariant z Leska w kierunku Zagórza, w Postołowie w lewo leśnym szlakiem przez Wzgórze Łysa Góra (420 m n.p.m.), Tarnawę Dolną, Wzgórze Makówka (497 m n.p.m.), Wzgórze Gruszka (583 m n.p.m.), leśnym szlakiem do Łukowego, doliną Tarnawki do Średniego Wielkiego, w lewo przez nieistniejącą już wieś Choceń do Cisowca.

Trasa rowerowa przez Zagórz

W Zagórz Dolinie w lewo w kierunku Sanu, ujście Osławy do Sanu, dalej wzdłuż Osławy, ruiny klasztoru Karmelitów Bosych, kościół pw. WNMP w Starym Zagórz.

Rowerowy szlak szwejkowski

Szlak „Śladami Dzielnego Wojaka Szwejka” jest częścią Międzynarodowego Szlaku Szwejka, który ma biec z Czech, przez Austrię, Węgry, Słowację i Polskę na Ukrainę. Jest on próbą odtworzenia trasy, którą przemierzał bohater książki Jaroslava Haška. Szlak jest dostępny dla turystów pieszych, rowerowych oraz samochodowych.

Źródło: <https://www.traseo.pl/trasa/szlak-dobrego-wojaka-szwejka>

Przez teren gminy przebiegają też 3 szlaki turystyczne: 2 szlaki PTTK oraz Szlak Papieski.

Z inicjatywy Urzędu Miasta i Gminy Zagórz oraz Towarzystwa Wspierania Rozwoju Gminy Zagórz podjęto współpracę z Fundacją Szlaki Papieskie z Krakowa, która zaowocowała utworzeniem Szlaku Papieskiego w Bieszczadach, wiodącego od Dworca PKP w Zagórz po Górę Chryszczatą. W 2007 roku otwarty został pierwszy odcinek Szlaku Papieskiego, prowadzący do ruin klasztoru Karmelitów Bosych w Zagórz. W latach 2008-2009 budowa Szlaku była kontynuowana przez Stowarzyszenie Nasza Przyszłość-Tarnawa przy współpracy z młodzieżą.

[illegible]

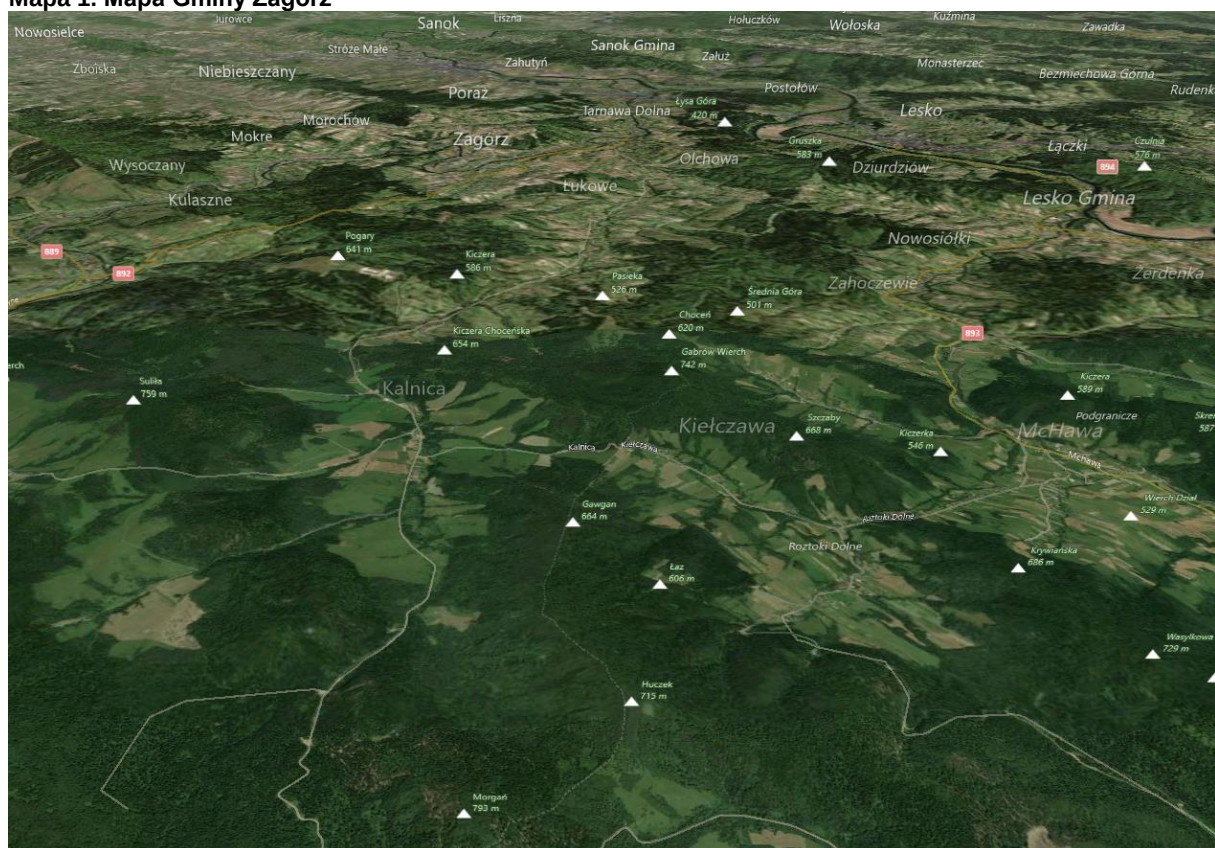
Na terenie Gminy Zagórz znajduje się 18 obiektów noclegowych (w tym 2 hotele i dom wycieczkowo-wczasowy), które zgodnie ze stanem podanym przez GUS na koniec 2021 roku dysponowały 186 miejscami noclegowymi całorocznymi oraz 7 obiektów gastronomicznych.

- jazdę konną,
- ścieżki spacerowe i rowerowe (tematyczne),
- szlaki turystyczne,
- imprezy/wydarzenia plenerowe,
- zwiedzanie Ruin klasztoru o. Karmelitów Bosych z wieżą widokową oraz Centrum Kultury „Foresterium” w Zagórz,
- korzystanie z kompleksu skoczni narciarskich K10, K20, K40 położonych w OSiR „Zakucie” w Zagórz,
- Skwer Pamięci Obrońców Węzła Zagórskiego z 1918 r.

- Skwer z pomnikiem Nieznanego Konfederata.

Zwiedzając Gminę Zagórz można skorzystać z przewodnika i mobilnej aplikacji pt. „Szlakiem osobliwości kulturowych i przyrodniczych polsko-słowackiego pogranicza”.

Mapa 1. Mapa Gminy Zagórz

Źródło: opracowanie własne

II.CZĘŚĆ 2: DIAGNOZA SYTUACJI GOSPODARCZEJ GMINY

2.1. Gospodarka lokalna i rynek pracy

Obecna sytuacja na lokalnym rynku pracy ma głęboki kontekst historyczny. Należy wskazać, iż teren Gminy Zagórz od wielu lat (od okresu międzywojennego) był obszarem typowo odpływowym. Załamanie sytuacji ekonomicznej z początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku spowodowało migracje osób najbardziej aktywnych i posiadających najlepsze możliwości przetargowe na rynku pracy. Jednocześnie przyczyniło się to do obniżenia atrakcyjności gminy zarówno dla potencjalnych inwestorów, jak i mieszkańców oraz wpłynęło niekorzystnie na poziom przedsiębiorczości i aktywności obywatelskiej. Aktywności te, nie prezentują się korzystnie na tle województwa i powiatu oraz kraju. Przejawem niskiej aktywności jest nie tylko mała dynamika powstających podmiotów gospodarczych, ale także nieznaczna liczba stowarzyszeń i centrów przedsiębiorczości. Jednocześnie należy stwierdzić istnienie potencjału endogenicznego gminy. Należy do niego korzystne położenie Gminy Zagórz. Ponadto Zagórz jest znaczącym węzłem kolejowym w kraju, co dało szansę na otwarcie przestrzeni ekonomicznej i rozwinięcie działalności przemysłowej i usługowej.

Według danych opublikowanych przez GUS na terenie Gminy Zagórz (na koniec 2021 roku) w bazie REGON zarejestrowanych było 960 podmiotów gospodarczych. Stanowiło to 12,12% wszystkich podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na terenie powiatu sanockiego. Udział ten plasował Gminę Zagórz na trzecim miejscu wśród 8. gmin powiatu sanockiego.

Wśród największych podmiotów gospodarczych zlokalizowanych na terenie Gminy Zagórz wyróżnia się:

- SumiRiko Poland - oddział Zagórz,
- ADR (Włochy),
- Zakład Usług Technicznych Sp. z o.o.
- Trans-San Sp. z o.o. Sp.k.
- Technodrzewo Karpaty Sp. z o.o.
- Fallkandy Stanisław i Edward Fal S.j.
- Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska w Zagórz.

Tabela 7. Zmiany liczby podmiotów gospodarczych w gminach powiatu sanockiego

Wyszczególnienie	2017		2021		Zmiana liczby zarejestrowanych podmiotów w okresie 2017-2021
	liczba zarejestrowanych podmiotów w REGON	odsetek w powiecie	liczba zarejestrowanych podmiotów w REGON	odsetek w powiecie	
Sanok (gmina miejska)	3 649	51,57	3 847	48,56	198
Gmina Besko (gmina wiejska)	279	3,94	312	3,94	33
Gmina Bukowsko (gmina wiejska)	414	5,85	503	6,35	89
Gmina Komańcza (gmina wiejska)	322	4,55	356	4,49	34
Gmina Sanok (gmina wiejska)	996	14,08	1 236	15,60	240
Gmina Tyrawa Wołoska (gmina wiejska)	102	1,44	125	1,58	23
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	828	11,70	960	12,12	132
Gmina Zarszyn (gmina wiejska)	486	6,87	583	7,36	97

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W latach 2017-2021 liczba podmiotów gospodarczych na terenie Gminy Zagórz zwiększyła się łącznie o 132 przedsiębiorstwa i był to trzeci do wielkości wynik notowany wśród gmin powiatu sanockiego. Z danych GUS można również zauważyć, że w Gminie Zagórz od 2017 roku następuje stały spadek nowo zarejestrowanych podmiotów w latach 2017-2021 (2017 - 118; 2018 – 105; 2019 – 90; 2020 – 75; 2021 - 80).

Być może fakt ten wynika ze stosunkowo niskiej stopy bezrobocia i faktu, że mieszkańcy nie odczuwają potrzeby podejmowania własnych inicjatyw, w sytuacji, gdy mają możliwość utrzymania się i realizacji zawodowej w już istniejących firmach i instytucjach oraz zaistniałej sytuacji związanej z pandemią COVID19, a obecnie związanej z kryzysem energetycznym i rosnącą inflacją. Niemniej należy zauważyć, że bezpośrednio w gminie nie ma podmiotu, który zajmowałby się wspieraniem lub doradztwem osobom, które chcą założyć swoją firmę.

W rozwijaniu przedsiębiorczości i rolnictwa dużą rolę odgrywa Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Boguchwale, Powiatowy Zespół Doradztwa Rolniczego w Sanoku oraz instytucje otoczenia biznesu mające swoje siedziby w Sanoku.

Ponadto w 2021 roku Gmina skierowała zaproszenie do lokalnych przedsiębiorców w celu zgłaszania potrzeb w zakresie korzystania z inkubatora przedsiębiorczości. Zaproszenie miało na celu rozpoznanie potrzeb w zakresie uruchomienia w przyszłości inkubatora przedsiębiorczości.

Pozytywnym aspektem jest także spadkowa tendencja w zakresie liczby podmiotów gospodarczych wyrejestrowanych z bazy REGON (66 podmiotów w roku 2017, 55 podmiotów w roku 2021).

Spośród wszystkich działów gospodarki narodowej¹ w Gminie Zagórz w roku 2021 najwięcej przedsiębiorstw prowadziło swoją działalność w trzech poniższych sektorach:

- sekcja F: Budownictwo (160 podmiotów gospodarczych),
- sekcja G. Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle (168 podmiotów gospodarczych),
- sekcja C. Przetwórstwo przemysłowe (111 podmiotów gospodarczych).

Analizując szczegółowe dane dotyczące działów gospodarki narodowej na terenie Gminy Zagórz w latach 2017-2021 najwięcej nowych podmiotów gospodarczych otwieranych jest w trzech sektorach:

- sekcja F. Budownictwo (łącznie 144 podmioty gospodarcze),
- sekcja G. Handel hurtowy i detaliczny. Naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle (łącznie 69 podmiotów gospodarczych),
- sekcja C. Przetwórstwo przemysłowe (49 podmiotów gospodarczych).

Jednocześnie w analogicznym okresie na terenie Gminy Zagórz najwięcej podmiotów gospodarczych wyrejestrowano w sektorze: sekcja F. Budownictwo (łącznie 144 podmioty gospodarcze).

Na szczególną uwagę zasługują powstające w ostatnim czasie gospodarstwa produkujące tzw. zdrową żywność i rozwijające się rolnictwo ekologiczne. Trendowi temu sprzyja nieskażone środowisko naturalne. Według wykazu producentów ekologicznych w Gminie Zagórz funkcjonuje 1 gospodarstwo rolne z certyfikatem ekologicznym.

Analiza sektorowa przedsiębiorstw prowadzących działalność na terenie Gminy Zagórz pozwala określić najsilniej rozwinięte sektory gospodarki. Jednocześnie, biorąc pod uwagę dane dotyczące przyrostu liczby przedsiębiorstw w poszczególnych sektorach na przestrzeni ostatnich pięciu lat można podjąć próbę określenia branż, które w kolejnym dziesięcioleciu będą rozwijać się najszybciej.

Analiza przyrostu liczby przedsiębiorstw w poszczególnych sektorach gospodarki Gminy Zagórz pokazuje, że w ciągu ostatnich pięciu lat najszybciej rozwijały się przedsiębiorstwa z branży sekcja G. Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle.

Zdecydowana większość firm zarejestrowanych na terenie Gminy Zagórz to podmioty zatrudniające do 9 pracowników. Takie przedsiębiorstwa stanowią aż 96,97% wszystkich podmiotów w gminie. Pod tym względem Gmina Zagórz wpisuje się w ogólnopolskie trendy. Na terenie Gminy Zagórz działalność prowadzi też 26 podmiotów gospodarczych zatrudniających od 10 do 49 pracowników, 2 podmioty zatrudniające od 50 do 249 pracowników oraz 2 podmioty zatrudniające od 250 do 999 pracowników mające duże znaczenie dla lokalnej gospodarki.

Wskaźnikiem, który dobrze obrazuje stopień rozwoju przedsiębiorczości poszczególnych gmin jest liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w REGON w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. W Gminie Zagórz współczynnik ten wyniósł w 2021 roku 74,2 i w ciągu ostatnich pięciu lat wzrósł o 11 pkt. Jednocześnie współczynnik ten był niższy niż średnia dla powiatu sanockiego (85,3) oraz niższy niż średnia obliczona dla województwa podkarpackiego (93,1).

Tabela 8. Liczba podmiotów zarejestrowanych w REGON w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w Gminie Zagórz na tle porównywanych jednostek w 2021 roku (gmin miejsko-wiejskich z powiatu krośnieńskiego)

Wyszczególnienie	2021
	Podmioty wpisane do rejestru na 1000 ludności w Gminie Zagórz na tle porównywanych jednostek
Gmina Dukla (gmina miejsko-wiejska)	68
Gmina Iwonicz-Zdrój (gmina miejsko-wiejska)	89
Gmina Jedlicze (gmina miejsko-wiejska)	72
Gmina Rymanów (gmina miejsko-wiejska)	88
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	74

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W 2021 roku, wśród porównywanych gmin miejsko-wiejskich z powiatu krośnieńskiego, Gmina Zagórz charakteryzowała się 3. największym współczynnikiem podmiotów zarejestrowanych w REGON w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (74). Porównywalną wartość odnotowano w Gminie Jedlicze, zaś Gmina Dukla osiągnęła niższy poziom analizowanego wskaźnika.

¹ Podmioty gospodarki narodowej nowo zarejestrowane oraz wyrejestrowane wg sekcji i działów PKD 2007, dane GUS.

Rysunek 5. Liczba podmiotów zarejestrowanych w REGON w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w powiecie sanockim w 2021 roku

Wyszczególnienie	2021
	podmioty wpisane do rejestru na 1000 ludności w powiecie sanockim w 2021 roku
Gmina Sanok (gmina miejska)	105,5
Gmina Besko (gmina wiejska)	69,7
Gmina Bukowsko (gmina wiejska)	92,6
Gmina Komańcza (gmina wiejska)	81,6
Gmina Sanok (gmina wiejska)	68,2
Gmina Tyrawa Wołoska (gmina wiejska)	64,1
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	74,2
Gmina Zarszyn (gmina wiejska)	63,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na terenie Gminy Zagórz w ciągu ostatnich pięciu lat nieznacznie, ale zmniejszała się liczba osób zarejestrowanych jako bezrobotne. W 2017 roku było to 417 osób, natomiast w roku 2021 – 350 osób. Opisujący spadek bezrobocia w równym stopniu dotyczył wszystkich grup wiekowych co może implikować wniosek, że oferta pracodawców na terenie Gminy Zagórz i powiatu sanockiego w dobrym stopniu odpowiadała na potrzeby wyrażane przez osoby poszukujące pracy bez względu na ich wiek. Silnie zmniejszyła się także liczba osób określanych jako trwale bezrobotne – z poziomu 216 osób w roku 2017 do poziomu 170 osób we wrześniu 2022 roku.

Tabela 9. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w Gminie Zagórz na tle porównywalnych jednostek w 2021 roku (gmin miejsko-wiejskich z powiatu krośnieńskiego)

Wyszczególnienie	2021
	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w Gminie Zagórz na tle porównywalnych jednostek
Gmina Dukla (gmina miejsko-wiejska)	3,7
Gmina Iwonicz-Zdrój (gmina miejsko-wiejska)	3,2
Gmina Jedlicze (gmina miejsko-wiejska)	2,8
Gmina Rymanów (gmina miejsko-wiejska)	2,5
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	4,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wskaźnik udziału bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w Gminie Zagórz wyniósł na koniec 2021 roku 4,4%. Jednocześnie można zauważyć, że wskaźnik ten był najwyższy wśród jednostek porównywalnych i kształtował się na wyższym poziomie co średnia wyznaczona dla powiatu sanockiego (3,0%) oraz znacznie niższym niż wartość jaką przyjmuje on dla całego województwa podkarpackiego (6,0%).

Rysunek 6. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminach powiatu sanockiego w 2021 roku

Wyszczególnienie	2021
	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminach powiatu sanockiego w 2021 roku
Gmina Sanok (gmina miejska)	4,4
Gmina Besko (gmina wiejska)	4,2
Gmina Bukowsko (gmina wiejska)	3,6
Gmina Komańcza (gmina wiejska)	5,9
Gmina Sanok (gmina wiejska)	4,4
Gmina Tyrawa Wołoska (gmina wiejska)	5,3
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	4,4
Gmina Zarszyn (gmina wiejska)	4,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Z dostępnych danych statystycznych (GUS) wynika, że mieszkańcy Gminy Zagórz mają nieznacznie niższy poziom wykształcenia niż w województwie podkarpackim. Wśród kobiet mieszkających w Gminie Zagórz największy odsetek ma wykształcenie podstawowe ukończone (21,9%) oraz zasadnicze zawodowe (19,0%). Mężczyźni najczęściej mają wykształcenie zasadnicze zawodowe (18,5%) oraz średnie zawodowe (22,4%).

W grupie mieszkańców Gminy Zagórz z niższym wykształceniem są przede wszystkim osoby po 50. roku życia - grupa osób będących w trudnej sytuacji na rynku pracy, a jednocześnie niechętnych do rozwoju. Jak wynika z badań przeprowadzonych przez Akademię Rozwoju Filantropii w Polsce w ramach projektu badawczego "Rynek pracy a osoby bezrobotne 50+. Szanse i bariery", osoby bezrobotne po 50-tce są słabo wykształcone, posiadają kwalifikacje niedopasowane do aktualnych wymogów rynku pracy. Zdobywanie nowych kwalifikacji oraz poszerzanie już zdobytych umiejętności jest niewątpliwie dobrym sposobem na poprawę swojej sytuacji na rynku pracy.

Do zmiany zawodu najczęściej gotowe są osoby ze średnim wykształceniem, natomiast chęć podnoszenia kwalifikacji przejawiają w większości osoby z wyższym wykształceniem. Przeszkodami w podjęciu działań zwiększających szanse zatrudnienia są: wiek i związana z nim niechęć do nauki i zmian (49%), problemy zdrowotne (16%), brak motywacji do pracy (11%).²

Powiat sanocki, w granicach którego zlokalizowana jest Gmina Zagórz posiada potencjał do stworzenia oraz rozwijania innowacyjnych i technologicznych przedsiębiorstw i tworzeniu nowych miejsc pracy dla swoich mieszkańców, w tym analizowanej jednostki.

Należy także wspomnieć, że na terenie Gminy Zagórz znajdują się atrakcyjne tereny inwestycyjne wchodzące w skład podstrefy specjalnych stref ekonomicznych EURO – PARK MIELEC.

Podstrefę Specjalnej Strefy Ekonomicznej „Euro-Park” Mielec utworzono w Zagórz w 2005 r. na obszarze o powierzchni 2,7391 ha. Dwa lata później obszar strefy został poszerzony o kolejne 8,5410 ha, następnie w 2015 r. o dalsze 3,8538 ha. Obecnie zaliczenie gruntów do specjalnych stref ekonomicznych nie ma już takiego znaczenia, w związku z wejściem w życie ustawy z dnia 10 maja 2018 r. o wspieraniu nowych inwestycji oraz rozporządzenia w sprawie pomocy publicznej udzielanej niektórym przedsiębiorcom na realizację nowych inwestycji. Nowe przepisy dają szansę na skorzystanie z pomocy publicznej wszystkim przedsiębiorcom inwestującym w Polsce, bez względu na lokalizację inwestycji. Jednak walorem strefy Gminy Zagórz pozostaje jej kompleksowe uzbrojenie oraz sąsiedztwo innych przedsiębiorstw produkcyjnych, w tym największych firm: SumiRiko Poland - oddział Zagórz i ADR (Włochy).

W 2012 r. Gminie Zagórz udało się pozyskać inwestora, który pod swoje potrzeby inwestycyjne zakupił tereny o powierzchni 4,1467 ha. W 2013 r. tereny Specjalnej Strefy Ekonomicznej zostały wyposażone w kompletną infrastrukturę obejmującą: drogi, wodociągi, kanalizację sanitarną i deszczową. Ponadto dostawcy innych mediów ulokowali na tym terenie stację trafo, światłowód telekomunikacyjny oraz gazociąg gazu ziemnego. Na początku 2019 r. Gmina Zagórz dysponowała, na obszarze Specjalnej Strefy Ekonomicznej, przygotowanymi do sprzedaży terenami o łącznej powierzchni 6,80 ha. W 2019 r. dokonano sprzedaży jednej działki o powierzchni 0,50 ha na rzecz inwestora, który rozpoczął działania inwestycyjne w celu wybudowania zakładu produkcyjnego. Później otrzymywano jedynie zapytania od potencjalnych inwestorów, jednak do finalizacji sprzedaży działek nie doszło.

² źródło: wyniki badań "Rynek pracy a osoby bezrobotne 50+. Bariery i szanse." przeprowadzone przez Akademię Rozwoju Filantropii w Polsce.

Źródło: Raport o stanie Gminy Zagórz za 2021 rok

Wg stanu na 31 grudnia 2021 r. do sprzedaży zainteresowanym inwestorom pozostają jeszcze tereny inwestycyjne o powierzchni 6,30 ha usytuowane w sektorach:

- A o powierzchni: 2,45 ha,
- B o powierzchni: 2,13 ha,
- C o powierzchni: 1,72 ha.

2.2. Infrastruktura i środowisko

Infrastruktura drogowa

Jak już wcześniej wspomniano Gmina Zagórz zlokalizowana jest na styku ważnych szlaków komunikacyjnych regionu Podkarpacia, w odległości 50 km od przejść granicznych na Słowację i Ukrainę. Przez Zagórz wiedzie główna trasa prowadząca z Sanoka w Bieszczady w kierunku Ustrzyk Dolnych bądź Cisnej, a także do przejścia granicznego z Ukrainą (droga krajowa nr 84 relacji Sanok – Lesko – Ustrzyki Dolne – Krościenko – granica państwa). Tędy biegnie też droga do Komańczy, Łupkowa i przejścia granicznego ze Słowacją (droga wojewódzka nr 892 relacji Zagórz – Komańcza). Zagórz pełni również rolę ważnego węzła kolejowego, łączącego trasy: Jasło-Zagórz-Łupków, prowadzące przez Przełęcz Łupkowską na Słowację oraz Jasło-Zagórz-Chyrów, wiodącą na Ukrainę. Publiczna komunikacja zbiorowa PKS zapewnia dostęp do większości miejscowości w gminie. W ostatnich latach została znacznie rozbudowana zbiorowa komunikacja prywatna, charakteryzująca się powszechną dostępnością i konkurencyjnymi cenami.

Długość dróg w poszczególnych kategoriach na terenie Gminy Zagórz:

- ✓ droga krajowa nr 84, długość w granicach gminy: 6,8 km
- ✓ droga wojewódzka nr 892, długość w granicach gminy: 14,5 km
- ✓ drogi powiatowe :
 - Droga nr 2228R relacji Poraż – Zagórz, długość w granicach gminy: 6,39 km;
 - Droga nr 2229R relacji Prusiek – Niebieszczy – Wysoczany, długość w granicach gminy: 7,0 km;
 - Droga nr 2256R relacji Tarnawa – Huzele, długość w granicach gminy: 2,42 km;
 - Droga nr 2257R relacji Tarnawa – Kalnica długość w granicach gminy: 13,72 km;
 - Droga nr 2258R relacji Tarnawa – Olchowa - Hoczew długość w granicach gminy: 2,85 km;
 - Droga nr 2259R relacji Rzepedź – Kalnica - Mchawa długość w granicach gminy: 7,0 km;
 - Razem łączna długość dróg powiatowych: 39,38 km.
- ✓ drogi gminne - sieć dróg gminnych składa się z 175 odcinków o łącznej długości: 136,7 km.

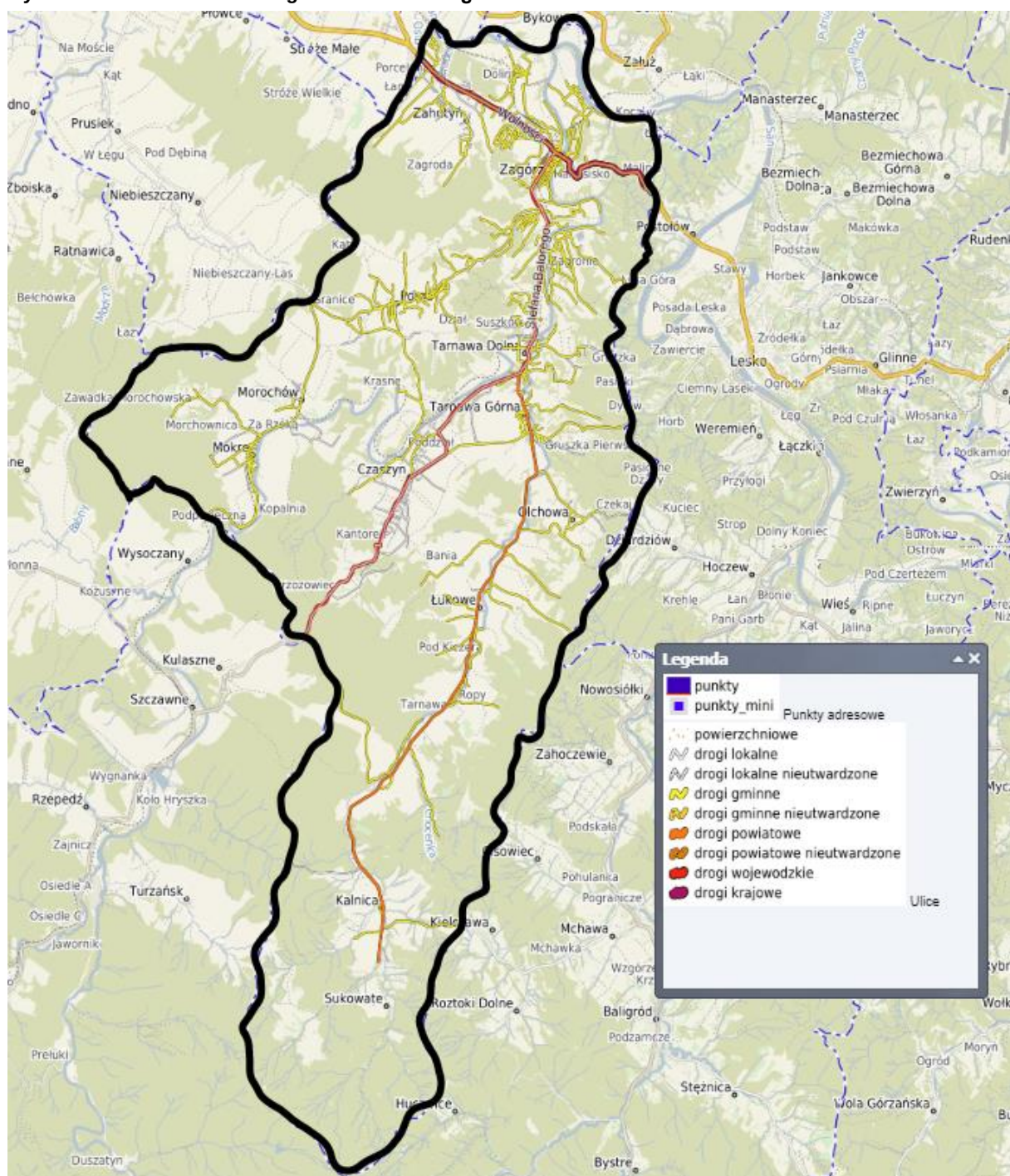
Charakterystykę dróg publicznych w granicach Gminy Zagórz prezentuje poniżej zamieszczona tabela.

Tabela 10. Charakterystyka dróg publicznych w granicach Gminy Zagórz

Kategoria dróg publicznych	Długość ogólna [km]	Długość		Mosty	Wskaźnik zagęszczenia dróg [km/100 km ²]
		Nawierzchnie asfaltowe	Nawierzchnie nieulepszone		
Drogi krajowe	6,8	6,8	0	1	1,97
Drogi wojewódzkie	14,5	14,5	0	2	
Drogi powiatowe	39,38	32,63	6,75	11	
Drogi gminne	136,7	80,7	56	18	
Ogółem drogi publiczne	197,38	134,63	62,75	32	

Źródło: Dane Urzędu Miasta i Gminy Zagórz za 2021 rok

Rysunek 7. Infrastruktura drogowa w Gminie Zagórz

Źródło: <https://zagorz.e-mapa.net/>

Poza siecią dróg publicznych na terenie Gminy Zagórz znajdują się również drogi wewnętrzne – dojazdowe do zabudowań, a w szczególności do pól uprawnych i lasów. Drogi te nie są ewidencjonowane, ale szacowana długość wynosi ok. 220 km. Drogi te posiadają nawierzchnie bitumiczne, z kruszyw łamanych i naturalnych oraz w większości nawierzchnię gruntową. Część tych dróg nie posiada uregulowanego stanu prawnego.

Transport publiczny na terenie Gminy Zagórz w 2021 roku realizowany był na kilku liniach, tj. Sanok - Zagórz – Zaslaw i Sanok – Zagórz – Wielopole (MKS Sanok, komunikacja miejska, na mocy porozumienia międzygminnego) oraz Kalnica – Zagórz – Sanok, Czaszyn – Zagórz – Sanok, Mokre – Zagórz – Sanok (TARZAN S.C., przewozy regularne).

Stan infrastruktury drogowej i technicznej gminy można określić jako dobry.

Stan dróg w Gminie Zagórz sprawdzany jest na bieżąco przez pracowników Referatu Inwestycji i Gospodarki Komunalnej. Dla dróg publicznych i obiektów inżynierskich wykonywane są przeglądy okresowe (roczne i pięcioletnie) potwierdzone wpisami w księgach dróg (obiektów). Ostatnia przeprowadzona ocena wynikowa stanu technicznego wykazała dobry stan techniczny dróg. Bieżące

zalecenia w zakresie poprawy stanu technicznego dróg dotyczą w większości konieczności wykonania miejscowej naprawy ubytków oraz uszkodzeń eksploatacyjnych wynikających z normalnego z nich korzystania.

Dalszy rozwój gminy w zakresie obsługującego układu drogowego może się opierać o istniejący układ dróg, niezbędne są jednak działania polegające na ich modernizacji technicznej i realizacji brakujących w powiązaniach odcinków.

Urządzenia sieciowe

Infrastrukturę wodociągową na terenie Gminy Zagórz tworzą:

- 3 ujęcia wody wraz ze stacjami uzdatniania (w tym 2 eksploatowane przez Zakład Usług Technicznych Sp. z o.o. w Zagórz),
- sieć wodociągowa o następującej długości:
 - Zagórz: 42,3 km (stan dobry),
 - Zahutyń: 5,8 km (stan dobry),
 - Tarnawa Dolna: 2,8 km (stan dobry),
 - Kalnica: 1,4 km (stan dobry),
 - Średnie Wielkie: 1,7 km (stan dobry),
 - Poraż i Morochów: 20,0 km (stan dobry).

Ponadto na terenie Gminy Zagórz zlokalizowanych jest 11,3 km sieci wodociągowej rozdzielczej pozostającej na majątku bądź w dzierżawie SPGK Sp. z o.o.

Na koniec 2021 roku w Gminie Zagórz było 74,0 km sieci wodociągowej (długość bez dł. 11,3 km SPGK'u). Do gminnej sieci wodociągowej podłączone były 1972 nieruchomości, tj. 56% wszystkich zlokalizowanych w Gminie Zagórz nieruchomości (w tym 98% na terenie Zagórza, a 30% na obszarze wiejskim Gminy Zagórz).

Na obszarach, które nie korzystają z wody z wodociągu grupowego oraz z wodociągów i ujęć lokalnych ludność zaopatruje się z indywidualnych studni kopanych. Szacuje się, że na terenie gminy funkcjonuje ok. 1549 studni. Woda z indywidualnych studni przydomowych przeznaczona do picia powinna być objęta kontrolnymi badaniami jej jakości.

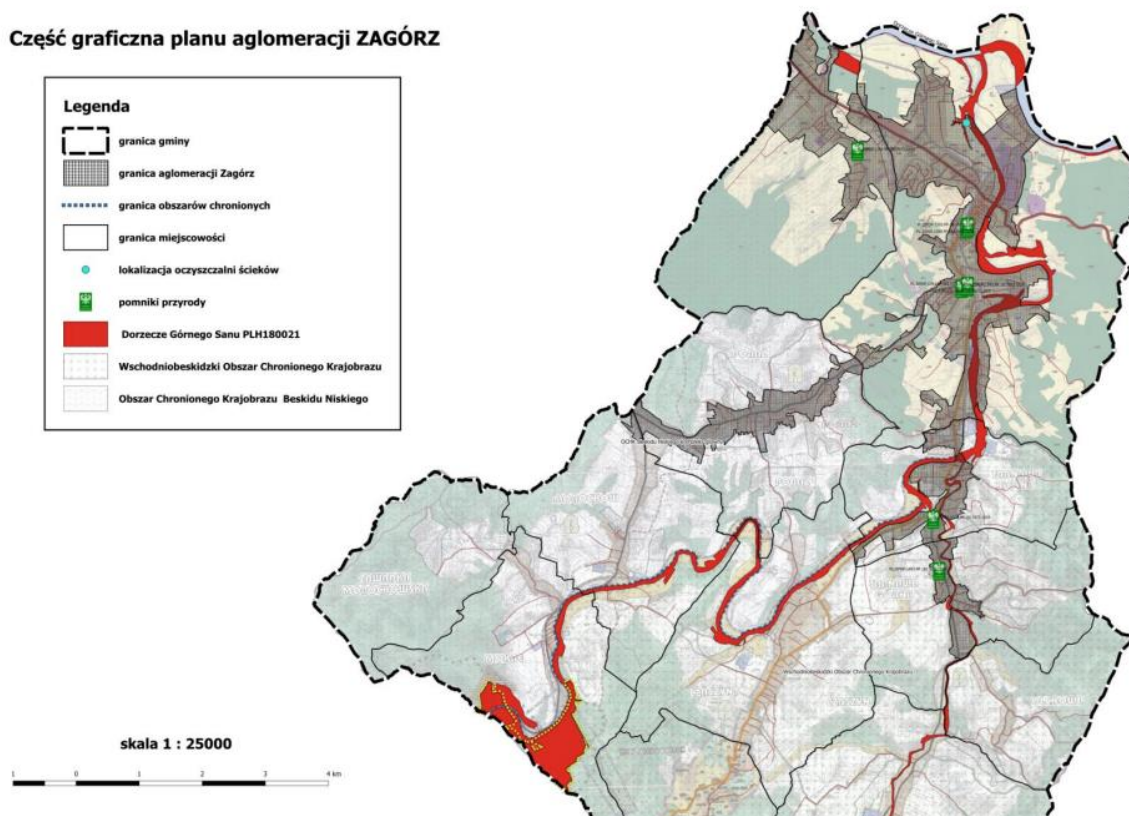
Sieć kanalizacyjną w Gminie Zagórz o łącznej długości 134,9 km posiadają miejscowości zlokalizowane na obszarze Aglomeracji Zagórz: miasto Zagórz – 68,7 km, Poraż i Morochów – 19,4 km, Tarnawa Dolna – 14,1 km, Tarnawa Górna – 10,1 km, Zahutyń – 22,6 km.

Poza obszarem Aglomeracji Zagórz sieć kanalizacyjna o łącznej długości 43,2 km posiadają miejscowości Olchowa, Czaszyn, Łukowe, Średnie Wielkie i Kalnica, w tym Olchowa – 5,1 km, Łukowe – 8,9 km, Czaszyn – 26,2 m oraz Średnie Wielkie-Kalnica – 3 km.

Łączna długość całej sieci kanalizacyjnej na koniec 2021 roku w Gminie Zagórz wynosiła 177,8 km. Przyłączonych do niej było 2665 nieruchomości, tj. 76% wszystkich zlokalizowanych w Gminie Zagórz nieruchomości (w tym 79% na terenie Zagórza, a 73% na obszarze wiejskim Gminy Zagórz).

Zgodnie ze sprawozdaniem z wykonania Krajowego Programu Oczyszczania Ścieków Komunalnych za rok 2021 Gmina Zagórz wchodzi w skład Aglomeracji Zagórz o równoważnej liczbie mieszkańców 9 837, zlokalizowanej na terenie miejscowości: Zagórz, Poraż, Tarnawa Dolna, Tarnawa Górna, Zahutyń i częściowo Morochów, z oczyszczalnią ścieków w Zagórz o przepustowości 1300 m³/d.

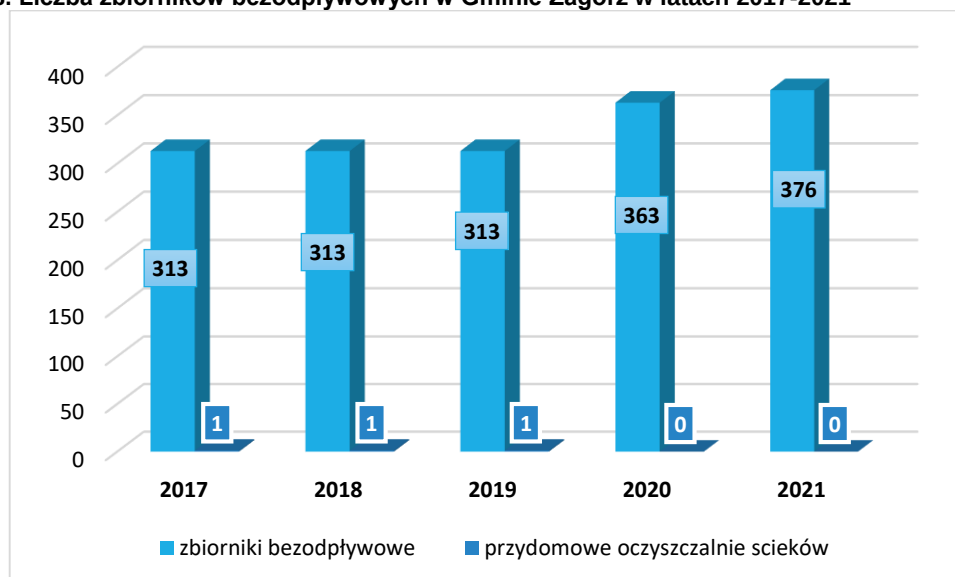
Część graficzna planu aglomeracji ZAGÓRZ

Źródło: https://edziennik.rzeszow.uw.gov.pl/WDU_R/2021/823/akt.pdf

Właściciele nieruchomości leżących na terenach nieobjętych komunalnym systemem kanalizacji zobowiązani są do posiadania zbiorników bezodpływowych lub przydomowych oczyszczalni ścieków i korzystania z usług przedsiębiorców uprawnionych do ich opróżniania i transportu nieczystości ciekłych na podstawie umowy oraz jej okazywania osobom upoważnionym podczas kontroli. Na właściciela nieruchomości za brak umowy oraz za brak dowodów uiszczenia opłat za wywóz nieczystości ciekłych lub osadów może zostać nałożony mandat karny. W latach 2017-2021 liczba zbiorników bezodpływowych w Gminie Zagórz wzrosła z 313 do 376 szt. Sytuacja ta wynikać może z szybkiego tempa rozbudowy osadnictwa mieszkaniowego (nie do wszystkich nowowytbudowanych budynków została jeszcze doprowadzona sieć przesyłowa), albo lokalizacja nowych budynków (w znacznym oddaleniu od istniejącej zabudowy) sprawia, że budowa sieci przesyłowej jest na chwilę obecną ekonomicznie nieuzasadniona.

Rysunek 8. Liczba zbiorników bezodpływowych w Gminie Zagórz w latach 2017-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Przez obszar Gminy Zagórz przebiegają 2 linie wysokiego napięcia 110 kV: Sanok – Ustrzyki Dolne oraz Sanok – Lesko – Solina. Podstawą zasilania Gminy Zagórz są linie elektroenergetyczne średniego napięcia. Zakłada się rozbudowę sieci i urządzeń dla potrzeb istniejących i nowych odbiorców. W celu

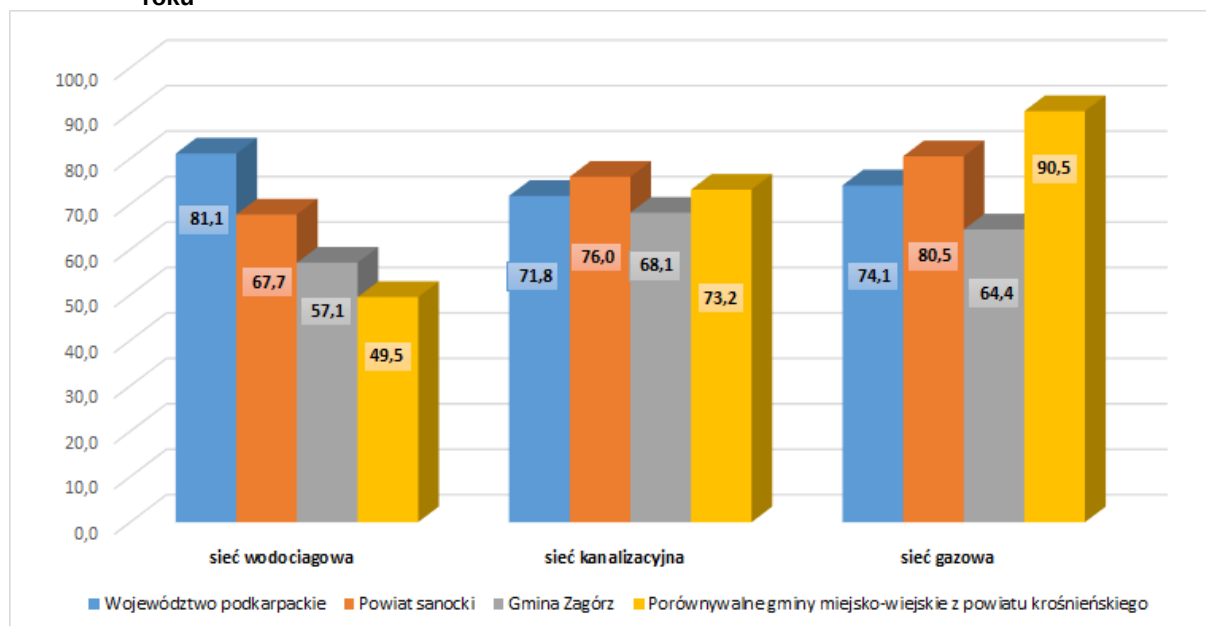
poprawy pewności oraz ciągłości zasilania odbiorców planuje się budowę stacji elektroenergetycznej 110/15 kV (GPZ) Zagórz wraz z liniami zasilającymi 110 kV – wariantowo, jako wpięcie w istniejącą linię 110 kV Sanok – Lesko wpięcie w istniejącą linię 110 kV Sanok – Ustrzyki Dolne, w związku z czym przewidziano dwie lokalizacje ww. stacji.

Na teren Gminy Zagórz gaz doprowadzany jest gazociągiem wysokoprężnym biegnącym z Tyrawy Solnej do Leska, a w Zagórz zlokalizowana jest stacja gazowa. Aktualnie w gaz zaopatrywanych jest 8 z 12 miejscowości, tj.: Zagórz, Poraż, Zahutyń, Tarnawa Górna, Tarnawa Dolna, Czaszyn, Mokre i Morochów. Gaz ziemny wysokometanowy wg. danych GUS za 2021r. doprowadzony jest do ok. 64,4% budynków mieszkaniowych i użytkowych (2478 odbiorców gazu ziemnego, w tym 2397 gospodarstw domowych). Długość czynnej sieci gazowej wynosi 124 238 mb.

Gmina Zagórz w średnim stopniu jest pokryta urządzeniami sieciowymi i istnieją nadal tereny na których nie ma urządzeń sieciowych lub dostęp do sieci jest utrudniony, przede wszystkim tam gdzie powstaje nowa zabudowa mieszkaniowa. Rozwój sieci gazowej, wodociągowej i kanalizacyjnej jest pożądanym nie tylko ze względów bezpieczeństwa, ale także ze względów ekologicznych.

Na wykresie poniżej porównano udział korzystających z instalacji wodociągowej, kanalizacyjnej oraz gazowej na terenie Gminy Zagórz na tle innych porównywanych jednostek samorządu terytorialnego.

Rysunek 9. Udział korzystających z instalacji w Gminie Zagórz na tle porównywanych jednostek w 2020 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Można zaobserwować, że zarówno stopień zwodociągowania, skanalizowania, jak i zgazyfikowania obszaru Gminy Zagórz jest znacząco niższy niż notowany w województwie podkarpackim i powiecie sanockim. Na tle porównywanych jednostek miejsko-wiejskich powiatu krośnieńskiego Gmina Zagórz jest tylko lepiej zwodociągowana, natomiast w udział korzystających z kanalizacji i gazu w analizowanej jest niższy niż w jednostkach porównywalnych.

Generalnie Gmina Zagórz charakteryzuje się średnim udziałem osób korzystających z urządzeń sieciowych, w porównaniu do jednostek porównywalnych i na terenie poszczególnych jej sołectw, konieczna jest dalsza rozbudowa urządzeń sieciowych w celu podłączenia do nich gospodarstw domowych i budynków użyteczności publicznej. Część istniejącej już infrastruktury wymaga także modernizacji.

Internet

W Gminie Zagórz zapewniony jest dostęp do szerokopasmowego Internetu w większości jej miejscowości. Głównymi dostawcami Internetu na terenie Gminy są firmy lokalne oraz operatorzy krajowych sieci komórkowych.

Gospodarka odpadami

W oparciu o ustawę z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (Dz. U. z 2020 r. poz. 1439 z późn. zm.) oraz przepisów prawa miejscowego, w 2021 r. odbiór odpadów komunalnych na terenie Gminy Zagórz odbywał się w ramach systemu gospodarowania odpadami obejmującego nieruchomości zamieszkałe na podstawie złożonych deklaracji.

Podmiotem odbierającym odpady komunalne z nieruchomości zamieszkałych w 2022 r. była firma TRANSPRZĘT Sanok, wyłoniona w wyniku zorganizowanego przetargu. Na terenie gminy odpady

odbierane są w rozdzielaniu na cztery frakcje: metale i tworzywa sztuczne, papier, szkło, bioodpady oraz dodatkowo odpady zmieszane, do których zalicza się wszystkie odpady niebędące odpadami niebezpiecznymi i niepodlegające zbiórce selektywnej. Odpady, zgodnie z Wojewódzkim Planem Gospodarki Odpadami trafiają do Regionalnej Instalacji Przetwarzania Odpadów Komunalnych (RIPOK) w Krośnie.

Na terenie Gminy Zagórz funkcjonuje punkt selektywnej zbiórki odpadów komunalnych w Zagórzku (ul. Bieszczadzka 5) (tzw. PSZOK).

Tabela 11. Stan gospodarki odpadami w Gminie Zagórz w latach 2017-2021

wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Liczba mieszkańców objętych systemem gospodarowania odpadami komunalnymi	10 354	10 434	10 374	10 325	10 201
Ilość zebranych odpadów komunalnych, w tym:					
Niesegregowane (zmieszane) odpady komunalne (t)	1296,3200	1371,1200	1347,1900	1263,5890	1171,0100
Segregowane (w t):					
Opakowania z tworzyw sztucznych	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Opakowania z tworzyw sztucznych i metali	197,0000	209,4600	223,5600	243,9600	250,2400
Opakowania ze szkła	184,8700	173,4700	185,6000	242,2000	242,8800
Opakowania z papieru	0,0000	5,7250	23,5500	32,5400	39,9600
Odpady wielkogabarytowe	100,1000	161,6400	182,4400	118,8000	300,7800
Zużyte opony	20,3850	25,7450	81,8000	39,8400	49,9200
Opakowania zawierające pozostałości substancji niebezpiecznych lub nimi zanieczyszczone	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Zużyte urządzenia elektryczne i elektroniczne inne niż wymienione w 20 01 21, 20 01 23 i 20 01 35	3,3790	4,2120	11,4870	3,6000	5,8690
Razem segregowane (w t)	505,7340	580,2520	708,4370	680,9400	889,6490
Poziom recyklingu, przygotowania do ponownego użycia papieru, metali, tworzyw sztucznych i szkła	70,15	70,17	122,33	65,66	36,13

Źródło: dane Urzędu Miasta i Gminy Zagórz

Liczba mieszkańców objętych systemem gospodarowania odpadów w analizowanych latach w niewielkim stopniu maleje. Zjawisko to związane jest z migracją mieszkańców do innych gmin, miast (zwłaszcza młodzieży uczącej się, która przebywa w internatach i akademikach) oraz emigracją mieszkańców poza granice kraju. Odsetek liczby mieszkańców objętych systemem gospodarowania odpadami komunalnymi do ogólnej liczby zarejestrowanych mieszkańców JST – w 2021 r, ukształtował się on na poziomie 77,97%, co należy uznać za wskaźnik bardzo dobry. W latach 2017-2021 został osiągnięty wymagany prawem wskaźnik poziomu recyklingu.

Pozytywnie należy ocenić fakt, że dzięki obowiązkowi selektywnej zbiórki odpadów, a także ogólnemu wzrostowi społecznej świadomości wpływu selektywnej zbiórki odpadów na środowisko naturalne, można zaobserwować spadek liczby zbieranych odpadów zmieszanych, aczkolwiek odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów w 2021 roku nie przekraczają 56,83%.

Jakość powietrza atmosferycznego

Na terenie Gminy Zagórz WIOŚ w Rzeszowie prowadzi pomiary jakości powietrza atmosferycznego na stacji monitoringu zlokalizowanej w Sanoku przy ul. Sadowej.

Wyniki modelowania zanieczyszczenia powietrza dwutlenkiem siarki nie wskazały przekroczenia zarówno dopuszczalnego stężenia średniorocznego dwutlenku siarki, jak i dopuszczalnego stężenia 1-godzinne i dobowe.

Wyniki modelowania zanieczyszczenia powietrza dwutlenkiem azotu na terenie Gminy Zagórz nie wskazały przekroczenia zarówno dopuszczalnego stężenia średniorocznego dwutlenku azotu, jak i dopuszczalnego stężenia 1-godzinne NO₂.

Modelowanie potwierdziło także, że na obszarze gminy został dotrzymany zarówno średnioroczny poziom dopuszczalny pyłu PM₁₀, jak i dopuszczalna ilość przekroczeń dobowych. Na terenie Gminy Zagórz najwyższa wartość 36 max. wyniosła 35 µg/m³, co wskazuje, że dopuszczalny poziom dobowy pyłu PM₁₀ został dotrzymany.

Wyniki modelowania zanieczyszczenia powietrza pyłem PM_{2.5} na terenie Gminy Zagórz wykazały występowanie stężenia średniorocznego w przedziale 20-25 µg/m³ tj. 80-100% wartości dopuszczalnej. Modelowanie potwierdziło, że na obszarze Gminy Zagórz nie został dotrzymany średnioroczny poziom docelowy benzo(a)pirenu. Wartości stężenia średniorocznego określone w modelowaniu 5,4 ng/m³ tj. 108 % wartości docelowej.

Pozostała działalność w zakresie ochrony środowiska

Działalność związana z ochroną środowiska oraz zmniejszeniem negatywnego wpływu działalności człowieka na przyrodę oraz klimat stanowi ważny aspekt funkcjonowania Gminy Zagórz. W ostatnich latach podjęto szereg działań mających na celu rozwój niskoemisyjnej mobilności gminy. Na obszarze JST następuje stała rozbudowa sieci kanalizacyjnej. Podejmowane są działania zmierzające do rewitalizacji cieków wodnych. Mieszkańcy gminy mają także możliwość uzyskania dotacji celowej na wymianę źródła ogrzewania w ramach programu „Czyste Powietrze”. Mieszkańcy są informowani o konieczności wymiany starych źródeł ogrzewania, zgodnie z wymogami uchwały Sejmiku Województwa Podkarpackiego nr LII/869/18 z dnia 23 kwietnia 2018 roku w sprawie wprowadzenia, na obszarze województwa podkarpackiego ograniczeń lub zakazów w zakresie eksploatacji instalacji, w których następuje spalanie paliw.

Gmina Zagórz duży nacisk położyła także na rozwój edukacji oraz świadomości ekologicznej wśród jej mieszkańców, rokrocznie opracowuje i dystrybuje wśród mieszkańców ulotki i materiały informacyjne dotyczące kształtowania zachowań proekologicznych. Punkt konsultacyjno-informacyjny Programu Czyste Powietrze w Urzędzie Miasta i Gminy w Zagórzu został utworzony na mocy aneksu nr 2 z dnia 08.06.2021 r, do Porozumienia zawartego pomiędzy Gminą Zagórz a WFOŚiGW w Rzeszowie.

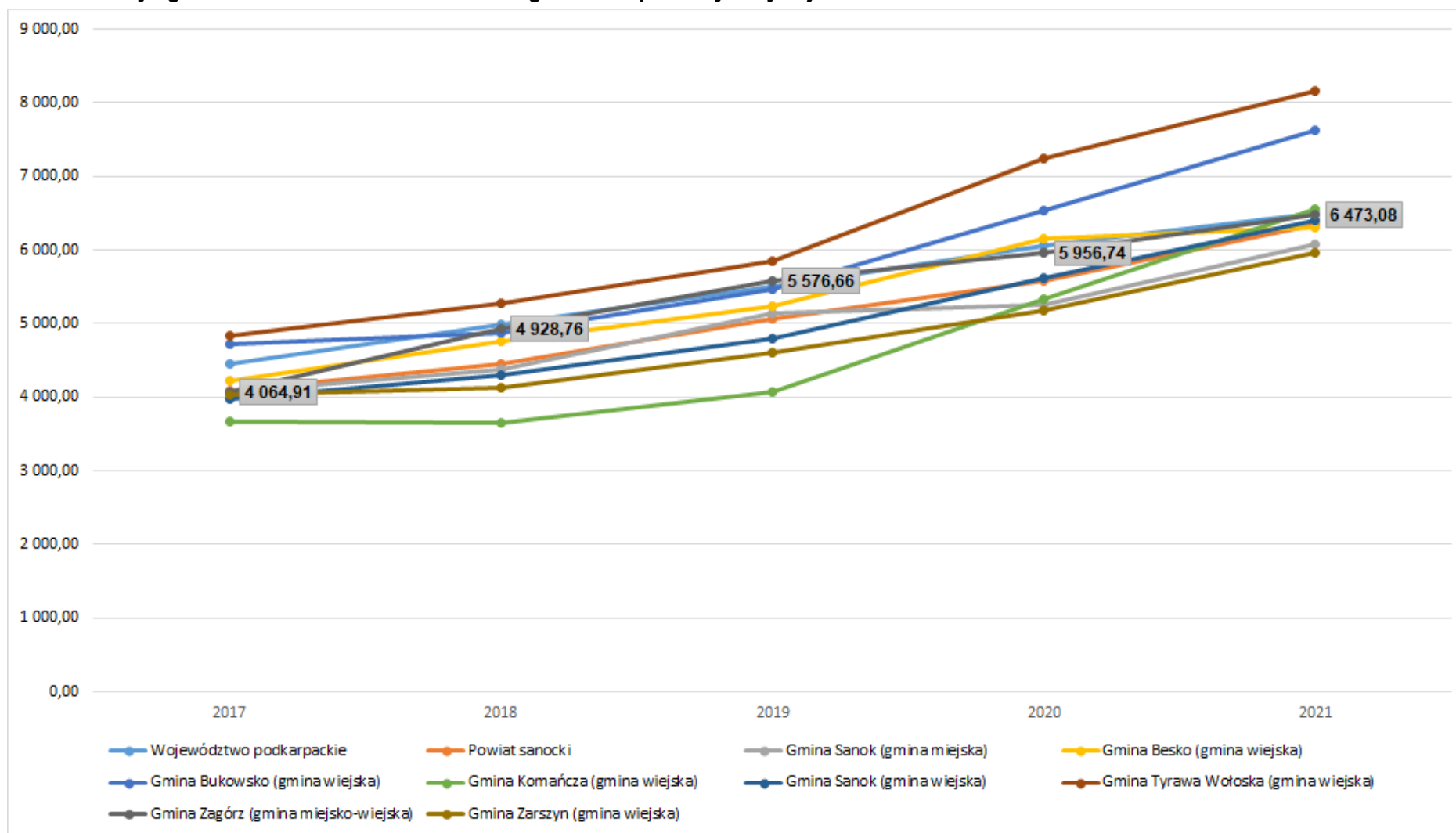
2.3. Stan finansów samorządowych

Wykonanie budżetu

W latach 2017-2021 dochody budżetu Gminy Zagórz ulegały corocznemu zwiększeniu. W 2017 roku wyniosły one ponad 53 mln zł, a w roku 2021 wzrosły do ponad 84 mln zł. Wraz z nominalnym wzrostem dochodów budżetu Gminy Zagórz w analizowanych latach stale rósł wskaźnik dochodów ogółem na 1 mieszkańca. W 2017 roku było to 4 064,91zł, a w 2021 roku – 6 473,08zł. W ujęciu nominalnym wzrost ten wyniósł więc ponad 159%. Analiza wykresu poniżej pokazuje, że wskaźnik dochodów ogółem na 1 mieszkańca w Gminie Zagórz (6 473,08zł) był nieco wyższy od średniej wyznaczonej dla powiatu sanockiego (6 355,43zł) i nieznacznie niższy średniej wyznaczonej dla województwa podkarpackiego (6 491,35zł). Gmina Zagórz osiągnęła też jedną ze średnich wartości wśród gmin powiatu sanockiego (piąty wynik wśród ośmiu gmin). Podobnie wśród porównywalnych gmin miejsko-wiejskich w powiecie krośnieńskim Gmina Zagórz osiągnęła średni wynik (3 miejsce) wśród 5 jednostek porównywalnych.

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Gmina Dukla (gmina miejsko-wiejska)	4 471,71	4 579,03	4 994,93	5 834,22	6 616,13
Gmina Iwonicz-Zdrój (gmina miejsko-wiejska)	3 932,48	4 274,50	4 800,33	5 129,42	6 157,15
Gmina Jedlicze (gmina miejsko-wiejska)	3 716,40	4 335,52	4 398,78	6 149,06	5 860,01
Gmina Rymanów (gmina miejsko-wiejska)	4 416,22	4 542,92	5 668,30	6 131,74	7 055,80

Wykres 1. Dochody ogółem na 1 mieszkańca w Gminie Zagórz na tle porównywaných jednostek

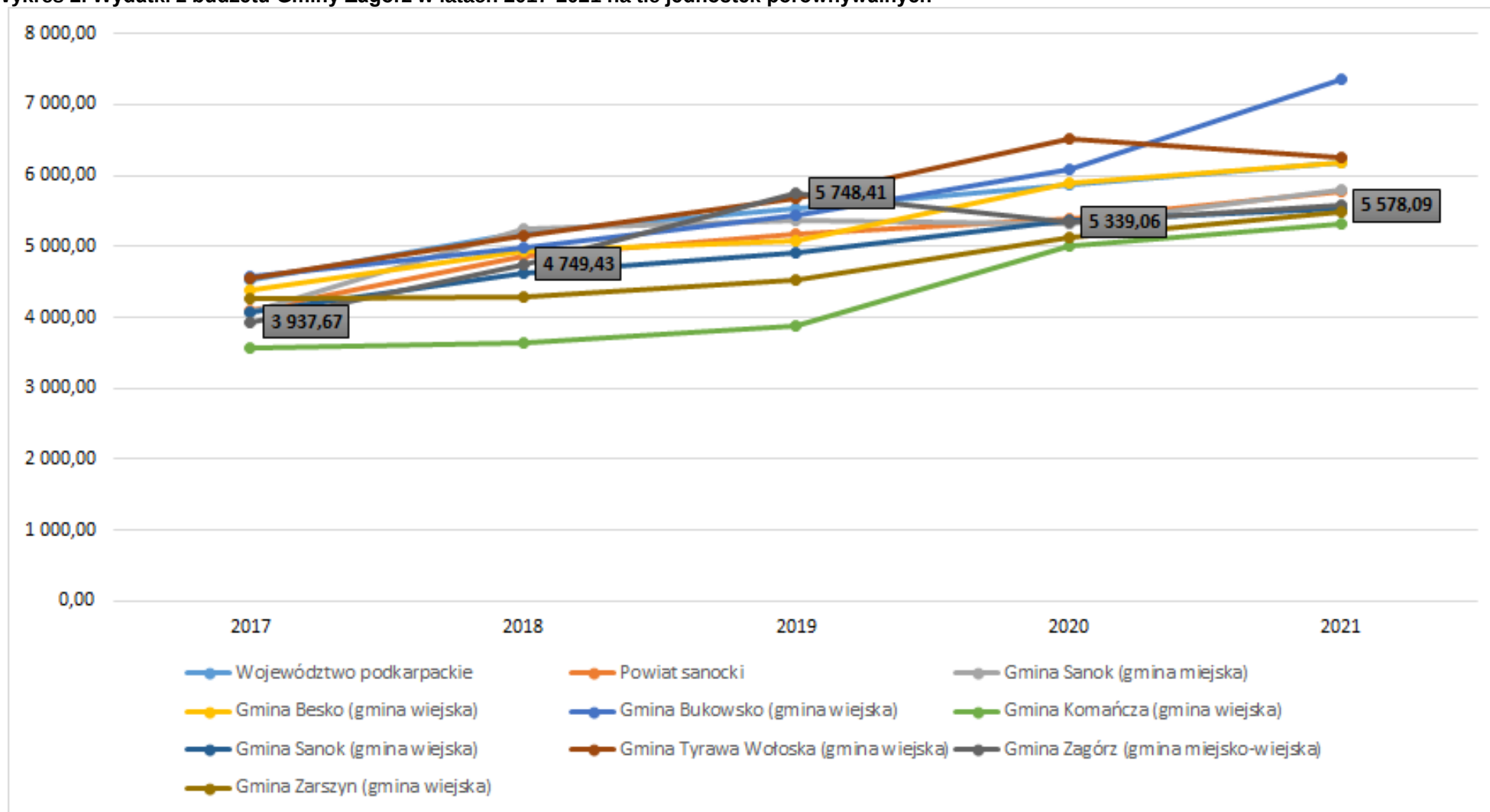
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Województwo podkarpackie	4 445,18	4 987,96	5 500,32	6 055,73	6 491,35
Powiat sanocki	4 093,60	4 446,93	5 066,53	5 584,02	6 355,43
Gmina Sanok (gmina miejska)	4 080,64	4 381,06	5 135,55	5 263,09	6 084,28
Gmina Besko (gmina wiejska)	4 226,72	4 755,51	5 235,18	6 162,76	6 312,41
Gmina Bukowsko (gmina wiejska)	4 728,62	4 882,11	5 464,34	6 537,37	7 626,45
Gmina Komańcza (gmina wiejska)	3 673,23	3 660,49	4 070,77	5 335,15	6 554,34
Gmina Sanok (gmina wiejska)	3 967,98	4 292,81	4 791,77	5 623,46	6 406,26
Gmina Tyrawa Wołoska (gmina wiejska)	4 839,22	5 285,11	5 845,85	7 252,10	8 167,20
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	4 064,91	4 928,76	5 576,66	5 956,74	6 473,08
Gmina Zarszyn (gmina wiejska)	4 036,82	4 138,15	4 610,65	5 188,29	5 957,27

Wraz ze wzrostem dochodów budżetu Gminy Zagórz w ciągu ostatnich 5 lat rosły też jego wydatki. Jednocześnie można zauważyć, że dynamika wzrostu wydatków jest mniejsza niż dynamika wzrostu dochodów budżetu Gminy.

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Województwo podkarpackie	4 523,34	5 195,20	5 533,90	5 859,60	6 180,30
Powiat sanocki	4 104,67	4 856,94	5 173,69	5 397,45	5 784,47
Gmina Sanok (gmina miejska)	4 079,13	5 254,47	5 365,69	5 328,61	5 804,40
Gmina Besko (gmina wiejska)	4 394,30	4 946,63	5 078,94	5 892,59	6 170,97
Gmina Bukowsko (gmina wiejska)	4 582,70	4 978,81	5 439,54	6 085,74	7 364,40
Gmina Komańcza (gmina wiejska)	3 565,04	3 641,75	3 879,21	5 017,94	5 320,52
Gmina Sanok (gmina wiejska)	4 061,06	4 614,65	4 909,51	5 357,19	5 535,06
Gmina Tyrawa Wołoska (gmina wiejska)	4 558,66	5 149,91	5 670,99	6 522,99	6 258,73
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	3 937,67	4 749,43	5 748,41	5 339,06	5 578,09
Gmina Zarszyn (gmina wiejska)	4 275,11	4 285,10	4 525,84	5 131,78	5 485,24

Wykres 2. Wydatki z budżetu Gminy Zagórz w latach 2017-2021 na tle jednostek porównywalnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

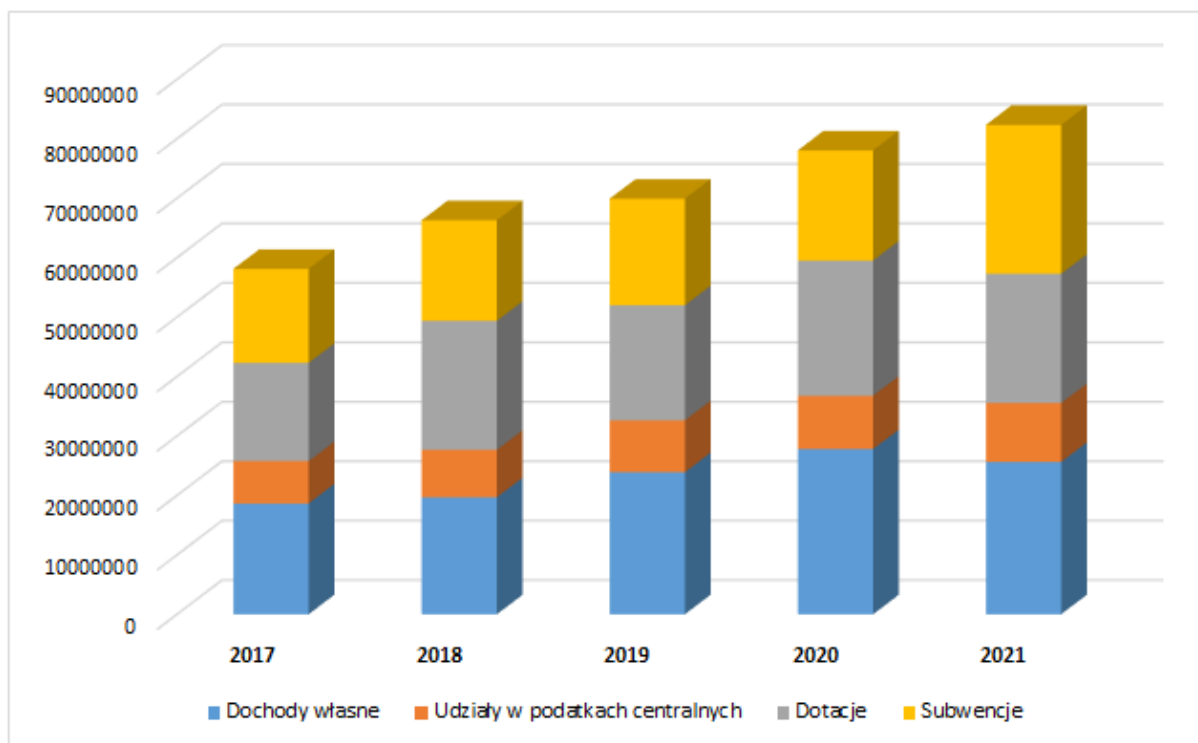
Zadłużenie Gminy Zagórz z tyt. długoterminowych kredytów, pożyczek oraz emisji obligacji komunalnych na dzień 31.12.2021r. wynosi 6.738.302,52. zł co stanowi 8,01 % w stosunku do dochodów gminy. W analizowanym okresie w Gminie Zagórz corocznie występowała także nadwyżka operacyjna (kwota dochodów bieżących budżetu przewyższała kwotę wydatków bieżących budżetu). Średnio w latach 2017-2021 wynosiła ona 6,9 mln zł, co stanowiło 9,7% średnich dochodów ogółem w latach 2017-2021. W 2021 roku kształtowała się ona na poziomie 8 994 613,52. Powyższy wskaźnik należy uznać za pozytywny aspekt planowania i wykonywania dochodów i wydatków budżetowych w Gminie.

Struktura dochodów i wydatków

Wśród dochodów budżetowych najważniejszą rolę odgrywają dochody własne, które decydują o samodzielności finansowej jednostki. Zalicza się do nich przede wszystkim podatki i opłaty lokalne. Jest to o tyle ważne, że w przypadku tej kategorii dochodów gmina posiada kompetencje do wydawania uchwał, dzięki którym może decydować o stawkach podatkowych, wprowadzaniu ulg i zwolnień, umarzaniu należności, a także do przejmowania z nich wpływów. Dzięki dużemu zakresowi swobody w kształtowaniu tych dochodów, jednostka może również oddziaływać na podmioty gospodarcze, które funkcjonują na danym terenie, a przez to stymulować rozwój lokalny.

Wykres poniżej przedstawia strukturę dochodów Gminy Zagórz w latach 2017-2021. W analizowanym okresie nastąpił wzrost wartości dochodów własnych budżetu Gminy, zarówno w ujęciu nominalnym jak i procentowym. Udział dochodów własnych budżetu gminy łącznie z udziałami w podatkach centralnych (PIT i CIT) w dochodach ogółem budżetu zmniejszyły się z poziomu 35,1% w roku 2017 do poziomu 30,5% w roku 2021. Wśród dochodów własnych budżetu Gminy Zagórz największe znaczenie odgrywają kwoty wynikające z udziału w podatku dochodowym od osób fizycznych (ponad 9,6 mln zł wpływu w roku 2021), podatek od nieruchomości (ponad 6,3 mln zł), podatek od czynności cywilnoprawnych (ponad 421 tys. zł), podatek rolny (ponad 349 tys. zł), udział w podatku dochodowym od osób prawnych (ponad 260 tys. zł) oraz podatek od środków transportowych (ponad 157 tys. zł). W roku 2021 nominalna kwota dotacji celowych otrzymanych przez gminę wyniosła ponad 21,7 mln zł, z czego ponad 13,3 mln zł (61,3%) zostało przekazanych w związku z realizacją świadczenia „Rodzina 500+”.

Wykres 3. Struktura dochodów Gminy Zagórz w latach 2017-2021 w zł

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Dochody własne	18 645 962,39	19 686 324,06	23 915 685,56	27 779 537,38	25 619 525,97
Udziały w podatkach centralnych	7 125 646,80	7 973 235,64	8 713 134,84	8 983 362,00	9 916 490,22
Dotacje	16 523 597,55	21 702 225,21	19 350 850,18	22 738 329,36	21 734 753,28
Subwencje	15 806 055,00	16 913 389,00	17 936 495,00	18 532 402,00	25 057 072,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W strukturze dochodów budżetu gminy największy udział posiada subwencja ogólna przekazywana przez budżet państwa (w 2021 roku było to ponad 25,05 mln zł, co stanowiło blisko 30% dochodów ogółem budżetu Gminy). Należy podkreślić, że na całkowitą wartość subwencji ogólnej w Gminie Zagórz

składają się jej część oświatowa (44,7%), część wyrównawcza (34,1%), część równoważąca (0,6%). Od 2019 roku Gmina Zagórz otrzymuje również uzupełnienie subwencji ogólnej, które w 2021 roku wyniosło 5 141 179,00zł.

Tabela 12. Dochody podatkowe Gminy Zagórz w latach 2017-2021 w zł

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
PIT	6 430 024,00	7 404 280,00	8 627 990,00	8 769 536,00	9 656 128,00
CIT	695 622,80	568 955,64	85 144,84	213 826,00	260 362,22
podatek rolny	303 279,46	302 207,60	308 476,89	343 320,11	349 375,10
podatek od nieruchomości	5 754 477,58	6 084 669,27	6 172 844,37	6 094 254,04	6 324 669,06
podatek leśny	313 485,33	320 144,41	310 886,47	318 131,76	321 969,07
podatek od środków transportowych	266 973,70	214 971,81	204 196,40	179 145,40	157 949,34
karta podatkowa	2 970,18	1 551,55	977,08	1 132,96	1 918,03
podatek od czynności cywilnoprawnych	212 837,40	235 757,85	264 606,30	264 093,02	421 245,39
wpływy z opłaty skarbowej	35 050,00	36 618,50	45 756,00	40 236,96	45 525,49
wpływy z opłaty eksploatacyjnej	7 919,06	4 381,48	32 047,01	3 197,80	9 120,16

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań budżetowych

Rysunek poniżej przedstawia porównanie dochodów własnych budżetu gminy w przeliczeniu na jednego mieszkańca z analogicznym wskaźnikiem obliczonym dla innych gmin porównywanych (miejsko-wiejskich) z powiatu krośnieńskiego. Można zauważyć, że spośród wszystkich analizowanych jednostek, Gmina Zagórz posiada drugą po Gminie Jedlicze najwyższą wartość przedmiotowego wskaźnika.

Tabela 13. Udział dochodów własnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca w gminach miejsko-wiejskich powiatu krośnieńskiego i w Gminie Zagórz w 2021 roku

Wyszczególnienie	2021
	Udział dochodów własnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca
Gmina Dukla (gmina miejsko-wiejska)	1 853,72
Gmina Iwonicz-Zdrój (gmina miejsko-wiejska)	1 532,46
Gmina Jedlicze (gmina miejsko-wiejska)	2 425,60
Gmina Rymanów (gmina miejsko-wiejska)	1 673,61
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	1 972,25

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wśród wydatków budżetu Gminy Zagórz największą rolę odgrywają wydatki bieżące. W 2021 roku wyniosły one ponad 59,5 mln zł (82% wydatków budżetu ogółem). Wśród nich, największe wydatki zostały przeznaczone na realizację zadań w działach: Rodzina (ponad 20,0 mln zł), Oświata i wychowanie (ponad 19,9 mln zł).

Wydatki majątkowe w 2021 roku wyniosły blisko 13,0mln zł (17,8% wydatków budżetu ogółem). Porównując udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem budżetu gminy, był to wynik wyższy niż średnia wyznaczona dla powiatu sanockiego, w granicach którego zlokalizowana jest Gmina Zagórz i wyższy od wartości notowanej w województwie podkarpackim. Jednocześnie w 2021 roku udział wydatków inwestycyjnych w ogóle wydatków budżetu gminy był najniższy w analizowanym okresie, najwyższą wartość przedmiotowy wskaźnik osiągnął w 2019 roku (31,5%).

Tabela 14. Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem w Gminie Zagórz na tle porównywanych jednostek w %

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Województwo podkarpackie	15,6	21,7	17,7	15,2	14,2
Powiat sanocki	15,4	22,4	18,4	11,4	12,0
Gmina Dukla (gmina miejsko-wiejska)	15,9	9,4	9,5	13,7	9,9
Gmina Iwonicz-Zdrój (gmina miejsko-wiejska)	12,7	15,2	16,8	9,8	14,4
Gmina Jedlicze (gmina miejsko-wiejska)	16,5	24,2	13,6	26,6	14,0
Gmina Rymanów (gmina miejsko-wiejska)	16,7	24,1	28,3	16,0	19,8
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	17,1	26,0	31,5	20,0	16,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Potencjał inwestycyjny

Tabela poniżej przedstawia kształtowanie się wskaźnika obsługi zadłużenia Gminy Zagórz na lata 2022-2030 z Uchwałą Nr XLV/334/2022 Rady Miejskiej w Zagórz z dnia 16.09.2022 r. w sprawie wieloletniej prognozy finansowej Gminy Zagórz.

Zgodnie z art. 243 ustawy o finansach publicznych, dopuszczalna wysokość spłaty zobowiązań JST w danym roku (faktyczna obsługa zadłużenia) nie może przekroczyć indywidualnie liczonego,

maksymalnego wskaźnika obsługi zadłużenia. Jak wynika z tabeli, obecny kształt wskaźnika obsługi zadłużenia Gminy Zagórz pozwala na obsługę dodatkowych zobowiązań. Wskaźnik obsługi zadłużenia obliczono z uwzględnieniem ustawowych wyłączeń, określonych w art. 243 ustawy o finansach publicznych.

Tabela 15. Kształtowanie się wskaźnika obsługi zadłużenia Gminy Zagórz na lata 2022-2030

Wyszczególnienie	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Potencjał inwestycyjny	5,7	5,7	5,0	9,2	1,5	1,5	1,7	1,8	2,0
Maksymalna obsługa zadłużenia	21,06%	18,03%	15,61%	13,31%	8,68%	7,10%	5,43%	4,91%	5,77%
Faktyczna obsługa zadłużenia	5,36%	7,32%	5,20%	6,55%	6,29%	6,01%	2,92%	3,24%	3,68%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Uchwały Nr XLV/334/2022 Rady Miejskiej w Zagórz z dnia 16.09.2022r. w sprawie wieloletniej prognozy finansowej Gminy Zagórz

Dodatkowo w tabeli przedstawiono potencjał inwestycyjny Gminy Zagórz rozumiany jako suma środków finansowych pozostałych do dyspozycji, po pokryciu wszystkich bieżących kosztów funkcjonowania (wydatków bieżących) oraz spłacie obecnie zaplanowanych rat kapitałowych (rozchodów). Wynika z niego, że potencjał inwestycyjny w okresie realizacji Strategii (w latach 2022-2032) wyniesie ok. 34 mln zł.

III. CZĘŚĆ 3: DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNEJ GMINY

3.1. Demografia

W Gminie Zagórz, na koniec 2021 roku, zameldowanych było 12 932 mieszkańców (13,9% całkowitej liczby mieszkańców zamieszkujących powiat sanocki i nieco ponad 0,6% całkowitej liczby mieszkańców zamieszkujących województwo podkarpackie), co w przeliczeniu na jej powierzchnię stanowiło 81 os/km². Wyniki dotyczące liczby ludności plasują Gminę Zagórz na trzecim miejscu wśród 8. gmin powiatu sanockiego i na 3. miejscu pod względem gęstości zaludnienia.

Tabela 16. Gęstość zaludnienia gmin powiatu sanockiego w 2021 roku

Wyszczególnienie	2021
Powiat sanocki	80
Sanok (gmina miejska)	958
Gmina Besko (gmina wiejska)	163
Gmina Bukowsko (gmina wiejska)	40
Gmina Komańcza (gmina wiejska)	11
Gmina Sanok (gmina wiejska)	78
Gmina Tyrawa Wołoska (gmina wiejska)	28
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	81
Gmina Zarszyn (gmina wiejska)	87

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tabela poniżej przedstawia zmiany liczby ludności w gminach należących do powiatu sanockiego w latach 2017-2021. Analiza przedstawionych w niej danych pokazuje, że w ciągu ostatnich pięciu lat liczba ludności w Gminie Zagórz ulegała stopniowemu, ale stałemu spadkowi. Średnia dynamika jej spadku w tym okresie wyniosła 98,7% i był to wynik średni w porównaniu do wszystkich przedstawionych jednostek. Jednocześnie można zauważyć, iż jest to tendencja obserwowana nie tylko w Gminie Zagórz, gdyż dla zdecydowanej większości gmin z powiatu sanockiego (z wyjątkiem gminy Sanok), zauważalna jest tendencja spadkowa, wynikająca ze spadku liczby urodzeń, wzrostu liczby zgonów, a także ze stopniowego odpływu mieszkańców z terenów wiejskich i małych miast, na rzecz średnich i dużych miast oraz obszarów wiejskich położonych w obszarze bezpośredniego oddziaływania tychże miast. Utrzymanie się tendencji charakteryzującej zmiany ludności w Gminie Zagórz w badanym okresie w wymiarze długofalowym będzie negatywnie wpływać na gospodarkę gminy, prowadząc m.in. do spadku kapitału ludzkiego oraz do zmniejszenia się rynku zbytu, a w konsekwencji także do zmniejszenia możliwości rozwoju działalności gospodarczej.

Tabela 17. Zmiany liczby ludności w powiecie sanockim w latach 2017-2021

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021	Udział w 2021	Średnia dynamika
Województwo podkarpackie	2 129 138	2 129 015	2 127 164	2 121 229	2 110 694	100,0%	99,1%
Powiat sanocki	95 035	94 758	94 385	93 818	92 900	100,0%	97,8%
Sanok (gmina miejska)	37 980	37 577	37 359	36 999	36 462	39,25%	96,0%
Gmina Besko (gmina wiejska)	4 504	4 506	4 508	4 489	4 477	4,82%	99,4%
Gmina Bukowsko (gmina wiejska)	5 567	5 550	5 495	5 463	5 432	5,85%	97,6%
Gmina Komańcza (gmina wiejska)	4 652	4 631	4 541	4 466	4 365	4,70%	93,8%
Gmina Sanok (gmina wiejska)	17 913	18 020	18 086	18 113	18 117	19,50%	101,1%
Gmina Tyrawa Wołoska (gmina wiejska)	1 964	1 996	1 978	1 976	1 950	2,10%	99,3%
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	<u>13 099</u>	<u>13 149</u>	<u>13 126</u>	<u>13 072</u>	<u>12 932</u>	<u>13,92%</u>	<u>98,7%</u>
Gmina Zarszyn (gmina wiejska)	9 356	9 329	9 292	9 240	9 165	9,87%	98,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Liczba zarejestrowanych mieszkańców we wszystkich miejscowościach Gminy Zagórz zmniejszyła się w latach 2017-2021 z poziomu 13 099 osób do poziomu 12 932 osoby.

Rysunek 10. Średnia dynamika spadku liczby ludności w gminach powiatu sanockiego w latach 2017-2021

Wyszczególnienie	Średnia dynamika
Sanok (gmina miejska)	96,0%
Gmina Besko (gmina wiejska)	99,4%
Gmina Bukowsko (gmina wiejska)	97,6%
Gmina Komańcza (gmina wiejska)	93,8%
Gmina Sanok (gmina wiejska)	101,1%

Gmina Tyrawa Wołoska (gmina wiejska)	99,3%
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	98,7%
Gmina Zarszyn (gmina wiejska)	98,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na terenie Gminy Zagórz w ostatnich latach można było zaobserwować ujemny wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców, ale kształtował się on na poziomie znacznie niższym niż wskaźnik obliczony dla całości powiatu sanockiego oraz województwa podkarpackiego. Ujemny wskaźnik przyrostu naturalnego w Gminie Zagórz w latach 2017-2021 jest m.in. pochodną ujemnego salda migracji.

Struktura zameldowań wskazuje, że na terenie Gminy Zagórz z inną częstotliwością meldują się osoby, które poprzednio zamieszkiwały tereny wiejskie (32 osoby) i tereny miejskie (80 osób). Inna tendencja charakteryzuje wymeldowania z Gminy Zagórz - mieszkańcy opuszczający gminę z inną częstotliwością przemieszczając się na inne tereny wiejskie (63 osoby) jak i na tereny miejskie (70 osób). W Gminie Zagórz w analizowanym okresie wymeldowania za granicę kraju odnotowano jedynie w 2017 roku (8 osób). Wśród najważniejszych powodów wymeldowań z terenu Gminy Zagórz można wymienić przyczyny zawodowe (np. poszukiwanie lepszych perspektyw zawodowych, większego rynku pracy), ekonomiczne (np. relatywnie wyższych zarobków), edukacyjne (np. podjęcie studiów na uczelniach wyższych w Rzeszowie oraz innych miastach akademickich w Polsce) oraz osobiste (np. związane z założeniem rodziny).

Porównując wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców w Gminie Zagórz, do analogicznego wskaźnika obliczonego dla pozostałych gmin powiatu sanockiego, można zauważyć że kształtuje się on na relatywnie niskim poziomie i jest jednym z najniższych wśród wszystkich przedstawionych poniżej jednostek samorządu terytorialnego.

Podobnie przedstawia się porównanie wskaźnika salda migracji na 1000 mieszkańców obliczonego dla poszczególnych gmin powiatu sanockiego. Gmina Zagórz (-1,62), charakteryzuje się najniższą wartością przedmiotowego wskaźnika, a także niższą niż w notowana w powiecie sanockim.

Tabela 18. Przyrost naturalny i saldo migracji na 1 tys. mieszkańców w gminach powiatu sanockiego w latach 2017-2021 oraz na tle porównywanych jednostek w 2021 roku (gmin miejsko-wiejskich z powiatu krośnieńskiego)

Wyszczególnienie	przyrost naturalny na 1000 mieszkańców		saldo migracji na 1000 mieszkańców	
	2021r.	Zmiana wskaźnika od 2017 r.	2021r.	Zmiana wskaźnika od 2017 r.
Województwo podkarpackie	-4,05	5,27	-0,9	0,07
Powiat sanocki	-6,23	7,07	-3,08	0,22
Sanok (gmina wiejska)	-8,45	7,14	-5,39	0,26
Gmina Besko (gmina wiejska)	-1,79	5,78	-1,79	0,68
Gmina Bukowsko (gmina wiejska)	-2,94	8,87	-2,94	0,42
Gmina Komańcza (gmina wiejska)	-11,55	12,62	-11,33	4,03
Gmina Sanok (gmina wiejska)	-2,10	3,67	3,59	-3,98
Gmina Tyrawa Wołoska (gmina wiejska)	0,51	3,04	-11,19	7,64
Gmina Zagórz (gmina miejsko-wiejska)	-8,08	10,75	-1,62	0,47
Gmina Zarszyn (gmina wiejska)	-5,87	6,30	-4,02	4,66
Gmina Dukla (gmina miejsko-wiejska)	-4,30	3,48	-1,7	-1,9
Gmina Iwonicz-Zdrój (gmina miejsko-wiejska)	-1,77	2,13	-5,7	3,4
Gmina Jedlicze (gmina miejsko-wiejska)	-4,65	5,10	0,7	-1,6
Gmina Rymanów (gmina miejsko-wiejska)	-5,76	6,90	-2,3	2,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Porównując wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców w Gminie Zagórz, do porównywanych jednostek w 2021 roku (gmin miejsko-wiejskich z powiatu krośnieńskiego), można zauważyć że kształtuje się on na najbardziej niekorzystnym poziomie wśród wszystkich przedstawionych poniżej jednostek samorządu terytorialnego.

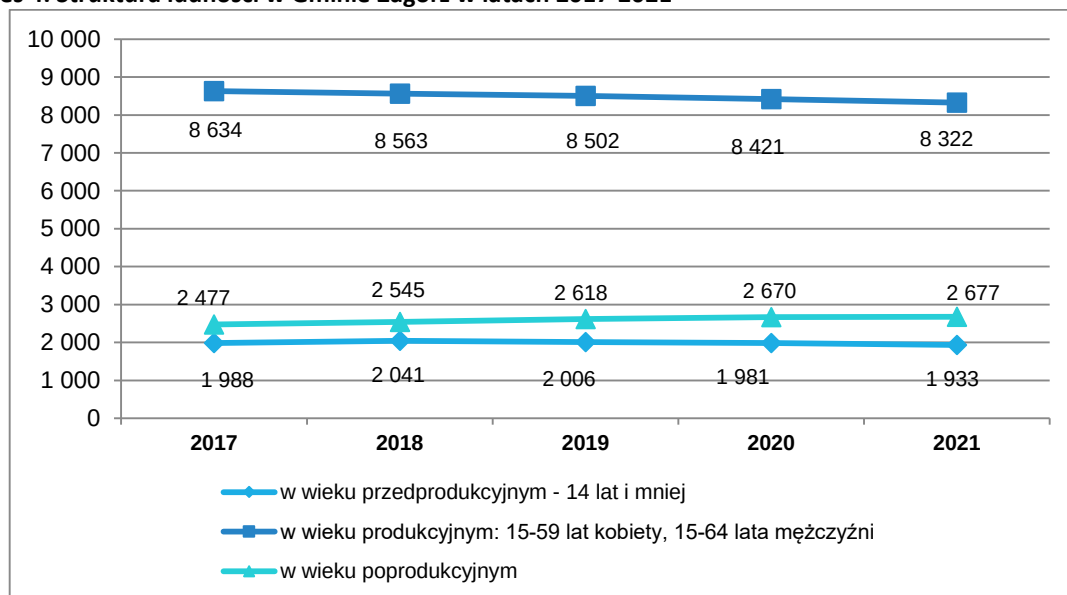
Wraz z ogólnym spadkiem liczby mieszkańców Gminy Zagórz, zmieniała się też liczba osób w poszczególnych grupach wiekowych. W ciągu ostatnich pięciu lat liczba osób w wieku przedprodukcyjnym zmniejszyła się o 55 osób, w wieku produkcyjnym o 312 osób. Z kolei liczba osób w wieku poprodukcyjnym wzrosła o 200 osób.

Na uwagę zasługuje fakt, w jaki sposób zmienia się procentowy udział osób w poszczególnych grupach wiekowych w ogólnej liczbie mieszkańców. Można zaobserwować wzrost znaczenia dwóch grup: przedprodukcyjnej oraz poprodukcyjnej. W przypadku pierwszej z wymienionych jej udział spadł z

18,2% do 17,9%, zaś w przypadku drugiej wzrost nastąpił z poziomu 18,9% do 20,7%. Wyraźnie spada też udział osób w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie mieszkańców: z 62,9% do 61,4%.

Wzrostowy trend w zakresie odsetka osób w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ogólnej liczby mieszkańców jest charakterystyczny dla wszystkich gmin powiatu sanockiego. Na uwagę zasługuje jednak fakt, iż w Gminie Zagórz wskaźnik ten kształtuje się na średnim poziomie w porównaniu do pozostałych gmin powiatu sanockiego (najwyższa notowana wartość to 23,3%, a najniższa to 17,2%).

Wykres 4. Struktura ludności w Gminie Zagórz w latach 2017-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Pogłębiona analiza struktury demograficznej Gminy Zagórz pokazuje także, że zmniejsza się liczba osób w tzw. wieku kreatywnym (ludność w wieku 25-34 lata) i spadł także jej udział w ludności ogółem. Wysoka wartość tego wskaźnika pozytywnie wpływa na gminę, ponieważ wskazuje na liczbę mieszkańców, którzy mogą stanowić główną siłę napędową rozwoju ekonomicznego JST. W Gminie Zagórz w badanym przedziale czasowym liczba osób w wieku kreatywnym zmniejszyła się o 211, a jej udział w ludności ogółem zmniejszył się 1,43 pkt. proc. I choć spadek liczby ludności w wieku kreatywnym to tendencja charakterystyczna zarówno dla województwa podkarpackiego, powiatu krośnieńskiego oraz innym gmin miejsko-wiejskich powiatu krośnieńskiego, do których jest porównywana Gmina Zagórz należy zwrócić uwagę, że w wymiarze długofalowym może przynieść to negatywne skutki dla funkcjonowania gminy (np. zmniejszenie liczby osób aktywnych zawodowo, odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry pracowniczej, spadek atrakcyjności inwestycyjnej gminy).

Jednocześnie w Gminie Zagórz rośnie wskaźnik senioralnego obciążenia demograficznego, odzwierciedlający stosunek ludności w wieku poprodukcyjnym do ludności w wieku produkcyjnym z poziomu 22,2% w roku 2017 do poziomu 25,4% w roku 2021. Wartość ta kształtuje się na podobnym poziomie we wszystkich jednostkach porównywalnych. W przyszłości może to skutkować na terenie gminy wzrostem zapotrzebowania na usługi społeczne dostosowane dla seniorów.

Tabela 19. Wskaźniki demograficzne dla Gminy Zagórz w 2017 i 2021 roku

Wyszczególnienie	mieszkańcy w wieku kreatywnym (%) ³			senioralne obciążenie demograficzne (%) ⁴		
	2017	2021	dynamika	2017	2021	dynamika
Województwo podkarpackie	15,9%	14,3%	89,7%	23,0%	26,4%	114,8%
Powiat sanocki	15,34%	13,42%	87,44%	23,7%	28,0%	114,78%
Gmina Zagórz	15,40%	13,97%	90,70%	22,2%	25,4%	115,02%
Gmina Dukla (gmina miejsko-wiejska)	15,52%	14,62%	94,22%	23,3%	26,8%	116,06%
Gmina Iwnicz-Zdrój (gmina miejsko-wiejska)	15,79%	13,86%	87,80%	21,8%	25,3%	115,74%
Gmina Jedlicze (gmina miejsko-wiejska)	15,42%	13,60%	88,21%	23,5%	27,2%	113,69%
Gmina Rymanów (gmina miejsko-wiejska)	15,40%	13,79%	89,56%	24,1%	27,4%	118,14%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

³ ludność w wieku 25-34 lat w stosunku do ludności ogółem

⁴ ludność w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ludności w wieku produkcyjnym

Prognozy opracowane przez Główny Urząd Statystyczny wskazują, że w perspektywie do 2030 roku liczba ludności Gminy Zagórz będzie stale spadać do poziomu 12 930 osób. Stale rosnać będzie udział osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności Gminy – do poziomu 25,6%. Jednocześnie stopniowo spadać będzie udział osób w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności – do poziomu 57,7%. Saldo migracji utrzymywać się będzie na ujemnym poziomie (-5 w 2030 roku). Przyrost naturalny utrzymywać się będzie na ujemnym poziomie od roku 2023 i w dalszym okresie będą go charakteryzowały wartości ujemne. Liczba urodzeń będzie spadać do prognozowanego poziomu 104 osoby w roku 2030, a liczba zgonów 120 osób w roku 2030.

Tabela 20. Prognoza liczby ludności dla Gminy Zagórz na lata 2023-2030

Wyszczególnienie	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Liczba ludności ogółem	13 037	13 030	13 020	13 007	12 992	12 974	12 953	12 930
Wiek przedprodukcyjny	2 273	2 259	2 236	2 208	2 178	2 158	2 154	2 146
Wiek produkcyjny	7 872	7 792	7 736	7 692	7 667	7 627	7 553	7 470
Wiek poprodukcyjny	2 892	2 979	3 048	3 107	3 147	3 189	3 246	3 314

Źródło: Prognoza ludności gmin na lata 2017-2030, GUS, Warszawa, sierpień 2017.

Powyższa prognoza w wymiarze krajowym wskazuje przede wszystkim na silny rozwój głównych aglomeracji miejskich wraz z przyległymi do nich obszarami, które będą przyciągać swym potencjałem ludność z obszarów bardziej peryferyjnych. Postępować będzie proces suburbanizacji, który będzie prowadził do powiększania się obszarów poszczególnych aglomeracji i znaczącego wzrostu ludności w gminach przyległych do wielkich miast. Gmina Zagórz znajdzie się w przyszłości poza wpływem opisywanych powyżej procesów.

3.2. Kapitał społeczny

Przedszkola i żłobki

Odnosząc się do zapewnienia opieki nad dziećmi do lat 3, na terenie gminy nie ma dostępnych żłobków, funkcjonuje natomiast Przedszkole Samorządowe w Zagórz, dla którego organem prowadzącym jest Miasto i Gmina Zagórz oraz oddziały przedszkolne we wszystkich funkcjonujących na terenie gminy szkołach podstawowych. Ponadto na terenie Gminy Zagórz funkcjonują 3 niepubliczne placówki.

Tabela poniżej przedstawia dane dotyczące liczby dzieci uczęszczających do przedszkoli i oddziałów przedszkolnych zlokalizowanych w Gminie Zagórz. Oddziały przedszkolne działające we wszystkich placówkach oświatowych na terenie gminy liczą łącznie 460 dzieci. Średnia wielkość oddziału przedszkolnego wynosi 23 osób. Oddziały są otwarte są w godzinach: 6:30-15:30.

Tabela 21. Opieka przedszkolna na terenie Gminy Zagórz – rok szkolny 2021/2022

Wyszczególnienie	Liczba dzieci	Liczba oddziałów	Średnia wielkość oddziału	Godziny otwarcia
Przedszkola i oddziały przedszkolne - jednostki publiczne dla których organem prowadzącym jest samorząd gminny				
Przedszkole Samorządowe w Zagórz	75	3	25	6:30-15:30/ 8-13
Szkoła Podstawowa w Czaszynie	20	1	20	8-13
Szkoła Podstawowa w Łukowem	14	1	14	7:30-13/ 8-12:30
Szkoła Podstawowa im. Janusza Korczaka w Porążu	20	1	20	8-13:20
Szkoła Podstawowa im. Wincentego Witosa w Tarnawie Dolnej	17	1	17	7:30-12:30/13:00
Szkoła Podstawowa nr 1 im. Św. Kazimierza w Zagórz	18	1	18	8-13
Szkoła Podstawowa im. Władysława Beliny - Prażmowskiego w Zahutyńiu	25	1	25	8-13
Szkoła Podstawowa nr 2 w Zagórz	22	1	22	8-13
Oddziały przedszkolne w jednostkach niepublicznych				
Niepubliczna Szkoła Podstawowa w Mokrem	20	1	20	8-13
Placówki niepubliczne				
Przedszkole im. E. Bojanowskiego Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Marii Panny Niepokalanego Poczęcia w Zagórz	51	2	25	6:30-15:30
Przedszkole Niepubliczne im. Księdza Prałata Jakiely w Tarnawie Dolnej Stowarzyszenie „Nasza Przyszłość Tarnawa”	149	6	25	6-16
Spółeczne Przedszkole Rodzinne w Czaszynie Łucja Szpara	29	1	14	6:30-15:30
Razem	460	20	23	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta i Gminy Zagórz

Tabela 22. Opieka nad dziećmi w wieku przedszkolnym w Gminie Zagórz w latach 2017-2021

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
Średnia liczba dzieci z terenu Gminy w przedszkolach na terenie innych gmin (os.)	5	6	5	6	5

Średnia liczba dzieci z terenu innych gmin w przedszkolach na terenie Gminy (os.)	19	15	19	24	24
Miesięczny koszt utrzymania 1 dziecka w przedszkolu gminnym (zł)	699,28	753,87	534,88	724,78	785,90

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta i Gminy Zagórz

Tabela powyżej przedstawia szczegółowe dane opisujące system opieki przedszkolnej w Gminie Zagórz. Do przedszkoli mających swoją siedzibę na terenie gminy w roku 2021 uczęszczało średnio 24 dzieci posiadających miejsce zamieszkania na terenie innych JST.

Miesięczny koszt utrzymania 1 dziecka w przedszkolu gminnym wyniósł w 2021 roku 785,90 zł.

Tabela poniżej przedstawia wskaźnik liczby dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat w Gminie Zagórz na tle powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego. Wynika z niego, że poziom upowszechnienia edukacji przedszkolnej w gminie jest najniższy wśród jednostek porównywalnych.

W 2020 roku, w Gminie Zagórz, średnio 744 na 1000 dzieci w wieku 3-5 lat uczęszczało do przedszkoli. Jednocześnie analiza wskaźnika liczby dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat dla Gminy Zagórz w stosunku do średniej dla gmin miejsko-wiejskich powiatu krośnieńskiego pokazuje, że jego wartość jest nieco wyższa od wartości badanego wskaźnika w tychże jednostkach porównywalnych, ale niższa niż notowana w powiecie sanockim i znacznie niższa niż notowana w województwie podkarpackim.

Tabela 23. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat w Gminie Zagórz na tle porównywanych jednostek

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020
Województwo podkarpackie	815	849	862	859
Powiat sanocki	761	786	807	805
Gminy miejsko-wiejskie powiatu krośnieńskiego	660	692	725	700
Gmina Zagórz	764	729	734	744

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Edukacja szkolna

W Gminie Zagórz działa 7 publicznych szkół podstawowych. Wykaz szkół publicznych i niepublicznych przedstawia poniższa tabela. W roku szkolnym 2021/2022 do publicznych szkół podstawowych (oddziały od I do VIII) uczęszczało w sumie 915 uczniów. Największa ich część szkolila się w Szkole Podstawowej nr 2 w Zagórz.

Tabela 24. Szkoły podstawowe na terenie Gminy Zagórz

Szkoła	Liczba uczniów	Liczba etatów nauczycieli	Liczba oddziałów w szkole	Średnia liczba uczniów na jeden oddział
Szkoła Podstawowa w Czaszynie	106	14,98	9	11,78
Szkoła Podstawowa w Łukowem	81	17,72	9	9
Szkoła Podstawowa im. Janusza Korczaka w Porażu	112	15,41	9	12,44
Szkoła Podstawowa im. Wincentego Witosa w Tarnawie Dolnej	183	22,30	11	16,64
Szkoła Podstawowa nr 1 im. Św. Kazimierza w Zagórz	151	22,03	9	16,78
Szkoła Podstawowa im. Władysława Beliny - Prażmowskiego w Zahutyniu	52	13,70	8	6,50
Szkoła Podstawowa nr 2 w Zagórz	230	30,35	13	17,70
Niepubliczna Szkoła Podstawowa w Mokrem	37	10,89	8	4,63

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta i Gminy Zagórz

Szczegółowe dane dotyczące szkół publicznych na terenie Gminy Zagórz obrazuje tabela 22.

Tabela 25. Wyposażenie szkół podstawowych w Gminie Zagórz

Placówka	Sale lekcyjne	Pracownie komputerowe	Komputery do użytku uczniów (szt.)	Pracownie językowe	Projektory multimedialne (szt.)	Tablice multimedialne (szt.)	Monitoring szkolny	Szafki dla każdego ucznia	Toalety/prysznice	Biblioteka	Świetlica	Godziny otwarcia świetlicy	Stołówka z kuchnią	Miejsce do wydawania i spożywania posiłków	Pomieszczenie do prowadzenia zajęć w-f		Gabinet pielęgniarstwa	Plac zabaw	Boisko z sztuczną nawierzchnią	Boisko z innym typem nawierzchni	Parkingi dla kadry/rodziców
															Sala sportowa	Pomieszczenia do ćwiczeń					
Szkoła Podstawowa w Czaszynie	9	1	22	1	6	8	tak	nie	7/2	1	1	11.25-15.30	1	1	1	-	1	-	1	-	1
Szkoła Podstawowa w Łukowem	8	1	25	0	6	5	tak	nie	6/1	1	1	7.30-8.00, 12.30 - 15.30	1	-	1	-	1	1	1	-	-
Szkoła Podstawowa im. Janusza Korczaka w Porążu	7	1	20	1	5	5	1	132	5 toalet	1	1	6.40-7.30 oraz 11.30 - 15.10	0	Obiady wydawane są w świetlicy szkolnej	1	0	1	1	0	0	1
Szkoła Podstawowa im. Wincentego Witosa w Tarnawie Dolnej	23	1	24	1	17	16	tak	tak	tak	1	1	6.40-7.40 11:55-15:55 12:15 - 16:00	1	Stołówka	1	2	1	1	1	1	1
Szkoła Podstawowa nr 1 im. Św. Kazimierza w Zagórz	9	1	25	0	9	3	tak	(w szatni, w szkole nie)	8	1	brak oddzielnego pomieszczenia	6.30-7.30 i 11.30 (lub 12.30 - 15.45)	nie	tak	1	0	1	1	0	0	0

Szkoła Podstawowa im. Władysława Beliny - Prażmowskiego w Zahutyńiu	10	1	20	0	7	2	0	32	12/6	1	1	12.30 - 14.30	0	1	1	0	1	1	0	1	1
Szkoła Podstawowa nr 2 w Zagórze	19	2	52	0	8	3	58	180	39u/2 6 p	1	2	6.30	1/ 6	1	2	2	1	1	1	1	3
Niepubliczna Szkoła Podstawowa w Mokrem	6	1	7	0	1	3	0	0	2	1	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta i Gminy Zagórz

Dowożenie uczniów niepełnosprawnych.

Zgodnie z art. 39 ust. 4a ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo oświatowe (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1148 z późn. zm.) obowiązkiem gminy jest zapewnienie uczniom niepełnosprawnym, których kształcenie i wychowanie odbywa się na podstawie art. 127 bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu do najbliższej szkoły podstawowej, a uczniom z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym - także do najbliższej szkoły ponadpodstawowej, do końca roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym uczeń kończy 21 rok życia zwrot kosztów przejazdu ucznia i opiekuna na zasadach określonych w umowie. Wypełniając ten obowiązek w roku szkolnym 2021/2022 dowożono transportem zorganizowanym 11 uczniów niepełnosprawnych do Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w Sanoku, dwoje dzieci do szkoły dowozili rodzice (zwrot kosztów paliwa według specyfikacji przejechanych kilometrów).

Dożywianie uczniów.

Wszystkie szkoły podstawowe uczestniczyły w akcji prowadzonej przez Agencję Rynku Rolnego pod nazwą „Szlanka mleka”, w której udział wzięło 500 uczniów.

Wszystkie szkoły podstawowe realizowały program Agencji Rynku Rolnego „Owoce w szkole”, z którego skorzystali uczniowie klas I-V.

We wszystkich szkołach prowadzonych przez Gminę Zagórz uczniowie mieli możliwość spożycia ciepłego obiadu. Dla części uczniów odpłatność za obiady refundował MGOPS w Zagórz, część płaciła indywidualnie - po cenie skalkulowanej jako „wsad do kotła”. Ogółem z obiadów korzystało 480 uczniów.

Tabela poniżej przedstawia wyniki, jakie uzyskali uczniowie uczęszczający do szkół podstawowych mieszczących się na terenie Gminy Zagórz podczas edycji egzaminu ósmoklasisty (2021). Należy wziąć pod uwagę, że wyniki uzyskane przez uczniów z wszystkich egzaminów w roku 2021 są pochodną zamknięcia szkół w marcu 2020 roku w związku z epidemią koronawirusa. Sytuacja ta uniemożliwiła optymalne przygotowanie się dzieci do przeprowadzanych testów.

Bardziej szczegółowa analiza wskazuje na istnienie istotnych różnic w poziomie kształcenia pomiędzy poszczególnymi szkołami. Wśród wszystkich szkół publicznych najlepsze wyniki uzyskiwane są przez Szkołę Podstawową nr 2 w Zagórz, co świadczy o jej wyższym poziomie kształcenia na tle innych szkół podstawowych z terenu Gminy Zagórz.

Porównując średnie wyniki uzyskiwane przez szkoły zlokalizowane na terenie gminy do średnich wyników osiąganych przez szkoły powiatu sanockiego i województwa podkarpackiego w 2021 roku można zauważyć, że są one tylko nieco lepsze od wyników osiągniętych w powiecie sanockim i słabsze od wyników osiągniętych w województwie podkarpackim.

Tabela 26. Wyniki egzaminu ósmoklasisty w Gminie Zagórz

Wyszczególnienie	Język polski w skali procentowej	Matematyka w skali procentowej	Język angielski w skali procentowej
Szkoła Podstawowa w Czaszynie	58	72	67
Szkoła Podstawowa nr 1 im. Św. Kazimierza w Zagórz	59	66	72
Szkoła Podstawowa im. Janusza Korczaka w Porążu	67	72	69
Szkoła Podstawowa w Łukowem	60	64	77
Szkoła Podstawowa im. Wincentego Witosa w Tarnawie Dolnej	60	62	59
Niepubliczna Szkoła Podstawowa w Mokrem	67	62	65
Szkoła Podstawowa im. Władysława Beliny - Prażmowskiego w Zahutyniu	-	-	-
Szkoła Podstawowa nr 2 w Zagórz	73	64	75
Gmina Zagórz			
Obszar miejski	71	64	75
Obszar wiejski	60	64	65
Powiat sanocki	62	60	66
Województwo podkarpackie	64	69	78

Źródło: opracowanie własne

Kultura i sport

W Gminie Zagórz jednostką odpowiedzialną za organizowanie działań w sferze kultury jest Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Zagórz (MGOKiS) - jednostka organizacyjna Gminy Zagórz. Działa na podstawie Uchwały Nr VII/68/2003 Rady Miejskiej w Zagórz z dnia 21 października 2003 r., Statutu

nadanego Uchwałą Nr XI/88/2004 Rady Miejskiej w Zagórz z dnia 19 lutego 2004 r. i Uchwałą Nr XXXV/259/2021 Rady Miejskiej w Zagórz z dnia 15 października 2021 r.

Miejsko–Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Zagórz zwany dalej „Ośrodkiem Kultury i Sportu” jest samorządową instytucją kultury posiadającą osobowość prawną, której organizatorem jest Gmina Zagórz. Siedzibą Ośrodka Kultury i Sportu jest Zagórz (ul. Piłsudskiego 37), a obszarem jej działania Miasto i Gmina Zagórz.

W skład Ośrodka Kultury i Sportu wchodzi:

1. Centrum Kultury „FORESTERIUM” w Zagórz
2. Ośrodek Sportu i Rekreacji „Zakucie”
3. Kino „Sokół”
4. Świetlice w sołectwach: Ciaszyn, Mokre, Morochów, Średnie Wielkie, Olchowa
5. Place zabaw i siłownie zewnętrzne zlokalizowane na terenie Gminy Zagórz

Podstawowym celem i zadaniem Ośrodka Kultury i Sportu jest tworzenie, ochrona, rozwój i upowszechnianie kultury, sportu i rekreacji.

Do zadań Ośrodka Kultury i Sportu należy w szczególności:

- a) zapewnienie mieszkańcom Gminy możliwości korzystania z dóbr kultury oraz stwarzanie możliwości uprawiania sportu i rekreacji,
- b) rozeznanie, rozbudowanie i zaspokajanie potrzeb, zainteresowań kulturalnych, sportowych, rekreacyjnych, turystycznych mieszkańców Gminy,
- c) tworzenie warunków do rozwoju amatorskiego ruchu artystycznego, sportowego i turystycznego,
- d) koordynowanie działań i inicjatyw innych organizacji dla zaspokojenia podstawowych potrzeb kulturowych, sportowych i rekreacyjnych,
- e) organizowanie imprez kulturalnych, sportowych, rekreacyjnych i rozrywkowych na rzecz mieszkańców Gminy,
- f) prowadzenie działalności kulturalno-oświatowej, sportowo-rekreacyjnej wśród dzieci, młodzieży i dorosłych, współpraca ze szkołami, organizacjami młodzieżowymi, stowarzyszeniami,
- g) podejmowanie działań i programów na rzecz poprawy stanu środowiska człowieka i środowiska przyrodniczego,
- h) gromadzenie, przechowywanie i udostępnianie dzieł sztuki do celów edukacyjnych i naukowych,
- i) zabezpieczanie i konserwacje nieruchomych obiektów kultury oraz zgromadzonych rzeczy ruchomych,
- j) ochrona i promowanie dziedzictwa kulturowego poprzez budowanie zróżnicowanej oferty kulturowej.

Na terenie Gminy Zagórz działają zespoły artystyczne prowadzone przez MGOKiS w Zagórz:

- Dziecięca Formacja Taneczna „Poruszeni”,
- Młodzieżowa Orkiestra Dęta,
- Dziecięcy Zespół Wokalny „Arabeska”,
- Kapela Ludowa „Zagórzanie”,
- Grupa fitness.

Ośrodek wspiera finansowo Zespół Pieśni i Tańca „Osławiany” z Mokrego.

Najwięcej imprez i wydarzeń kulturalnych odbywa się w siedzibie MGOKiS, natomiast duże imprezy plenerowe i zawody sportowe odbywają się na terenie OSiR „Zakucie” w Zagórz, gdzie znajduje się zespół skoczni narciarskich K10, K20, K40 z nawierzchnią całoroczną (igelitową). Na kompleksie regularnie trenują skoki narciarskie i kombinację norweską, zawodnicy jedynej na Podkarpaciu, licencjonowanego przez PZN, klubu narciarskiego ZKN „SOKÓŁ”, zrzeszającego zawodników z terenu całego województwa. Magicznym miejscem dla Zagórzan, licznie odwiedzanym przez turystów są ruiny klasztoru ojców Karmelitów bosych wraz z nowym budynkiem Centrum Kultury „FORESTERIUM” i galerią rzeźby plenerowej – Droga Krzyżowa. Odbywają się tam konferencje, wystawy, koncerty, plenery i warsztaty malarskie oraz fotograficzne, wydarzenia religijne, turnieje łucznicze.

Okolicznościowe wydarzenia kulturalne, sportowe i rekreacyjne organizowane są również w sołectwach i osiedlach Miasta i Gminy Zagórz.

Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Zagórz organizuje i współorganizuje również zawody sportowe, uroczystości oficjalne z okazji świąt państwowych i inne imprezy interdyscyplinarne. Na każdej, ze scen występy amatorów przeplatają się z występami artystów profesjonalnych. MGOKiS w Zagórz oraz podległe mu placówki wspierają twórczość, zainteresowania i pasje mieszkańców gminy,

tworzy warunki dla tradycji i rozwoju rodzimego folkloru, wspiera amatorskie zespoły artystyczne, organizuje warsztaty, wystawy, konkursy i przeglądy artystyczne.

MGOKiS w Zagórzu prowadzi Społeczne Ognisko Muzyczne umożliwiając naukę teorii muzyki i kształcenia słuchu oraz gry na instrumentach w klasach: akordeonu, fortepianu, gitary, elektronicznych instrumentach klawiszowych.

Przy MGOKiS działa Koło Taneczne, na bazie którego w br. powstała Formacja taneczna „Poruszeni” gdzie prowadzone są zajęcia wokalne i taneczne dla dzieci.

Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Zagórzu

Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Zagórzu jest jednostką organizacyjną Gminy Zagórz. Działa na podstawie Uchwały Nr VII/68./2003 Rady Miejskiej w Zagórzu z dnia 21 października 2003 r. w sprawie podziału Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Zagórzu, Statutu nadanego Uchwałą Rady Miejskiej w Zagórzu Nr XI/88/2004 z dnia 19 lutego 2004 roku.

Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Zagórzu jako samodzielna jednostka kultury, jest otwarta na wszystkich mieszkańców Miasta i Gminy Zagórz. Podstawowym celem jest zaspokajanie potrzeb czytelniczych i informacyjnych oraz upowszechnianie wiedzy i kultury. Gromadzi, opracowuje i udostępnia księgozbiór, czasopisma, zbiory audiowizualne, wypełniając tym samym swoją podstawową działalność statutową szerząc czytelnictwo i wychodząc naprzeciw potrzebom czytelniczych różnych grup społecznych. Od lat działają na terenie miasta dwa Dyskusyjne Kluby Książki, których członkowie spotykają się raz w miesiącu.

Dbając o zachowanie dziedzictwa historycznego utworzono Archiwum Cyfrowe starych fotografii i dokumentów życia społecznego. W ciągu dwóch lat udało się zgromadzić i zdigitalizować około 2,5 tys. zdjęć i dokumentów, angażując w to Zagórzan, często rozproszonych po całym kraju. Pozyskiwanie cennych artefaktów do archiwum nie ustaje.

Ostatnim nabytkiem jest pamiątnik z obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu oraz kronika Szkoły Podstawowej Nr 1 w Zagórz z 1932 roku. Wśród młodzieży i dzieci Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Zagórzu stara się rozwijać pasje nie tylko czytelnicze. Bogata oferta jaką kieruje do młodszych grup społeczności to warsztaty plastyczne (malowanie na szkle, makrama, robótki ręczne, zabawy taneczne czy projekcje filmów).

Program zajęć jest tak urozmaicony, by młodzi czytelnicy, którzy nie wyjechali na zimowy wypoczynek, w sposób ciekawy i aktywny spędzili wolny czas od nauki. W 2020 r. MGBP w Zagórzu przystąpiła do Konsorcjum Podkarpackiego i wykupiła dostęp do 22 kodów, dzięki tej usłudze czytelnicy mogą czytać i słuchać książki na nośnikach elektronicznych poprzez aplikację Legimi. Biblioteka uczestniczy w ogólnopolskim projekcie „Mała książka wielki człowiek”. Osobom niewidomym i słabowidzącym udostępniamy czytnik pozyskany w ramach współpracy ze Stowarzyszeniem Larix.

Księgozbiór biblioteki w Zagórzu jest skatalogowany i dostępny na stronie internetowej, dzięki programowi bibliotecznemu SOWA. Program biblioteczny SOWA daje możliwość zdalnego zapisu nowych czytelników oraz zdalnego zamawiania książek. Nowości wydawnicze kupowane są zgodne z oczekiwaniami czytelników. Pieniądze na zakup nowych książek corocznie pochodzą zarówno z budżetu miasta i ministerialnego programu Biblioteki Narodowej „Zakup nowości wydawniczych dla bibliotek”. Księgozbiór Biblioteki jest uzupełniany również przez dary i książki przekazywane w zamian za zagubione. W 2021 r. księgozbiór wzbogacił się o 2011 woluminów, w tym placówka zakupiła 1744 książki. Biblioteka w Zagórzu wraz z filiami w ciągu roku wypożycza 19589 książek, tyle samo jest zwrotów, dla 1233 czytelników, natomiast wszystkich użytkowników bibliotek jest około 10 tys.

Sport i rekreacja

Na terenie Gminy Zagórz istnieje wiele możliwości rozwijania kultury fizycznej dla mieszkańców lokalnej społeczności i turystów. Do obiektów sportowo-rekreacyjnych zlokalizowanych w Gminie Zagórz należą:

Rodzaj obiektu	Adres	Wyposażenie	Wymiary
Sala gimnastyczna	Czaszyn 19	Boisko do gry: ✓ koszykówka ✓ siatkówka ✓ piłka ręczna	20x30
Boisko trawiaste	Czaszyn	Boisko do gry: ✓ piłka nożna	55,5x96
Sala gimnastyczna	Łukowe 64	Boisko do gry: ✓ koszykówka ✓ siatkówka ✓ piłka ręczna	20x25

Boisko trawiaste	Łukowe	Boisko do gry: ✓ piłka nożna	55x90
Sala gimnastyczna	Tarnawa Dolna 28	Boisko do gry: ✓ koszykówka ✓ siatkówka ✓ piłka ręczna	20x25
Boisko wielofunkcyjne	Tarnawa Dolna	Boisko do gry: ✓ koszykówka ✓ siatkówka ✓ piłka ręczna	22x44
Boisko trawiaste	Tarnawa Dolna	Boisko do gry: ✓ piłka nożna ✓ bieżnia	50x68
Boisko trawiaste	Tarnawa Dolna	Boisko do gry: ✓ piłka nożna	59,5x85
Sala gimnastyczna	Zagórz ul. Piłsudskiego 70	Boisko do gry: ✓ koszykówka ✓ siatkówka ✓ piłka ręczna	15x25
Boiska sportowe	Zagórz ul. Leśna	Boisko do gry: ✓ koszykówka ✓ siatkówka ✓ piłka ręczna ✓ tenis	22x44 16x32
Boisko wielofunkcyjne	Zagórz ul. Wolności 10	Boisko do gry: ✓ koszykówka ✓ siatkówka ✓ piłka ręczna	26x44
Boisko asfaltowe	Zagórz ul. Wolności 10	Boisko do gry: ✓ piłka nożna	18x30
Boisko trawiaste	Zagórz ul. Wolności	Boisko do gry: ✓ piłka nożna	57x100
Sala gimnastyczna	Zagórz ul. Wolności	Boisko do gry: ✓ koszykówka ✓ siatkówka ✓ piłka ręczna	8x17
Sala gimnastyczna	Zahutyń 111	Boisko do gry: ✓ koszykówka ✓ siatkówka ✓ piłka ręczna	12x30
Sala gimnastyczna	Poraż 45	Boisko do gry: ✓ koszykówka ✓ siatkówka ✓ piłka ręczna	15x25
Boisko trawiaste	Poraż	Boisko do gry: ✓ piłka nożna	49x95,5
Hala sportowa	Zagórz ul. Wolności 10	Boisko do gry: ✓ koszykówka ✓ siatkówka ✓ piłka ręczna	22x42
Skocznie narciarskie	Zagórz ul. Leśna	Nawierzchnia igelitowa	K-10 K-20 K-40

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta i Gminy Zagórz

W ostatnich latach zadbano o poprawienie i uzupełnienie infrastruktury sprzyjającej korzystaniu z walorów gminy: pojawiły się piękne altany, zespoły wypoczynkowe z ławeczkami oraz ciągi wygodnych ścieżek spacerowych. Oddano do użytku przebudowany, przylegający do budynku MGOKiS plac z

fontanną multimedialną, na którym znajduje się centralnie posadowiony pomnik *Niezanego Konfederaty Barskiego*, autorstwa Piotra Zieleniaka.

Gmina Zagórz jest też przygotowana do aktywnego odpoczynku i turystyki rowerowej. Przez jej teren przebiegają szlaki i ścieżki spacerowe prowadzące do najciekawszych widokowo i historycznie miejsc.

Dużą rolę w upowszechnianiu i rozwijaniu kultury fizycznej i sportu pełnią ludowe kluby sportowe. Podstawowym też warunkiem istnienia klubu sportowego stanowi realizacja zadań w zakresie sportu.

Na terenie Gminy Zagórz w 2021 r. działały następujące kluby sportowe i stowarzyszenia:

- ✓ UKS „Olimpia”, Gimnazjum Nr 1,
- ✓ UKS „Ośława”, SP 1 – Zagórz,
- ✓ UKS „Sokół”, Gimnazjum Nr 2,
- ✓ UKS „Huragan”, SP 2 – Zagórz,
- ✓ UKS „Gimball”, Gimnazjum Tarnawa Dolna,
- ✓ UKS „Tarzan”, SP Tarnawa Dolna,
- ✓ UKS „Spartanie”, Zahutyń 22,
- ✓ UKS „Bratek”, SP Łukowe,
- ✓ UKS Czaszyn, SP Czaszyn,
- ✓ UKS „Ośławianka”, SP Mokre,
- ✓ UKS „Juwentusik”, SP Poraż,
- ✓ Klub Turystyki Kwalifikowanej, „Berdo” Zagórz,
- ✓ Miejski Klub Sportowy „Ośława” Zagórz, Wolności 10/2,
- ✓ LKS „Gabry” Łukowe, Łukowe 115/2,
- ✓ LKS „Juventus”, Poraż 151,
- ✓ ULKS „Gimball” TARNAWA, Tarnawa Dolna 242,
- ✓ LKS Czaszyn, Czaszyn 103,
- ✓ Zagórskie Towarzystwo Sportowe „Zakucie”,
- ✓ Zagórskie Towarzystwo Narciarskie,
- ✓ Zagórski Klub Narciarski „Sokół”,
- ✓ Polski Związek Wędkarski Koło w Zagórz,
- ✓ Bieszczadzki Klub Pojazdów Zabytkowych „Weteran”.

Do najważniejszych organizowanych w Gminie Zagórz imprez o charakterze sportowym należą:

- ✓ Puchar Bieszczadów w skokach narciarskich – Mistrzostwa Podkarpackiego Okręgowego Związku Narciarskiego (POZN) w skokach narciarskich i kombinacji norweskiej,
- ✓ Letni Puchar Bieszczadów w skokach narciarskich – Mistrzostwa Podkarpackiego Okręgowego Związku Narciarskiego (POZN) w skokach narciarskich i kombinacji norweskiej,
- ✓ Puchar Burmistrza w piłce nożnej,
- ✓ Otwarte Mistrzostwa Zagórz w biegach narciarskich – Memoriał Jerzego Batrucha,
- ✓ Bieg Nieczui – zawody biegowe.

Bezpieczeństwo publiczne

W 2021 roku Gmina Zagórz realizowała zadania związane z ochroną przeciwpożarową, a bezpieczeństwo w tym zakresie zapewniało 9 jednostek ochotniczych straży pożarnych, w tym 3 jednostki wchodzące w skład Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego (Poraż, Tarnawa Górna i Zagórz). W roku 2021 jednostki OSP brały udział w 305 akcjach ratowniczo-gaśniczych.

Ochotnicze straże pożarne Gminy Zagórz ściśle współdziałają z jednostką organizacyjną Państwowej Straży Pożarnej (PSP) oraz innymi podmiotami i instytucjami w celu zapewnienia bezpieczeństwa obywateli na terenie swego działania lub wspomagają sąsiednie obszary w ramach odwołów operacyjnych lub uzgodnień o pomocy wzajemnej.

Wśród najczęściej występujących na obszarze gminy zagrożeń dla zdrowia i życia mieszkańców można wymienić pożary oraz wypadki drogowe. Liczbę powyższych zdarzeń w latach 2017-2021 przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 27. Pożary i wypadki na terenie Gminy Zagórz w latach 2017-2021

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020	2021
pożary	29	30	48	53	50
wypadki	126	80	106	100	88

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta i Gminy Zagórz

Zapewnieniu bezpieczeństwa mieszkańców oraz ich mienia służy także monitoring wizyjny zainstalowany na obiektach użyteczności publicznej oraz w szkołach, przedszkolach, kompleksach sportowych, budynkach parafialnych, sklepach i ośrodkach zdrowia.

Otoczenie wewnętrzne i zewnętrzne

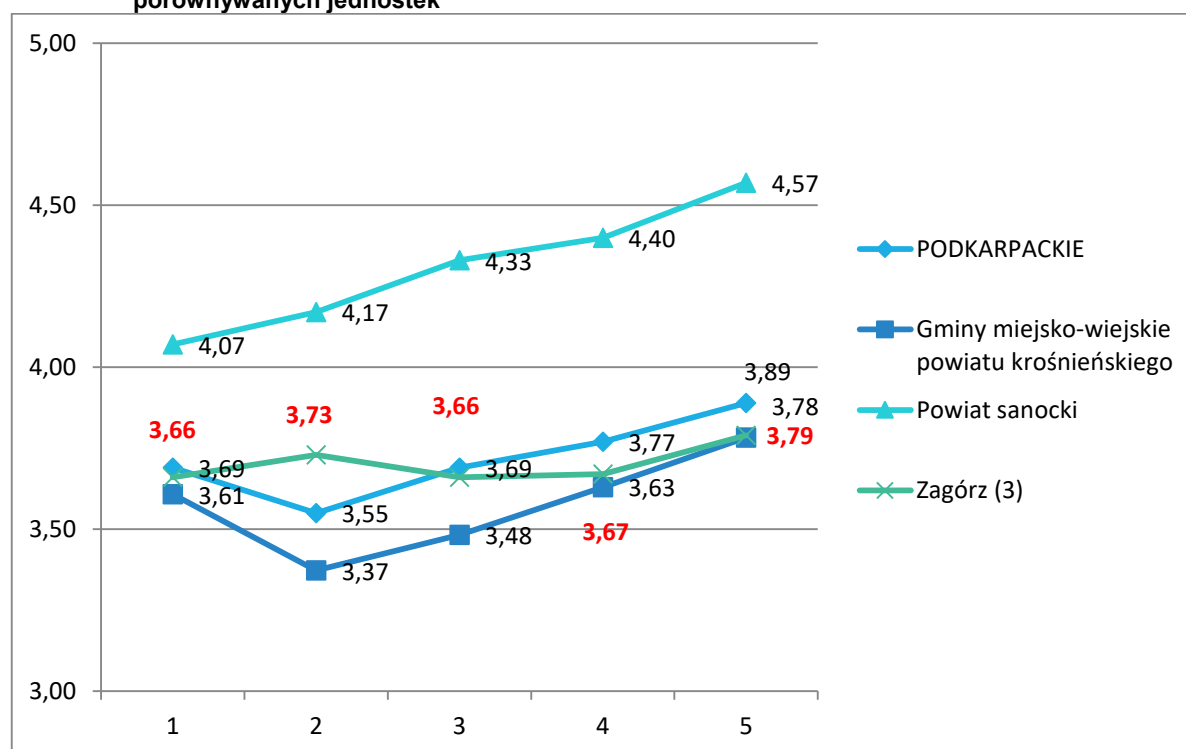
Według stanu na rok 2021 na terenie Gminy Zagórz działało 49 organizacji pozarządowych, stowarzyszeń oraz fundacji:

Są to organizacje o charakterze sportowym, oświatowym, kulturalnym, religijnym, społecznym, historycznym lub innym. Do ich głównych zadań należy wsparcie działań z zakresu upowszechniania kultury fizycznej i sportu, kultury, religii, sztuki, oświaty, promocji zdrowego trybu życia czy dziedzictwa narodowego. W ramach realizacji tych zadań organizacje te zajmują się prowadzeniem placówek profilaktyczno-środowiskowych, prowadzeniem terapii i poradnictwa na rzecz osób uzależnionych, organizacją warsztatów, pikników kulturalnych, konkursów, wydarzeń sportowych i spotkań twórczych, itp.

Wykres poniżej przedstawia liczbę fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych przypadających na 1 tys. mieszkańców w Gminie Zagórz, gminach miejsko-wiejskich powiatu krośnieńskiego oraz w powiecie sanockim i województwie podkarpackim.

Na jego podstawie można zauważyć, że w latach 2017-2021 wartość analizowanego wskaźnika notowana w Gminie Zagórz była zbliżona do notowana we wszystkich jednostkach porównywalnych. W 2021 roku (3,79) była niższa niż notowana w powiecie sanockim (4,57), gminach miejsko-wiejskich powiatu krośnieńskiego (3,89) i w województwie podkarpackim (3,89).

Wykres 5. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1 tys. mieszkańców w Gminie Zagórz na tle porównywalnych jednostek

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Gmina Zagórz jest członkiem następujących stowarzyszeń i związków międzygminnych:

- Lokalna Grupa Działania „Nasze Bieszczady”,
- Podkarpackie Stowarzyszenie Samorządów Terytorialnych,
- MOF Sanok-Lesko,
- Związek Bieszczadzkiej Gminy Pogranicza.

3.3. Opieka zdrowotna i pomoc społeczna

Podstawowa opieka zdrowotna świadczona jest przez Samodzielny Publiczny Zespół Podstawowej Opieki Zdrowotnej w Zagórz, zlokalizowany w dwóch punktach, w budynkach w Zagórz i w Tarnawie Górnej. Opieka lekarzy POZ odbywa się w 5 gabinetach. W ramach działalności SPZPOZ świadczona jest również ambulatoryjna opieka specjalistyczna – położnictwo i ginekologia (w budynku w Zagórz) i kardiologia (w budynku w Tarnawie G.).

W SPZPOZ funkcjonują też 2 gabinety stomatologiczne – ogólnostomatologiczny (w budynku SPZPOZ) i stomatologiczny dla dzieci i młodzieży do ukończenia 18 roku życia (zlokalizowany w SZ.P. w Nowym Zagórze).

SPZPOZ świadczy również usługi medyczne w zakresie fizykoterapii (w budynku w Zagórze).

Wszystkie świadczenia medyczne odbywają się tylko na podstawie umów z NFZ.

Jesienią 2021r. Rada Gminy przekazała do SPZPOZ budynek po komisariacie policji w Zagórze z przeznaczeniem na poszerzenie działalności statutowej. W tym roku trwają prace adaptacyjne pomieszczeń w budynku OSP w Porażu, w których planowane jest od przyszłego roku, świadczenie usług w zakresie fizykoterapii i stomatologii.

W gminie funkcjonują też 3 apteki – 2 w Zagórze i 1 w Tarnawie Górnej.

Na terenie Gminy znajdują się również prywatne gabinety lekarskie – 7 ogólnych praktyk lekarskich i 4 praktyki lekarskie dentystryczne.

Mieszkańcy Gminy Zagórze korzystają także z opieki stacjonarnej świadczonej przez Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej w Lesku oraz w Sanoku.

Za całokształt problematyki społecznej i koordynację działań w tym zakresie odpowiedzialny jest Miejsko-Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Zagórze (MGOPS). Ośrodek realizuje zadania gminy i zadania zlecone z zakresu administracji rządowej i wynikające z ustawy o pomocy społecznej i szeregu innych ustaw.

W ramach zadań własnych o charakterze obowiązkowym MGOPS zapewnia m.in. schronienie, posiłki oraz niezbędne ubranie osobom tego potrzebującym, przyznaje i wypłaca świadczenia pieniężne przysługujące z ustawy o pomocy społecznej, świadczy pracę socjalną, organizuje i świadczy usługi opiekuńcze, w miejscu zamieszkania, kieruje do domów pomocy społecznej i ponosi odpłatność za pobyt.

W skład struktury MGOPS w Zagórze wchodzi: Dział Pomocy Społecznej, Dział Świadczeń Systemowych dla Rodziny, samodzielne stanowiska pracy i wewnętrzne jednostki organizacyjne:

- a. Placówka Wsparcia Dziennego Świetlica „Baza” z siedzibą w budynku przy ul. Stefana Batorego 102 w Zagórze,
- b. Klub Aktywnego Seniora „Lokomotywa” z siedzibą w budynku przy ul. Piłsudskiego 37 w Zagórze,
- c. Klub Samopomocy z siedzibą w budynku MGOPS w Zagórze, ul. Targowa 5.

Ponadto MGOPS w Zagórze w 2021 r. realizował n/w zadania:

- prowadzenie placówki wsparcia - Klub Aktywnego Seniora „Lokomotywa” w Zagórze w ramach realizowanego projektu "Klub Aktywnego Seniora - zwiększenie dostępności usług społecznych dla seniorów w gminie Zagórze" współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014 - 2020, Oś Priorytetowa VIII Integracja społeczna 8.3 Zwiększenie dostępu do usług społecznych i zdrowotnych.
- kontynuacja prowadzenia Placówki Wsparcia Dziennego - Świetlica „Baza” – utworzonej w ramach projektu nr RPPK.08.04.00-18-0018/17, pt. Wyrównywanie szans na lepsze jutro- utworzenie placówki wsparcia dziennego w Gminie Zagórze”.
- prowadzenie Klubu Samopomocy powstałego na podstawie projektu realizowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju regionalnego w ramach Regionalnego programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020, Działanie 6.2 Infrastruktura ochrony zdrowia i pomocy społecznej.
- realizacja Programu Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej pn. „Asystent osobisty osoby niepełnosprawnej” – edycja 2021, finansowany ze środków Funduszu Solidarnościowego.

Realizując zadania zlecone z zakresu administracji rządowej Ośrodek organizuje i świadczy m.in. specjalistyczne usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania dla osób z zaburzeniami psychicznymi – w 2021 r. – 17 osób, realizuje Program „Asystent osobisty osoby niepełnosprawnej” – edycja 2021, którym objętych był 24 osoby niepełnosprawne, w tym również dzieci z orzeczoną niepełnosprawnością, wydaje skierowania do Środowiskowego Domu Samopomocy – 33 osoby. Praca socjalna, poradnictwo specjalistyczne i interwencja kryzysowa udzielane są bez względu na sytuację materialną klienta. W myśl ustawy o pomocy społecznej prawo do świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej przysługuje z uwzględnieniem kryterium dochodowego.

Ośrodek współtworzy system pomocy społecznej z innymi jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej i organizacjami pozarządowymi. Zatrudnieni w Miejsko-Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej pracownicy socjalni udzielają klientom informacji, wskazówek i pomocy w zakresie rozwiązywania trudnych spraw życiowych, świadczą pracę socjalną oraz prowadzą postępowania administracyjne w zakresie przyznawania świadczeń pomocy społecznej. Ośrodek obejmuje wsparciem rodziny ze szczególnymi potrzebami m.in. rodziny w ubóstwie, rodziny bezradne w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, osoby bezrobotne, bezdomne, starsze i z niepełnosprawnościami, dzieci pozbawione opieki rodzicielskiej, osoby doświadczające przemocy. Część działań i form pomocy kierowana jest do szerszego grona mieszkańców gminy m.in. wsparcie specjalistyczne, interwencja kryzysowa, poradnictwo, praca socjalna.

W 2021 roku liczba rodzin objętych pomocą MGOPS w Zagórz wyniosła 236. Począwszy od roku 2017 liczba podopiecznych Ośrodka stale spada, aktualnie ponad 2,3 % mieszkańców Gminy Zagórz korzysta z różnych form wsparcia. Wśród głównych powodów objęcia poszczególnych osób pomocą społeczną można wymienić starzenie się społeczeństwa, długotrwałe lub ciężkie choroby, ubóstwo, niepełnosprawność, bezrobocie.

Tabela poniżej przedstawia porównanie wskaźnika udziału beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem w Gminie Zagórz na tle powiatu sanockiego i innych podobnych JST w powiecie krośnieńskim oraz województwa podkarpackiego. Z zaprezentowanych poniżej danych wynika, że we wszystkich analizowanych jednostkach opisywany wskaźnik w ciągu ostatnich pięciu lat charakteryzowała tendencja spadkowa. Jednocześnie Gmina Zagórz wykazuje się najniższą wartością spośród wszystkich jednostek porównywalnych, co jest pozytywną informacją.

Z jednej strony na terenie JST osiedlają się osoby o wysokim i ustabilizowanym materialnym poziomie życia, a z drugiej rośnie liczba osób które z różnych względów ulegają wykluczeniu społecznemu i wymagają w związku z tym pomocy ze strony MGOPS.

Tabela 28. Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem w Gminie Zagórz na tle porównywalnych jednostek

Wyszczególnienie	2017	2018	2019	2020
Województwo podkarpackie	7,8%	7,0%	6,2%	5,4%
Powiat sanocki	7,2%	6,5%	5,9%	5,3%
Gminy miejsko-wiejskie powiatu krośnieńskiego	7,8%	6,8%	6,5%	5,8%
Gmina Zagórz	5,5%	5,05	4,4%	3,8%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W ciągu ostatnich pięciu lat na terenie Gminy Zagórz stale rośnie liczba osób starszych korzystających z oferty ośrodków wsparcia. Ludzie starsi objęci systemem pomocy społecznej w Gminie Zagórz korzystają z różnych form wsparcia, w tym między innymi:

- usług opiekuńczych,
- pomocy materialnej,
- pobytu w domu pomocy społecznej lub zakładzie opiekuńczo-pielęgniarskim.

W 2021 roku 9 osób starszych z Gminy Zagórz przebywało w domach pomocy społecznej, zaś 34 osoby zostały objęte pomocą w formie usług opiekuńczych.

Według stanu na koniec grudnia 2021 roku Gmina Zagórz posiada 7 lokali socjalnych.

Wśród głównych dokumentów i programów określających ramy działań podejmowanych na rzecz walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym na terenie Gminy można wymienić:

- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Zagórz na lata 2021-2026,
- Gminny Program Wspierania Rodziny na lata 2022 - 2023,
- Gminny Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz Przeciwdziałania Narkomanii dla Miasta i Gminy Zagórz na lata 2022 – 2024.

Programy te mają charakter strategii ramowych, a kolejne ich edycje są opracowywane wraz z zakończeniem się perspektywy obowiązywania poprzednich dokumentów.